

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ**

МАНЗУРА ҲАМДАМОВА

**МИЛЛИЙ ҒОЯ АСОСИДА УЗЛУКСИЗ
ТАЪЛИМ-ТАРБИЯНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ**
(Методик қўлланма)

ТОШКЕНТ – 2009

Ҳамдамова Манзура. Миллий ғоя асосида узлуксиз таълим-тарбияни ривожлантириш механизмлари: – Т.: «Fan va texnologiya», 2009, 160 бет.

Мазкур методик қўлланма «Миллий ғоянинг асосий тушунча ва тамойиллари» ва «Маънавият асослари» ўқув предметларидан таҳсил бераётган ўқитувчилар учун мўлжалланган бўлиб, унда таълимнинг ҳар бир босқичи бўйича қандай вазифаларни амалга ошириш ва қайси усуллар билан иш олиб борилганда қўзланган мақсадга эришиш мумкинлиги ҳақида фикр юритилади.

Шунингдек, ушбу ўқув-услубий қўлланмада узлуксиз таълимни миллий ғоя асосида ривожлантиришнинг илмий-услубий асослари, миллий ғоя ва мафқурани ўқувчилар онгига қай тарзда сингдирилаётганининг амалиётдаги аҳволи, миллий ғоя асосида баркамол шахс моделини яратиш ҳақида илмий-услубий фикр ва мулоҳазалар, умумий тавсиялар баён этилади.

Илмий муҳаррир: ТошДПУ профессори, т.ф.д., Ўзбекистон ФА академиги **АҲМАДАЛИ АСҚАРОВ**

Тақризчилар: ТошДПУ «Давлат ва ҳуқуқ асослари» кафедрасининг мудир, проф. **КАРИМОВА О.А.**;

ТВПКҚТМОИ ректори, ф.ф.н., доцент **ХОЛИҚОВА М.Қ.**;

ТДЮИ «Ижтимоий-гуманитар фанлари» кафедраси профессори, фалсафа ф.д., **МАНСУРОВА Г.**;

ЎзМУ «Миллий ғоя ва ижтимоий фалсафа» кафедрасининг мудир, фал.ф.д., профессор **ТҮЙЧИЕВ Б.**;

ТошДПУ «Миллий ғоя ва маънавият асослари» кафедрасининг профессори **КАРИМОВ Р.**

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети илмий Кенгаши томонидан нашрга тавсия этилган.

ISBN 978–9943–10–247–7

© «Fan va texnologiya» нашриёти, 2009.

МУНДАРИЖА

I. КИРИШ

- 1.1. Узлуксиз таълимни миллий ғоя асосида ривожлантиришнинг мақсад ва вазифалари 8
- 1.2. Миллий ғоя ва мафқурани ўқувчилар онгига қай тарзда сингдирилаётганининг амалиётдаги аҳволи..... 17

II. МИЛЛИЙ ҒОЯ ТАМОЙИЛЛАРИ АСОСИДА УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

- 2.1. Узлуксиз таълим-тарбияни миллий ғоя асосида ривожлантириш механизмлари 39
- 2.2. Миллий ғоя асосида баркамол авлодга маънавий-ахлоқий тарбияни шакллантиришнинг назарий асослари 52
- 2.3. Баркамол авлодни ғоявий тарбиялаш усуллари..... 56

III. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БАРКАМОЛ ШАХС МОДЕЛИ

- 3.1. Баркамол шахс тарбиясини таълим-тарбия жараёнига таъбиқ этиш 68
- 3.2. Узлуксиз таълим тизими асосида баркамол шахсни шакллантириш методлари 73

IV. ХУЛОСА

- Умумий тавсиялар 93
- Иловалар 113
- Фойдаланилган адабиётлар 154

I. КИРИШ

Мамлакатимиз истиклолга эришиб, ўз мустақиллигини мустақкамлаш, озод ва обод Ватан қуриш йўлида фаол кураш олиб бораётган бир даврда, Ватанга фидойи, соғлом авлодни тарбиялаш вазифаси ўз долзарблигини яна бир марта намоён этмоқда.

Иқтисодий ривожланган давлатлар сафидан ўрин олишга ҳаракат қилаётган Ўзбекистон учун бугунги кунда иқтидорли ва истеъдодли ёшларни излаб топиш, уларнинг қобилиятларини ривожлантириш ҳамда илм-фанга йўналтириш ва мақсадли тайёрлаш долзарб вазифалардан биридир. Чунки ҳар бир давлатнинг тараққиётини таъминловчи асосий омид – унинг интеллектуал салоҳиятидир.

Ўзбекистон жаҳон ҳамжамияти орасидан ўзининг муносиб ўрнини эгаллаш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, озод ва обод жамият қуриш йўлида тинмай фаолият олиб бормоқда. Ушбу фаолиятларнинг натижаси сифатида жуда кўп ишлар амалга ошириляётгани барчага маълум, чунки бу ҳақда кундалик газета ва журналларда, радио ва телевидение орқали янгилликлар ҳамда ахборотлар бериб борилмоқда.

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов раҳбарлигида халқимиз ўзининг мустақил ривожланиш йўлидан олға қараб бормоқда. Ҳукуматимиз томонидан мамлакатимизни ижтимоий, иқтисодий ривожлантириш, озод ва обод демократик жамият қуриш, давлат келажагининг равнақини таъминлаш йўлида кенг қўламдаги ижтимоий-иқтисодий ислохотлар амалга оширилмоқда.

Бугунги кунга келиб ўз натижасини бераётган мазкур ислохотларнинг янада самарали бўлишини таъминлаш учун, Ўзбекистоннинг ўзига хос тараққиёт йўлининг ҳамда амалга ошириляётган ислохотларнинг мазмун ва моҳиятини ёшларнинг онгига етказиш барча таълим муассасаларининг олдидаги долзарб вазифалардан биридир.

Юртбошимиз И.А.Каримов ўз чиқишларидан бирида шундай деган эдилар: «Азизларим, Аллоҳ таоло берган соғлиғимизни асрайлик! Чунки соғлом одамгина чинакам бахтли бўлади, чунки фақатгина соғлом халқ, соғлом миллат буюк ишларга қодир бўлади»¹. Демак, биз келажакда буюк ишларни амалга оширишимиз учун, албатта, соғлом фарзанд ўстиришимиз, уларни баркамол шахс бўлиб етиштириш учун астойдил фарзанд тарбияси билан шуғулланишимиз зарур.

¹ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2005. 125-бет.

Бу эса барчамиздан ёшлар тарбиясига янада масъул бўлишни, шахсни шакллантириш жараёнига алоҳида эътибор билан ёндашишни таъказо этади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида олиб борилаётган ислохотларда кўзда тутилган асосий мақсад ҳамда вазифалардан бири— жамиятнинг келажаги бўлган маънавий-ахлоқий тарбияланган, мустақил фикрловчи, дунёкараши кенг шахсни тарбиялаб, воёга етказишдир.

Бундай шахслар ақли, тафаккури, меҳнати, масъулияти билан онгли равишда ўз Ватанига хизмат қилади. Ҳар бир инсонда муайян даражада интеллектуал салоҳият мавжуд. Агарда ана шу ички қувват юзага чиқарилса, ундан жамият равнақи йўлида фойдаланилса, шахс тафаккури турли эскича ақида ва тушунчалардан халос бўлиб, инсон ўзининг бу дунёдаги вазифасини тўлиқ англаб, онгли равишда жамият манфаатига хизмат қилади ва унинг равнақига ўз ҳиссасини қўшади.

Айнан ёшларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, уларни Ватан манфаати йўлида фидойи инсонлар, интеллектуал салоҳиятли кадрлар қилиб тарбиялаш орқали, олиб борилаётган ислохотлар жараёнида ёшларнинг кенг қўламда, онгли равишда катнашувини таъминлаш тарбиячилар зиммасидадир.

Шунга қўра, биз таълимнинг ҳар бир босқичида тарбияни кучайтириш: Она-ватанимизни ва ватандошларимизни, миллий меросимизни, маънавий қадриятларимизни, урф-одатларимизни барча бойлигимизни, бутун борлигимизни асраб-авайлаб фарзандларимизга бус-бутунлигича қолдиришни амала оширишга эришиш учун бугунги кунда тарбиянинг роли муҳим эканлигини яна бир бор чуқур ҳис этдик. Шунингдек, ушбу методик қўлланмани яратишни жонз деб билдик. 2000–2001 ўқув йилларида узлуксиз таълим бўйича «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласи асосида тажрибавий дастур Республика Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги буюртмасига қўра Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти ишчи гуруҳи томонидан тузилиб, ушбу предметнинг дастури ва ўқув услубий қўлланмалари тайёрланди.

Шу кунга қадар, миллий ғоя тарғибот технологиялари ва атамалари, миллий ғоянинг асосий манбалари, тушунча тамойилларининг мазмун-моҳиятига бағишланган қўлланма ва мақолалар чоп этилди. Муаллиф фикрича, Миллий ғоя миллатнинг ягоналиги, ялпитлиги ва бирлиги ҳақида фикр-мулоҳазалар юритилиб, барча фуқароларни ягона байроқ остида жипслаштиришга, Ватанимизнинг келажаги порлоқ бўлишига ишонтиради ва оммани истиқболга ишонч билан қараб яшашга ундайди. Дарҳақиқат, Ватанимиз келажаги биз танлаган ва танлашга ўргатаётган ғоялар билан чамбарчас боғлиқ. Миллий ғоя предметини фан сифатида

талаб даражасида ўқитиш учун бошқа ўқув фанларидан фарқини, ўзига хос хусусиятларини назаримиздан четда қолдирмаслигимиз лозим.

Президентимиз И.А.Каримов асарларида таъкидлаганидек, «Эндиги вазифамиз шундан иборатки, миллий истиқлол ғояси тушунчалари асосида кенг жамоатчилик, зиёлиларимиз, илм-фан ва маданият номояндалари, аввало, маънавий-маърифий соҳа ходимлари миллий мафқурани такомиллаштириш ҳамда унинг асосий тамойилларини одамлар онги ва қалбига сингдиришга қаратилган ишларни янги босқичга кўтаришлари зарур².»

Ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ноҳўя хатти-харакатлар, ёвуз ишлар, аввало, мафқуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмоқда. Шу ўринда нега айнан ғанимларимиз ҳали ҳаётий тажрибага эга бўлмаган, оқ-қорани таниб улгурмаган ёшларга қаратмоқда деган савол туғилади. Чунки айнан ёшлар мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлашда асосий таянч кучдир. Айни пайтда, ёшларимизнинг кўнгли очик, содда, ишонувчан.

Миллий ғоянинг мустақилликни мустаҳкамлашда намоён бўлиш жараёни ўзининг бир қатор хусусиятларига ҳам эга. Улар қуйидагилардан иборат:

- Бугунги кунда одамзод маълум бир давлатлар ва сиёсий кучларнинг манфаатларигагина хизмат қиладиган, олис-яқин манбалардан тарқаладиган, турли маъно-мазмундаги мафқуравий кучларнинг таъсирини доимий равишда сезиб яшаши. Ахборот асри, электроника асри деб аталаётган ХХI асрнинг бугунги кунида бу таъсирлардан холи бўлиш деярли имконсиздир. Демак, бугунги кунда «мафқура полигонлари ядро полигонлари»га нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга. Бу унинг хусусиятларидан биридир.

- Миллий ғоя – миллат тафаккури ва онгининг маҳсули. Лекин айни вақтда сиёсий онг даражаси ҳар бир миллатнинг ривожини белгилайдиган омил ҳамдир. Демак, онгни, тафаккурни ўзгартирмасдан туриб эса, ҳеч бир жамият ўзининг олий мақсадига эриша олмайдди. Биз ҳам кишилар онги ва тафаккурини ўзгартирмасдан туриб озод ва обод жамиятни барпо этолмаймиз.

Миллий онг, миллий ғояни ёш авлод онгига сингдириш ва шакллантириш заминида иқтисодиёт ётади. Биз миллий ғояни ёшлар онгига сингдириш жараёнида, маънавиятни юксалтиришда иқтисодиётимизни ривожлантириш жабҳалари билан интеграллаштиришни назардан четда қолдирмаслигимиз муҳим вазифаларимиздан биридир. **«Таълим-тарбия масаласи мустақиллигимизнинг**

² Каримов И.А. Ватан равнаки учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2001. 224-бет.

биринчи кунларидан бошлаб бугунимиз ва келажакимизни хал қиладиган энг устувор ва долзарб вазифа сифатида юртимизда кун тартибига қўйилди. Бугунги кунда бу соҳада амалга оширилаётган улкан ишлар, фарзандларимизнинг ҳар томонама баркамол бўлиб улғайиши учун яратилаётган замонавий шароитлар туфайли ёшларимизнинг жисмоний ва маънавий жиҳатдан ҳеч кимдан кам бўлмасдан вояга етаётгани барчамизга мамнуният етказди»³, – дейди Ислоҳ Каримов.

Инсоният тарихий тараққиётдан шу нарса маълумки, ҳар қандай соғлом янги ғоя кенг жамоатчиликнинг онгига чуқур сингса, ҳаётда чуқур илдиз отса, амалиётда ўзини тўла оқласа ўшанда реал воқеликка, катта ижтимоий кучга айланади. Айни пайтда одамларимизда мустақиллигимиз ҳақида билим ва ғоя, миллий истиқлол мафқураси тўғрисида тасаввур бўлса-ю, лекин ана шу билим ва ғоя имон ва эътиқодга, дунёқарашга айланмаса, бундай мафқуранинг замини бўш бўлади, мустақилликни мустаҳкамлашда, асраб авайлашда амалий аҳамияти бўлмайди. Шу нуқтаи назардан Президент Ислоҳ Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли», «Ўзбекистон келажак буюк давлат», «Янги уй қурмай туриб, эскини бузманг», «Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик», «Ўзбекистон ХХІ аср бусағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари», «Ўзбекистон ХХІ асрга интиломда», «Тарихий хотирасиз келажак йўқ», «Жамиятимиз мафқураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат қилсин», «Миллий истиқлол мафқураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир» асарларидаги бебаҳо илмий-назарий қондалар, дастурий йўл-йўриқлар халқимизнинг ғоявий-сиёсий, умуман, бутун маънавий дунёсини миллий истиқлол ғояси негизлари асосида бойитишда, унга ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлашда, айниқса, катта аҳамиятга эга. Ушбу китобларда мустақиллигимизни мустаҳкамлашнинг энг долзарб муаммоларининг назарий асослари, илмий-амалий ечимлари чуқур ва ҳар томонлама ёритилибгина қолмай, айни бир пайтда миллий истиқлол ғояни одамлар онги ва қалбига сингдиришнинг йўл-йўриқлари ҳам кўрсатиб берилган. Бироқ бу анча мураккаб, маъсулиятли жараёнدير. Шошма-шошарлик қилиш, ўйламасдан иш тутиш, ўзибуларчилик асосида ҳаракат қилиш, юксак маъсулиятни унутиб қўйиш миллий ғоя ва мафқуранини турмушга жорий этиш масаласига катта зиён етказиши ҳеч гап эмас. Бундан жуда эҳтиёт бўлмоқ лозим.

³ Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш йўлида. 16-жилд –Т.: «Ўзбекистон», 2008. 137-бет.

Бу борада Президентимиз асарларига ҳам таяниш ва уларни қайта ўрганиш жараёнида илгари сурилган ғоялар мамлакат олдида турган асосий вазифаларни ҳал этишда дастуриламал бўлиб хизмат қилаётганини назаримиздан четда қолдирмаслигимиз даркор.

1.1. Узлуксиз таълимни миллий ғоя асосида ривожлантиришнинг мақсад ва вазифалари

Узлуксиз таълим-тарбия тизимини такомиллаштиришни амалга ошириш чоралари – бу таълим тизимини демократик ва инсонпарварлик йўналишларида қайта қуриш билан ҳам боғлиқ. Чунки инсонпарварлик ғоялари ва тамойиллари миллий ғоя билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, инсоннинг моддий ва маънавий фаровонлигини, эркин, мустақил, ижодий фаолиятини, кишиларнинг ўзаро ҳамкорлиги, дўстлиги, ҳамжиҳатлиги, бирдамлиги ва бир-бирига ҳамхўрлиги каби энг юксак, илғор инсоний фазилатларни ўзида мужассам этади. Одишлик, ҳалоллик, поклик, тўғрилиқ, меҳнатсеварлик, ватанпарварлик, байналмилалчилик, одоблиқ, виждонлиқ, имон-эътиқодлиқ, меҳмондўстлик, камтарлик, ор-номусни, шарм-ҳаё ва ифбатни эъозлаш, тинчликсеварлик, олижаноблик, эл-юрт манфаатини ўз манфаатидан устун қўйиш каби юксак инсоний фазилатлар ҳам инсонпарварликнинг намоён бўлишидир.

«*Узлуксиз таълим* – малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асоси бўлиб, таълимнинг барча турларини, давлат таълим стандартларини, кадрлар тайёрлаш тизими тузилмаси ва унинг фаолият қўрсатиш муҳитини ўз ичига олади»⁴.

Мана шу узлуксиз таълимни миллий ғоя асосида ривожлантиришдан **мақсад** энг аввало, ғоя ўзи нима эканлигини ва миллий ғоя тушунчасини англаб етиш ва уни ёшлар онгига қай тариха сингдиришдир.

Миллий ғоя, миллий мафқурани аниқ тасаввур этмасдан туриб Президентимизнинг куйидаги даъватларини англаб етиш қийин. «**Жамиятимиз мафқураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсга киришиш,**

⁴ Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. («Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга ошириш борасида публицистик мулоҳазалар). – Т.: «Шарқ» нашрёт-матбаа концернинг бош тахририяти. 1997. 42-бет.

олигини мумкин»⁵. Демак, бугунги кунда ғояни, фикрни тақиқ билан, маъмурий чоралар билан енгиб бўлмайди.

Бутун оламда бўлаётган ижтимоий-сиёсий жараёнларни диққат билан таҳлил қиладиган бўлсак, бутун дунёда демократик жараёнлар ривожланиб, ёшлар тарбиясига алоҳида эътибор билан ёндашилмоқда. Ёшлар тарбияси билан шуғулланар эканмиз, биринчи навбатда ғоя нима, унинг тарихий келиб чиқиши ҳамда шакллари ва кўринишлари нималардан иборат?—деган саволга тўхталиб ўтсак.

Ғоя атамаси турли-туман талкин қилинади. Аслида ғоя сўзининг асл терминалогик мазмунини билмасдан туриб, миллий ғоя тушунчасини англаб етишимиз ва уни ёшлар онгига сингдиришимиз мураккаб жараёндир.

Ғоя — бу тушунчасига турлича таъриф бериш мумкин. Агар инсоният онгини икки қатга қисмга бўлсак: I — инсоннинг руҳий олами; II — тафаккур оламидир. Руҳий олам сезгилар, идрок, тасаввур, хотираларни қамраб олади. Тафаккурнинг мантикий шаклларига тушунча, ҳукм ва хулоса қиради.

Ғоя — инсон тафаккурининг маҳсули бўлиб, воқелик ва ҳаёт таъсирида вужудга келади ва уни акс эттириш асосида шаклландиган дунёни билишнинг ўзига хос шаклларида биридир.

Ғоя — шахс, жамият, ижтимоий гуруҳ, партия ва бошқаларнинг муайян мақсадларини ифодалайди, уларни бу йўлда бирлаштиради, уюштиради, фаолиятга ундайди.

Ғоя — ижтимоий фикр сифатида шаклланади, шахс ёки гуруҳни ҳаракатга келтиради.

Ғоя — муайян тарзда намоён бўлади. Муайян шахс, гуруҳ ёки партиянинг манфаатини ифодалайди.

Ғоя — бирон-бир мақсадни ифодалайди.

Ғоя — амалий ҳаракатга ундайди.

Ғоя — объектив борликни, воқеликни киши онгида акс эттирувчи, айни замонда кишининг объектив борлиққа, воқеликка муносабатини ифодаловчи, кишиларнинг дунёқарашлари асосини ташкил этувчи тушунча, тасаввур; мафкура эса, дунёқараш системаси ва унинг асосий принципларидир. Умуман, ғоя сўзини илмий асосда таърифлаш керак бўлса, мен куйидаги олимларимиз берган куйидаги таърифни маъқул деб биланман: «Ғоя — инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга чорлайдиган, мақсад-муддао сари

⁵ Ш.Қурбонов ва бошқалар . Баркамол авлод орзуси. Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. («Қадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга ошириш борасида публицистик мулоҳазалар). — Т.: «Шарқ» нашрёт-матбаа концерни. 1999. 31-бет.

етақлайдиган кучли, теран фикр»⁶. Бундан кўриниб турибдики, ғоянинг таърифида фалсафий тушунчалар мавжуд.

Фалсафанинг азалий коидаларидан бири тил ва тафаккур бирлигидир. Тилнинг энг бирламчи маҳсули сўз бўлгани каби тафаккурнинг дастлабки шакли тушунчадир. Лекин таъкидлаш жоизки, ҳар қандай сўз ҳам тушунча бўла олмайди.

Инсон тафаккури воқеликни идрок этиш мобайнида турли фикрлар, ғоялар ва таълимотлар яратади. Бинобарин ғоялар ҳам инсон тафаккурининг маҳсулидир. Лекин тафаккур яратган ҳар қандай фикр ёки қараш ғоя бўла олмайди. Фақат энг кучли, таъсирчан фикрлар ғоя бўла олиши мумкин.

Ғоя – моҳиятан ижтимоий характерга эга. Муайян ғоя аввало, алоҳида шахс онгида шаклланади. Фақат энг кучли, таъсирчан фикрларгина ғоя бўлиши мумкин, деган фикр ҳам ҳақиқатдан йироқ эмас. Умуман олганда, ғояларнинг турлари кўп, яъни илмий, фалсафий, диний, бадий, ижтимоий-сиёсий, миллий, умуминсоний ва ҳоказо. Бундан ташқари жамиятнинг ижтимоий тузилиши билан боғлиқ партиявий, синфий, этник ғоялар ҳамда кўламига кўра фарқланадиган: –умумбашарий; –минтақавий; –маҳаллий аҳамиятга эга бўлган ғоя шакллари бор.

Ватан манфаатлари ҳар бир фуқаро манфаатлари билан узвий боғлангандир. Чунки Ватан ободлиги халқ фаравонлиги билан боғлиқ фуқаролари бадавлат мамлакатгина моддий ва маънавий тўқис бўлади. Демак, миллий ғоянинг муҳим тамойилларидан бири инсон кадр-қимматини ҳар томонлама юксалтириш, халқ фаравонлигини оширишдан иборат. Бунга эришиш учун юртимиз фуқароларининг ҳамжихатлиги ва бирдамлигини мустаҳкамлаш зарур. Бу эса миллий ғоя ва мафқуранинг моҳиятини – маъзини ташкил этади.

Миллий ғоя ва мафқура моҳиятида қуйидаги умуминсоний тамойиллар ётади:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, миллий ва умуминсоний кадрятлар, демократия тамойилларига асосланади.

2. Халқимизнинг асрлар давомида шаклланган юксак маънавияти, анъана ва удумлари, улуғ бобокалонларимизнинг ўлмас меросидан озиқланади.

3. Адолат ва ҳақиқат, эркинлик ва мустақиллик ғоялари ҳамда халқимизнинг ишонч ва эътиқодини акс эттиради.

4. Юрт тинчлиги, ватан равнақи ва халқ фаравонлигини таъминлашга хизмат қилади.

⁶ Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар лугати. – Т.: «Akademija», 2007. 335-бет.

5. Жамият аъзоларини Ўзбекистоннинг буюк келажагини яратишга сафарбар этади.

6. Миллати ва динидан қатъи назар, ҳар бир фуқаро қалбида она-Ватанга муҳаббат, мустақиллик ғояларига садокат туйғусини қарор топтиради.

7. Жамоатчилик қалби ва онгига фикрлар хилма-хиллиги, виждон эркинлиги тамойилларига риоя қилган ҳолда, маърифий йўл билан сингдирилади.

Турли-туман мафқуралар ўртасида баҳс-мунозарага сабаб бўлувчи ёки уларни уйғунлаштирувчи ғоялар ҳам қадим замонлардан бўён мавжуд ва бу жараён инсониятнинг тафаккур ривожига таъсир этиб келмоқда. Шунингдек, бир-бирига мутлақо қарама-қарши бўлган ғоявий тизими ва мафқуралар тортишуви ҳам узоқ тарихга эга. Бунга илоҳий куч, яъни худони бутунлай рад этувчи атеизм – даҳрийлик билан худо ва илоҳийликни мутлақлаштирувчи атеизм художўйлик ўртасида азалий баҳс-мунозара ёрқин мисол бўла олади.

Тарихий адабиётларимизда таъкидланишича, мустақилликкача бўлган даврда ғоянинг тарихий шакллари қуйидагилардан иборат бўлган (1-чизма) ва шу таълимот асосида хулосага келинган:

1-чизма

Миллий ғоя ва мафқуранинг тарихий илдиэлари – халқимизнинг мозий синовларидан ўтиб келаётган бой маданий ва маънавий мероси,

миллий кадрятлари, урф-одатлари ва анъаналари, кўшиклари, байрамлари ва маросимларидаги озодлик, эркинлик учун кураш руҳи, ота-боболаримизнинг мустақиллик йўлида кўрсатган жасорати, бунёдкорлик ишлари ҳамда уларни амалга оширишда маънавий руҳ берган тафаккур тарзида намоён бўлади. У асрлар мобайнида йиллар синовига дош бериб, сайқалланиб, тақомиллашиб келган. Бу тафаккурнинг марказида яратганнинг энг улугъ муъжизаси бўлмиш инсоннинг улугълиги ва муътабарлиги ғояси ётади. Бинобаран у кадрланиши, эъозланиши лозим. Чунки мамлакатнинг ҳаёти фаровонлиги ана шу меҳнаткаш инсонларнинг меҳнатига, фаолиятига боғлиқ. Шу туфайли ҳам Шарқда комил инсон ғояси қадимги буюк орзу бўлиб, донишмандларимиз ҳаёлини банд этиб келган.

Бу вазиятларни ўғрилиқ, талончилик, таъмагирликдан иборат – маънавий кашшоқлик ҳукм сурган турғунлик даври билан таққосланг?

Демак, миллий ғоя ва мафқурасининг маъно-мазмунини белгилайдиган энг муҳим омиллардан бири – бу халқимизнинг қадимий ва бой тарихидир. Чунки тарих – буюк мураббий. У инсонга ибратли хулосалар берибгина қолмасдан, баъзан аччиқ сабоқларни тан олишга ундайди. Тарихга берилган ҳолис баҳо мафқуранинг ҳаётийлиги ва таъсирчанлигига асос бўлади.

Мафқурамизнинг фалсафий негизларини, аввало, ижтимоий тафаккурнинг мумтоз намуналари бўлган дунёвий, диний, афсонавий қарашлар, дунё фалсафаси дурдоналари белгилайди. Қадимги юнон файласуфи Гераклит ўзининг Шарқда ўтган ғоявий устозларини, «Авесто»дек муқаддас китобга битилган фалсафий фикрларни назарда тутиб, юртимизга «фалсафий тафаккур бешиги» деб таъриф берган эди.

«Авесто»да ифодаланган фалсафий тамойиллар ва миллий ғоялар, эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги кураш, олам ва одамнинг яралиши, инсон ва унинг камолоти ҳақидаги диний ва илмий қарашлар, поклик, ҳалоллик, мардлик каби комил инсон сифатлари бугунги дунёқараш шаклланишига самарали таъсир ўтказди.

Буюк донишманд аждодларимизнинг озодлик тўғрисидаги ғоялари, бу борада ниҳоятда муҳим аҳамиятга молик, айниқса, Муҳаммад ибн Мусо Ал-Хоразмийнинг дунёвий кашфиётлари, Абу Райҳон Берунийнинг ижтимоий-ахлоқий қарашлари, Абу Наср Форобийнинг адолатли жамият ҳақидаги илғор фикрлари, Абу Али ибн Синонинг таълимотлари, Алишер Навоийнинг комил инсон тўғрисидаги мушоҳадалари – миллий ғоя ва мафқуранинг теран томирларидир.

Миллий ғоя ва мафқуранинг фалсафаси, унинг маъно-мазмуни, асосий ғоя ва тамойиллари миллий давлатчилигимизни қайта тиклаб, жамиятимизнинг таракқиёт йўлини назарий ва амалий жиҳатдан

белгилаб берган Президентимиз Ислом Каримов асарларида чуқур ифода этилган. Бу асарларда мамлакатнинг ривожланиш йули, унинг ўзига хос хусусиятлари, олдимизга қўйилган улуғвор вазифаларни амалга ошириш имкониятлари кўрсатиб берилган.

Миллий ғоя ва мафқуранинг фалсафий асоси умум инсониятнинг бой тарихий ўтмишига, шунингдек, қадимги Шарқ, Юнон, Рим ва бошқа фалсафа мактабларининг меросига ҳам таянади. Хусусан, Сукрот, Платон, Аристотел сингари мутафаккирларнинг асрлар давомида ўз кадр-қимматини йўқотмай келаётган доно фикрлари, жаҳон фалсафасининг ўрта асрлар ва ҳозирги замон намоёндаларининг карашлари ҳам миллий ғоя ва мафқура тамойилларини асослаш ва бойитиш, уларга ҳаётий руҳ бағишлашда муҳим аҳамият касб этади. Конфуцийнинг фалсафий ҳикматлари, Платоннинг «ғоялар дунёси ва соялар дунёси» тўғрисидаги таълимоти, Гегел диалектикаси, гуманистик замонавий фалсафий оқимларда илгари сурилаётган ғоялар ҳам миллий ғоя ва мафқуранинг умуминсоний асосларидир.

Ўтмиш фалсафаси ғоялари ва тарих сабоқлари мафқураимизнинг маъно-мазмунини белгилашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Бу мафқура халқимизнинг ўзига хос турмуш тарзи, тафаккури ва дунёқараши акс этган эртақ ва афсоналардан, миллий қаҳрамонларининг ҳаёти ва фаолиятидаги ибратли мисоллардан озиқланади. Миллий ғоя ва мафқурани шаклланишида «Авесто», «Қуръон» ва «Ҳадис»ларда зикр этилган ҳикматлар, дунёвий ва диний карашлар, халқимизнинг озодлик, комил инсон тўғрисидаги ғоялари муҳим аҳамият касб этади.

Миллий ғоянинг асослари, тамойил ва йўналишларини яхши билиб олиш учун юқорида номлари зикр этилган алломаларнинг асарлари, миллий ва умуминсоний маданий мерос намуналарини чуқур ўрганиш бу борадаги асосий вазифа бўлиб қолмоқда.

«Миллий истиқлол ғояси – Ўзбекистон жамиятининг миллий истиқлол ғояси, ўз моҳиятига кўра, халқимизнинг асосий мақсад-муддаоларини ифодалайдиган, унинг ўтмиш ва келажагини бир-бири билан боғлайдиган, асрий орзу истакларни амалга оширишга хизмат қиладиган маънавий омилдир»⁷.

Ватанимизнинг равнақи–фарзандлар камолига, тарбиясига боғлиқдир. Бу эса ҳар биримизни фарзандларимизнинг ғоявий чиникишига, ҳар хил бузғунчи ғоя ва мафқураларга қарши муросасиз курашчи руҳида тарбиялашга масъулият билан ёндашишга ундайди.

⁷ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар(қисқа изоҳли тажрибавий лугат) Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, -Т.: «Янги аср авлоди», 2002. 99-бет.

Айнан фарзандларнинг камолоти – эртанги кунда барчамизнинг тинч ҳаётимизни таъминлайди. Миллий ғоя – Ватан фарзандлари билан бирга улғаяди ва ривожланади. Шу мазмунда фарзандларимизни Ватан равнақи учун фидойи қилиб тарбиялаш, уларнинг онгини миллий ғоя руҳи билан суғориш – бугунги кунда барчамизнинг энг асосий вазифамиз ҳамда Ватан олдидаги бурчимиздир.

Кўпчилик мутахассисларимизнинг фикрига кўра, «Миллий ғоя – миллатнинг ўтмиши, бугунги ва истиқболни ўзида мужассамлантирган, унинг туб манфаатлари мақсадларини ифодалаб тараққиётга хизмат қиладиган ижтимоий ғоя шакли.

Миллий ғоя ўз моҳиятига кўра, халқ миллат тақдирига дахлдор бўлган, қисқа ва узоқ муддатда ҳал этилиши керак бўлган ва мўлжалларни ҳам акс эттиради»⁸. Дарҳақиқат, у ёки бу ғоянинг миллий ғоя сифатида майдонга чиқиши миллатнинг ўтмиши, тарихи, мавжуд бўлган ҳолати билан бевосита боғлиқдир.

Том маънодаги миллий ғоя охир-оқибатда озми-кўпми барибир инсоният тақдирига таъсирини кўрсатади. Шу маънода ҳар қандай миллий ғояда умуминсоний моҳият мавжуд бўлади. Аммо аниқ бир миллат ёки умуман, инсоният учун аҳамиятли бўлган ғоялар ҳам борлигини назардан четда қолдирмаслигимиз лозим.

Ҳаётимизда мавжуд ғоялар албатта, бир-биридан тубдан фарқ қилади. Чунки ғоялар бир-биридан мазмунан жуда катта фарқ қилади. Ғояларнинг турларини ўзаро бир-биридан фарқ қилишини 2-чизма орқали ифодалаб берамиз.

Жамият тараққиётида турли мақсад ва муддаолар хилма-хил ғоя ва мафкуравий воситалар билан амалга оширилади. Миллий ғоя бўлмаса, шахс, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар.

Ҳар қандай мафкура қўйидаги асосий мақсадларни кўзда тутати:

- ғоявий тарбиялаш, ғоявий инсонпарварликни шакллантириш ҳаракат дастури сифатида мавжуд бўлиши;

- муайян тушунчага ишонтириш, уюштириш, сафарбар этиш;

- маънавий-руҳий рағбатлантириш.

Мафкура ўз олдига қўйилган шу каби мақсадларни бажара олсагина, амалий самара бериши мумкин.

Ўзбекистон ўзига хос мустақил тараққиёт йўлини танлаб олган давлат. Бу йўл – жаҳонда ўзбек модели деб тан олинган ривожланиш йўлидир. Ўзбекистон жамиятининг миллий ғояси ва мафкураси, ўз моҳиятига кўра, халқимизнинг асосий мақсад-муддаоларини ифодалайдиган, унинг ўтмиш ва келажagini бир-бири билан

⁸ Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. – Т.: «Akademniya», 2007. 220 -бет.

боғлайдиган, асрий орзу-истакларини амалга оширишга хизмат қиладиган ғоялар тизими эканлиги барча миллий ғоя ва мафкурага оид адабиётларда таъкидланади.

2-чизма

Бугунги кунда биз барпо этаётган жамиятнинг олий мақсадларидан бири – инсонларнинг фаровон ҳаётини таъминлашдир. Жамиятни бошқаришда одамларни фароғатга келтирадиган бирдамликка етакловчи, интизомни шакллантирувчи қонунларни яратиш айти шунга хизмат қиладди. Шунга боғлиқ тарзда айтиб ўтиш жоизки, ХХ аср бошларида озод юрт қайғусида яшаган Абдулла Авлоний бу ҳақда шундай деган эди: «Интизом деб қиладурган ибодатларимизни, ишларимизни ҳар бирини ўз вақтида тартиби ила қилмакни айтилуру. Агар ер юзида интизом бўлмаса эди. Инсонлар бир дақака яшолмас эдилар... Алҳосил, ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси ишларини вақтида низомдан чиқармай тартиб ила юритмакга боғлиқдур... Ишларини тартиб узра юритган кишиларнинг ишлари ерида, ўзлари тинч ва роҳатда умр ўтқарурулар»⁹.

⁹ Абдулла Авлоний. Танланган асарлар. 2-жилд. –Т.: «Маънавият», 1998, 52–53-бетлар.

Ўз юртларини озод ва обод кўришни орзу қилган жадид зиёлилар ҳам тарбия масаласига алоҳида эътибор қилганлари бежиз эмас эди. Яна бир бор Авлониининг Форобий фикрларига ҳамоҳанг фикрига эътибор берайлик. «Ҳар бир миллатнинг саодати, давлатларнинг тинчи ва роҳати – деб таъкидлайди Авлоний, – ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдур».

Кўриниб турибдики, Форобий ва Авлоний турли даврда яшаганликларига карамай, одамларни эркин ва фаровон жамиятга тарбия орқали етаклашга даъват қилганлар.

Форобий ғоясига кўра, фозил жамият фақатгина одамлар жамоаси борлиги учунгина фозил деб аталмайди, балки адолатли қонунларга ва бошқарув қоидаларига риоя қилгани, доно раҳбарга эга бўлишга, одамларнинг таҳсинга лойиқ одатлари ва ахлоқини рўёбга чиқаришга шарт-шароит яратган жамият бўлгани учун ҳам фозилдир.

Миллий ғоя ҳар бир ватандошларимизнинг оиласи, жамият, эл-юрт олдигаги бурч ва масъулиятини қай даражада адо этаётганини белгилайдиган маънавий мезондир.

Миллий ғоя, инсон онгига ўз халқининг тарихи, унинг маънавий-ахлоқий кадриятлари билан сингдирилар экан, шахсни Ватан йўлида хизмат қилувчи фидойи ва қудратли инсонга айлантиради.

Тарихдан маълумки, ҳар бир мамлакат у ёки бу даражада ўз мафқурасига эгадир. Муайян мафқура унга ўз мустақиллигини мустақкамлаши, ижтимоий-иқтисодий ривожланиши, барқарорликка, миллатлараро тотувликка эришуви учун ҳам керакдир.

Инсониятнинг ривожланиш жараёнининг тарихи шунини кўрсатдики, ҳар қандай жамият – ғоя ва мафқурасиз яшай олмайди. Чунки инсон ўзини бутун ҳаёти давомида олдинга, ривожланишга ундайдиган ҳаётбахш ғояга доимий равишда зарурият ҳамда эҳтиёж сезади. Демак, табиатда, жамият ҳаётида бушлиқ бўлмагани каби, инсон қалби ва онгида ҳам бушлиқ бўлмайди.

Дарвоқе, миллий ғоянинг зарурлиги энг аввало, мамлакатимиз мустақиллигини мустақкамлаш учун зарурдир. Унинг зарурати қуйидаги мақсадларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда намён бўлади:

- олдимизга қўйган олижаноб мақсад-муддаоларимизга, яъни озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш;
- эски мафқуравий асоратлардан батамом халос бўлиш;
- ғоявий бушлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик;
- узоқ даврлар мобайнида одамлар онгида ҳукмрон бўлган бегона ва ёт ғояларнинг яна қайтадан тикланишига йўл қўймаслик;
- халқимиз табиатига зид бўлган ўзга ғоялардан, айниқса, ёш авлодни ҳимоя қилиш;

– ҳар қандай тажовузкор ғояларга қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол авлодни вояга етказиш заруратининг мустақилликини мустаҳкамлашдаги ўрнини англаш орқали ҳаракат дастурига эга бўлиш;

– мустақил давлатимизнинг ҳар бир фуқаросида Ватан тақдири учун масъуллиқ туйғуси бўлиши учун ҳам зарур.

Мустақиллиқни асраб-авайлаш, ҳимоя қилишда миллий ғоянинг ўрнини ҳеч бошқа бирон бир омил боса олмайди. Шу нуқтаи назардан давлат сиёсатининг устувор йўналишлари, мақсад ва вазифаларини маънавий жиҳатдан таъминлаш, бугунги кунда мамлакатимиз тақдири учун ўта долзарб масаладир.

1.2. Миллий ғоя ва мафқурани ўқувчилар онгига қай тарзда сингдириладиганининг амалиётдаги ахволи

Мустақиллик йилларида эришилган ютуқлар, мавжуд муаммоларни ҳолисона таҳлил қилиш, тегишли хулоса ҳамда сабоқлар чиқариш – миллий ғоянинг зарурлиги ва аҳамиятининг тобора ортиб боришини кўрсатмоқда. Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов миллий ғоя ва мафқурани шакллантириш зарурати ҳақида мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ фикр юритиши тасодифий ҳол эмас эди.

Мустақилликни мустаҳкамлашда миллий ғоядан кўзланган мақсадларнинг кенг қамровли илмий-назарий ва амалий йўналишлари Президент Ислом Каримовнинг асарларида, нутқ ва маърузаларида ўзининг аниқ концептуал ифодасини топган. Мана шу концептуал вазифаларни амалга ошириш амалиётга татбиқ этилган.

Мустақиллик йилларида жамиятимиз аъзоларининг дунёқараши, фикрлаш тарзида теран ўзгаришлар юз бермоқда. Ана шундай шароитда халқимизни бирлаштирадиган, бунёдкорлик фаолиятига сафарбар қиладиган, унинг эзгу мақсадлари ва ҳаётий манфаатларини ўзида мужассам этадиган миллий ғоя ва мафқурани яратиш ижтимоий-сиёсий ва маънавий тараққиётимизнинг муҳим шартини ҳамда заруратига айланди.

Мустақилликни мустаҳкамлашда миллий ғоянинг зарурлиги ва унинг аҳамияти ҳам ички, ҳам ташқи сиёсатимиз истиқболлари, самарадорлиги билан боғлиқ. Шу нуқтаи назардан миллий ғоянинг зарурлиги жамиятимизни тараққий топган демократик мамлакатлардаги каби эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш билан ҳам боғлиқ.

Демак, миллий ғоянинг негизини ҳам биз учун энг асосий, энг муҳим устувор мақсад, тенгсиз олий неъмат – мустақилликни бундан буён ҳам асраб-авайлаш, ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш бўлиб қолаверар экан, унинг зарурлиги ҳеч бир даврда ўз аҳамиятини йўқотмайди.

Nizomiy nomli

T D P U

kutubxonasi

922873

17

Ҳаётий кузатишлар, баъзан зиёлиларимиз ўртасида ҳам бизга миллий ғоя, миллий мафкура нима учун, ким учун керак, унинг маъно-моҳияти нимадан иборат, деган муҳим масалага яна бир бор ойдинлик киритиш зарурати мавжуд. Бунда, яъни миллий ғояда Ўзбекистон халқининг мамлакатимиз ривожига белгилаб олган асосий мақсад ва муддаоларининг ифодаси мужассамлашган.

Биринчидан, ўзининг келажагини кўрмоқчи ва кўрмоқчи бўлган ҳар қандай давлат ёхуд жамият, албатта, ўз миллий ғоясига суяниши ва таяниши зарурлиги билан боғлиқ.

Президент Ислом Каримов таъбири билан айтганда, «Табийки, давлат тизими, уни бошқариш ва олиб борилаётган сиёсат аввало, аниқ ва равшан ифодаланган мафкура асосига қурилмоғи лозим. Яъни, олдин давлат қурилиши ва ундан кейин мафкура пайдо бўлиши ўзи ғайритабiiй ҳол. Буни яхши англаб олишимиз лозим. Яъни, олдин ғоя пайдо бўлади, ундан кейин ғоя асосида мафкура, мафкура асосида эса тизим, сиёсат пайдо бўлади»¹⁰. Демак, ўз миллий ғоясига таянмаган жамият инқирозга дучор бўлиши, ўз йўлини йўқотиб қўйиши муқаррар, бу ҳақда талабаларга етарлича маълумот ва тушунчалар уқтирилган.

Иккинчидан, миллий ғоя Ўзбекистон халқининг асосий мақсад ва муддаоларининг ифодаси сифатида шунинг учун ҳам зарурки, одамлар онгини, тафаккурини ўзгартирмасдан туриб, кўзланган олий мақсад – озод ва обод жамиятни, эркин ва фаровон ҳаётни барпо этиб бўлмайди. Бунинг учун эса, одамлар муайян ғояга ишонishi ва таяниши зарур. Бу жараён ўз-ўзидан ҳаракатга келмайди, албатта. Негаки, кенг халқ оммасини бирон бир ғоянинг илғор ва инсонпарвар эканига ишонтирмоқ учун, аввало, мазкур ғоянинг тўғри, ҳаётий ва илғор эканлигига ишонтириш зарур. Ишонтирмоқ учун унинг илмий ва ҳаётийлигига алоҳида эътибор қаратиш билан бирга, миллий ғоянинг ўзи мамлакатимиз халқининг асосий мақсад ва муддаолари ҳамда манфаатларини ифодалаш кераклиги буйича етарли маълумотлар олинган.

Учинчидан, миллий ғоянинг зарурлиги миллатнинг ўзлигини тўла англаш жараёни билан боғлиқ. Негаки, миллат ўзлигини тўла англамас экан, бирон бир буюк ўзгаришлар қилиб бўлмайди. Миллий ўз-ўзини англаш у ёки бу миллатни ўзга миллатлардан ажралиб кетишига эмас, балки ўзлигини англаган миллатларнинг маърифатлашган ҳамкор-ликларининг мустақамланиб боришига хизмат қилади. Ана шундай ўта мураккаб вазиятда миллий ўзликни англашда миллий ғояга асосий таянч куч, илмий-назарий ва амалий дастур сифатида ҳар бир инсоннинг руҳи, кайфияти, ҳиссий кечинмаларига кириб бориш орқали унинг қалби ҳамда онгига

¹⁰ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. 8-жилд. –Т.: «Ўзбекистон», 2000. 464–465-бетлар.

таъсир курсатади. Бу миллий ғоянинг халқ ҳаётига яқин, унга бевосита даҳлдор эканлигини таъкидлаш лозимдир. Демак, Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашда миллий ғояда бутунги ҳаётнинг энг долзарб муаммолари, унинг стратегик мақсадлари билан диалектик боғланиши унинг яшаш шарти эканлиги тушунтирилган.

Тўртинчидан, мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлашда миллий ғоянинг зарурлиги яна бир муҳим ҳолат билан, яъни бутун бизнинг тарихий ўзгаришлар даврида тоталитар тузумдан эркин демократик бозор муносабатларига асосланган демократик тузумга ўтиш шароитида яшаётганлигимиздан келиб чиқмоқда. Бу даврнинг ўзига хос хусусиятларини чуқур таҳлил қилган мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов шундай хулосага келади: «**Бу ўтиш даври ўзига хос, жуда катта ғов ва тўсиқларга дуч келиши, каттик курашлар орқали кечиши барчамиз учун аён бўлмоғи даркор. Халқимиз ва жамиятимизни мана шу даврда янги уфқлар сари бошлаш, даъват қилишда мақсадларимиз аниқ бўлиши керак. Бундай мақсадларга эса аввало, чуқур ўйланган ва пухта ишланган мафкура асосида етишиш мумкин**»¹¹. Демак, миллий ғоя мустақилликни мустаҳкамлаш ғоясининг ўзаги бўлган – танлаган тараққиёт йўлимизнинг тўғри адолатли ва ҳаққоний эканлигига, у мана шу заминда истиқомат қиладиган ҳар бир инсоннинг ҳаётий манфаатларига мос тушишига кенг оммани ишонтириш орқали уларни бунёдкорлик ишларига сафарбар этиш учун хизмат қиляётганлигини бутунги кунда талабаларимиз англаб етишган.

Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар фанини ўқитиш ҳам анъанавий ва илғор услублардан, жумладан, тест сўровлари, дастурий ўқитиш, техник воситаларни қўллаш, ўқитишнинг янги илғор технологияларидан фойдаланиш орқали амалга оширилган.

Дарсларни ҳамда дарсдан ташқари олиб борилган тадбирларни кузатишларимиз, талабаларнинг бутунги қиёфасини ўрганишларимиз натижасида биз талабаларимизда куйидаги билим ва малакалар борлигини аниқладик:

1. Ғоя ва миллий ғоя ҳақида фалсафий тушунчалари мавжуд бўлиб, педагогик нуқтаи назардан етарли даражада эмаслиги.
2. Мафкуравий иммунитет ва ғоявий курашувчанлик моҳиятини тушунишдади, унинг мазмунини етказа билиш малакаси етишмаслиги.
3. Миллий ва умуминсоний кадриятларни билишдади, амалиётда қўллаш олишмаслиги.

¹¹ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. 8-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2000. 465-бет.

4. Мамлакатда ўтказилаётган ислохотларнинг моҳиятини тўлиқ тушунишмаслиги.

5. Мустақилликни мустаҳкамлаш ва ривожлантиришнинг мазмунини тўғри тушунишмаслиги.

6. Огоҳлик, сезгирлик ва ҳушёрлик билан яшаш кўникмаларига эга эканликлари.

7. Пухта билимга эга бўлиш учун тарбияланганлик даражасининг тарқоқлиги аниқланди.

8. Ўз ҳаётида аниқ мақсад қўя билиш ва уни амалга ошириш усуллари етарлича билмаслиги.

9. Маънавий-мафқуравий таҳдид нима эканини тушуниб, унга қарши курашиш усуларини тўлиқ билмаслиги.

10. Глобаллашувнинг моҳиятини, унинг салбий ва ижобий томонларини англай билиши.

11. Миссионерлик ва бошқа бузғунчи оқимларнинг мазмун-моҳиятини англаганлик даражаси етарлилиги.

12. Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя курашиш нима эканини билиши.

13. Жаҳолатга қарши маърифат билан кураш олиб бориш нима эканлигини билиши.

14. «Оммавий маданият» нима эканини билиши ва унга қарши кураш олиб бориш учун нималарга эътибор бериш кераклигини.

15. Дунёнинг сиёсий мафқуравий манзараси, уни ҳаракатга келтирувчи кучлар ва хатти-ҳаракатларнинг мазмун-моҳиятини таҳлил қила олиши.

16. Маънавий-мафқуравий таҳдидларнинг келиб чиқиш сабаблари, уларнинг асл қиёфасини очиб бера олиши.

Келажакка йўналтирилган миллий ғояни ёшлар онгига сингдиришда таълим ва тарбиянинг роли жуда каттадир. Амалиётда миллий ғоя ва мафқуранинг инсон қалби ва онгига сингдирилаётганлигини 3-чизмадан яққол кўришингиз мумкин.

Дарҳақиқат, келажакка йўналтирилган миллий ғоянинг ҳаётийлиги мана шу каби натижалар билан Ўз тасдиғини топиб бораверади. Зеро, баркамол авлод тарбияси миллий ғоянинг мақсадларидан биридир.

Албатта, Ўзбекистонда меҳнатни ҳар томонлама улуглаш, касб-хунарни ривожлантириш, мустақил фикрлашни, тадбиркорликни такомиллаштириш муҳитини яратишга катта аҳамият берилаётганлиги фаровон ҳаётни таъминлашга умуммиллий вазифа сифатида қаралаётганлигининг далолатидир. Шу билан бирга, фаровон ҳаёт фақатгина моддий неъматларга эга бўлмай, балки касб-хунар, замонавий технологияларни ишлаб чиқаришга қаратиш ва энг муҳими – буларнинг асосига эркин ва яратувчанлик фаолиятини қўйишни

англатади. Буларнинг барчаси инсон эркинлигисиз, ёшларнинг онгида миллий ғоянинг ҳаётбахш сарчашмаларини авайлаб-асраб ўстирмасдан эришиб бўлмайди. Токи, ёшларимиз жами моддий ва маънавий неъматларнинг уйғунлиги асосидагина ҳақиқий фаровонликка эришиш мумкинлигига ишонч ҳосил қилсинлар.

Дарҳақиқат, миллий ғояни ёшларимиз онги ва қалбига сингдириш бугунги кундаги энг долзарб вазифалардан биридир.

Таълим масканлари – Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегиясини, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини, миллий ғояларни ёшлар қалби, онгига сингдиришнинг устувор йўналишларидандир.

3-чизма

Миллий ғоя, мафқурасини одамлар қалбига ва онгига сингдиришда жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олиш, таълим-тарбия, тарғибот ва ташвиқотнинг самарали усул ва воситаларидан оқилона фойдаланиш тақозо этилади.

Узлуксиз таълим-тарбия жараёнида миллий ғоя ва мафқурани ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг устувор йўналишларидан куйидаги вазифалар кўзда тутилиб иш олиб борилмоқда:

1. Таълим муассасаларида болалар ва талабаларнинг ёшига хос равишда миллий истиқлол мафқурасини сингдиришда дифференциал педагогик-психологик дастурни яратиш.

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида ўқувчи-талабалар онгида миллий ғоя ва миллий истиқлол мафқурасини шакллантириш ишларини узлуксиз тарзда олиб бориш.

3. Ўқув дастурлари, дарслик ва қўлланмаларда миллий истиқлол мафқураси ғояларини теран акс эттириш.

4. Мактаб, лицей, коллеж, институт ва университетларда мафқуравий тарбияни бугунги кун талаблари даражасига кутариш.

5. Педагог кадрларнинг мафқура борасидаги билимларини чуқурлаштириш.

6. Таълим-тарбиянинг ҳар бир алоҳида босқичи ўз навбатида миллий ғояларни ёшлар калби ва онгига сингдиришнинг ўзига хос омилларини назарда тутиш.

Мактабгача таълим муассасалари. Бу ўринда ҳар бир ота-онанинг ўз фарзандининг мактабгача тарбияси унинг кейинги тараққиёт даврида қанчалик аҳамият касб этиши, бу давр узлуксиз таълим ва тарбиянинг муҳим босқичи эканини англаб етишига эришиш зарур. Бунда оиланинг мактабгача таълим муассасалари тизимига изчил уйғунлашувига эришиш назарда тутилган. Бу даврдаги барча мактабгача таълим-тарбия муассасалари болалардаги умумий саводхонлик ва мактабдаги таълим-тарбияга тайёрлаш жараёнининг муҳим ва зарурий босқичи сифатида қаралиб келинмоқда.

Бевосита таълим берувчи муассасалар (мактаблар, лицей, касб-ҳунар коллежлари, олий ўқув юрглари) мафқуравий тарбиянинг асосий учоқларидир. Уларнинг барчасида амалга ошириладиган мафқуравий таълим жараёнида барча ўқув қўлланмалари ва дарсликлар қўшимча адабиётларда қуйидаги омиллар устуворлиги таъкидланади:

- Ватан ва миллий ифтихор туйғусини шакллантириш;
- оиланинг ватанпарварлик ҳиссини тарбиялашдаги ролини кўрсатиш;
- маҳалланинг демократия дарсхонаси ва ўз-ўзини бошқариш мактаби эканини тушунтириш;
- умуминсоний кадрларнинг миллатлараро тотувлик, бағрикенглик, дунёвий илмларга интилиш ва илғор маданиятни шакллантириш воситаси эканини уқтириш;
- диннинг дунёвийлик билан қарама-қарши эмаслигини англашиш;

- маърифатнинг шахс интеллектуал салоҳиятини оширишдаги имкониятлари кенглигини исботлаш;

- тарихнинг, мафқуранинг фалсафий асосини яратишдаги аҳамиятини очиб бериш;

- ҳуқуқий маданият соғлом дунёқарашнинг муҳим омили экани тўғрисидаги маълумотларни кўпайтириш.

Бу ишлар ижтимоий-гуманитар фанларнинг маъно-мазмуни ва уларни ўқитиш технологияларини такомиллаштиришни, ёшларни мустақил фикрли бўлишга, ижобий ўзгаришларга бефарқ бўлмаган, чуқур билимларга интилиб яшашга ўргатишни тақозо этади. Таълим жараёнида ижтимоий тренинг машғулотларининг миллий минталитетга мос шаклларида самарали фойдаланиш тарихий ва маданий меросни чуқур ўрганиш билан бир каторда, илғор, замонавий билимлар эгаси бўлишга интилишнинг ошишига тўртки бўлади. Таълим муассасаларида яратилган ўқув қўлланмаларидан тортиб, синфлар ва аудиторияларгача барчасини мафқуравий таълим берувчи ижтимоий рекламалар билан қуроллантириш мақсадга мувофиқдир. Ёшлардаги соғлом дунёқараш ва илмга иштиёқни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашда ҳомийлик ва васийлик ташкилотлари имкониятларидан тўла фойдаланиш ҳамда шу орқали жамият кенг қатламлари вақллари таълим-тарбияни такомиллаштиришига сафарбар этиш зарур. Дунёвий илмларни мукамал билиш дахрийлик белгиси эмаслигини ҳар бир ёшнинг теран англаб етиши муқаддас ислом динимизнинг имон-эътиқодга, инсофдиёнатга чорловчи кучни янада оширади. Энг муҳими – мамлакатимизда қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ҳар томонлама баркамол, билимли, малакали ёшларни вояга етказишнинг жамиятимиз томонидан қабул қилинган тарихий ҳужжатлар эканини тушунтириш ва уни амалга оширишга бутун кучни сафарбар этишга амалиёт жараёнида эътибор берилган.

Бугунги кунда мафқуравий иммунитетни шакллантириш воситаларидан самарали фойдаланиш, ўқувчи-ёшларда кучли шакланган мафқуравий иммунитетни талаб даражасига кўтариш ва бу йўналишдаги ишларни самарали олиб бориш – жамият аъзоларининг ҳар бири олдидаги долзарб вазифалардан бири деб, қаралмоқда.

Амалиётда мафқуравий иммунитетни шакллантириш воситалари: а) кучли билим; б) кадриятлар тизими; в) мақсадлар тизими шаклида йўналтирилган.

Юқоридаги ҳолатлар таълим муассасаларида амалга оширилаётган тарбиявий жараён, мафқуравий иммунитетни шакллантириш ишларига

замонавий педагогик-психологик, замонавий технологияларни қўллаш заруриятини келтириб чиқарган.

Барча таълим масканларида олиб борилаётган маънавий-ахлоқий тарбиянинг самарали натижасини аввалдан қафолатлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш, ўқувчи-ёшларнинг ижтимоий фаоллигини шакллантириш ва йўналтириш давр талабига айлантирилган. Бу каби ишларни амалга оширишнинг ўзига хос муаммоларидан бири-тарбия жараёнида ўқувчи-ёшларнинг ижтимоий фаоллигини, дунёқарашини, фикрлаш ва тафаккурини мақсадли шакллантириш ва йўналтириш деб қаралган.

Ҳозирги пайтда, жамиятимизнинг барча бўғинларида, мамлакатимиздаги барча ташкилотлар ҳамда муассасалар (шу жумладан, нодавлат, жамоа ташкилотлари ва жамғармалар) олдида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялашда бир-бири билан узвий боғланган ҳамкорлик ишларини амалга ошириш йўлга қўйилган.

Айнан мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган ишлаб чиқариш ташкилотлари, таълим муассасалари, жамоат ташкилотлари (шу жумладан, маҳалла, «Камолот» ва бошқалар)нинг ўзаро чамбарчас боғланган ҳамкорлигини амалга ошириш натижасида, мафқуравий иммунитетни шакллантириш ишлари юқори самара ва натижа бераётганлиги таъкидланади.

4-чизма

Амалиётда мана шу шакллар асосида жамиятни ривожлантиришга қаратилган ишлар олиб борилган. Таълим муассасаларида тарбиявий жараёнининг асосий объекти бўлган ўқувчи-ёшларнинг ҳар бири мустақил шахс сифатида турлича шаклланган интеллектуал салоҳиятга, ҳар хил фикрлаш қобилиятига эгадир. Бундай ҳолат эса ҳамма учун мақбул бўлган ёндашувни талаб қилмоқда.

Республикамизнинг кўпгина мактабларида (жумладан, Тошкент шаҳридаги 45,86,94,110,260; Тошкент вилоятидаги – 12,18,32,50; Самарқанд вилоятидаги 2,5,16,32,35, 102-мактаблар) ўқувчилар онгига миллий ғояни сингдириш ва маънавий-ахлоқий тарбия беришда куйидаги (5-чизма) тарбия жараёнини амалга ошириб келишмоқда:

5-чизма

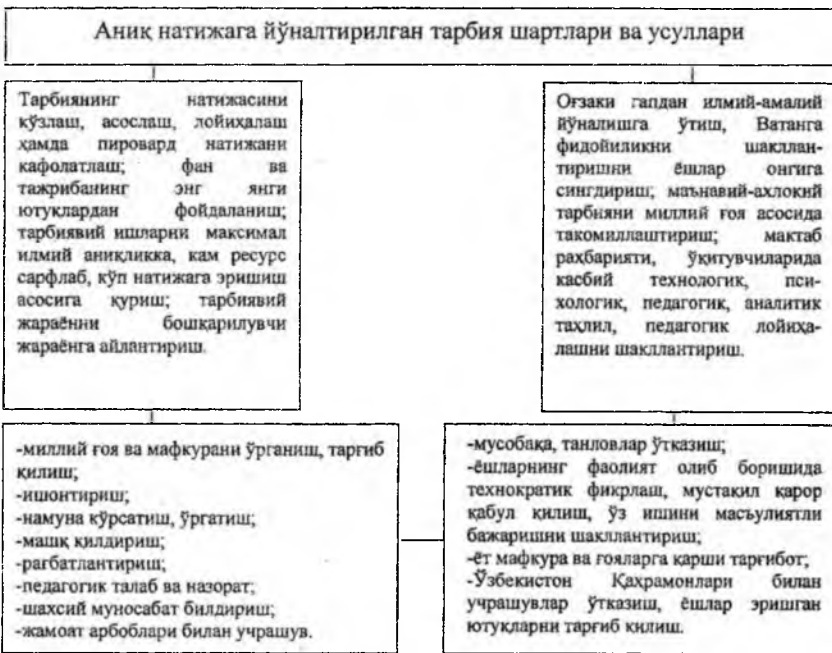

Демак, тарбиявий жараёни таълим муассасасида шакллантиришда муҳитни қайта шакллантириш ва ривожлантиришни, «оилад-таълим муассасаси-маҳалла» ҳамда «тарбия муҳити» узвийлигининг мазмун ва моҳияти жиҳатидан бирлигини мустақкамлашни назарда тутган колда иш олиб борилмоқда.

Республикамизнинг кўпгина таълим муассасаларида аниқ натижага йўналтирилган тарбия шартлари ва усуллари (6-чизма) ҳар бир ижтимоий-гуманитар фан вакиллариининг йиллик иш режасида акс этган. Таълим билан узвий боғланган тарбия шартлари ёш авлодни зукколикка чақираётганлиги амалиётчилар томонидан таъкидланади. Шунингдек, тарбия шартларини мунтазам бажариб келаётган педагог ва ўқувчиларни рағбатлантириб борилаётганлиги ҳам айни муддаодир.

Тарбияга педагогик-психологик технологияларга асосланган услубиётларни жорий этиш ва қўллаш – замон, тараққиёт талабларидан бирига айланган. Шунга кўра, аниқ натижага йўналтирилган тарбиянинг куйидаги (6-чизма) усулларидадан фойдаланилиб келинмоқда.

6-чизма

Умумий ўрта таълим муассасасида замон талаби даражасида тарбиявий жараёни ташкил қилиш, олиб бориш ва унинг самарали бўлишига эришишда бир қатор ижтимоий, ташкилий, педагогик-психо-

логик омиллар мавжуд. Тарбия жараёнини технологик тизим асосида ташкил этишда бу салбий ва ижобий омилларнинг ўз ўрнини топиб, ишлатиш мақсадга мувофик равишда ташкил этилиб келинмоқда.

Юқоридаги чизмада кўрсатилганидан ташқари, яна бир қатор ташкилий, ижтимоий, педагогик ҳамда психологик омиллар бор. Жумладан:

- ёшлар тарбиясининг давлат сиёсати даражасига кўтарилиши;
- моддий-техник базанинг талаб даражасида таъминланганлиги;
- ижтимоий ижобий муҳитнинг яратилганлиги;
- профессор-ўқитувчилар (мураббий, устоз, тарбиячи ва бошқалар) билан талабалар ўртасида ижодий муносабатнинг шаклланганлиги;
- илмий, илмий-услубий ва меъёрий-услубий таъминланганлик;
- замонавий тарбия технологияларидан фойдаланиш даражаси.

Агар тарбия жараёни тизимли ёндашувга ўтказилса, юқоридаги ҳар бир омилнинг жараёнга таъсири ўрганилиб, яратилаётган тизимда ўз ўрнини топиб, фойдаланилиши керак.

Мисол тариқасида оладиган бўлсак, муҳитнинг талаб даражасида шаклланганлиги–тарбия жараёнининг самарадорлигига жуда катта таъсир кўрсатади. Мактаб ўқувчиларининг дунёқарабини шакллантиришда ҳам тарбия технологияларидан ўрнали фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга.

Ҳамкорликда фаолият олиб боришнинг аҳамияти бекиёсдир. Бунда асосий мақсад: оилада, таълим масканларида, маҳаллада олиб бориладиган тарбиявий ишларнинг узвийлигини таъминлаш ҳамда «**оила - таълим маскани - маҳалла**» тарбия муҳитининг яхлитлигини шакллантиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Қузатишларимиз натижасида барча таълим масканларида тарбия жараёнига оила ва маҳалланинг жалб этилиши эса натижанинг самарали бўлишини таъминлаш чора-тадбирлари тузилганлигининг гувоҳи бўлдик.

Барча таълим муасасаларида маънавий-ахлоқий тарбия ҳамда миллий ғояни сингдириш жараёнининг мониторинги шакллантирилган. Мактаб доирасида маънавий-ахлоқий тарбия ишлари рисоладагидек амалга оширилар экан, мониторинг нима учун керак, –деган савол юзага келиши табиийдир. Шу ўринда мониторинг нима учун керак, –деган саволга жавоб бериб ўтиш лозим. Маънавий-ахлоқий тарбия жараёнида мониторингни шакллантиришдан асосий мақсад куйидагилардан иборат эканлиги мутахассислар томонидан таъкидланди:

- олиб борилаётган барча тарбиявий ишларнинг узвийлигини таъминлаш;
- тарбиянинг босқичма-босқич амалга оширилишини таъминлаш;
- юзага келиши мумкин бўлган камчиликларни ўз вақтида бартараф этиш;
- тарбиявий жараёнига янги ўзгартиришларни киритиш;
- тарбия ишларининг тахлилини амалга ошириш қабилардан иборатдир.

Мақтаб миқёсида маънавий-ахлоқий, тарбиявий ишларнинг мониторингини шакллантириш ўз навбатида жараённинг қандай ҳолатда эканлигини, қандай аҳволда ишлар амалга оширилаётганлигини кузатиш имконини беради. Бундан ташқари мониторинг натижалари асосида тарбиявий жараёнга тегишли таклифларни ҳам ишлаб чиқиш имконияти юзага келади:

Тарбиявий жараённинг мониторинг тизими аслида – жараёни мувофиқлаштирувчи, йўналтирувчи ва таҳлил қилувчи, юзага келаётган камчилик ва муаммоларнинг асосланган ечимини ишлаб чиқишга қаратилган мажмуадир.

Мониторингни ташкил этишдан асосий мақсад – ишларни барча йўналишларда кузатиш, жараённинг узвийлигини ва узлуксизлигини мувофиқлаштириш, натижалар асосида таклифларни ишлаб чиқишдир.

Мониторингга қўйилган талаблар:

- мониторинг услуги давр талабига мос келиши шарт;
- жараён тўлиқ қамраб олинishi, уни бошқариш имкониятини юзага келтириш;
- технологияларнинг қўлланилиши натижасида, жараённинг сифатини таъминлашга доир тавсиялар ишлаб чиқиш;
- жараённинг қандай бораётганлигини кузатиш, таҳлил қилиш, тактика ва стратегияни қайта куриш имконияти ҳамда унга тузатишлар, ўзгартиришлар киритиш имкониятига эга бўлиш кабилардан иборатдир.

Амалиётда мониторингнинг йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- барча бугунлардаги фаолиятларнинг узвийлашган боғланишини таъминлаш;
- ўқувчи-ёшларда мафкуравий иммунитетни, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантириш ишларини мувофиқлаштириш;
- тарбиявий ишларни ривожлантиришда узвийликнинг таъминланишини ўрганиш ва таҳлил қилиш;
- умуминсоний ва миллий кадриятларни ривожлантириш ва Ватанга фидойиликни шакллантириш жараёнларини ўрганиш;
- мустақил фикрлаш жараёнларининг боришини ўрганиш ва таҳлил қилиш.

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, мониторинг асосида фаолиятни ихчамлаштириш, умумлаштириш ва мувофиқлаштириш каби ташкилий ишларни ҳам бажариш керак.

Бунда тизимли ёндашувни қатъий таъминлаш лозим. Тизимли ёндашув эса юзага келадиган камчиликларни ўз вақтида бартараф этиш имконини беради. Натижада тарбиявий ишларнинг сифати таъминланади. Мониторинг қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

- ягона дастур асосида жараёни тўлиқ ишлаб чиқиш;

– жараённинг дастлабки ҳолатини аниқлаб олиш, жорий ва стратегик вазибаларни белгилаш;

– жараённи тўлиқ лойиҳалаштириш ва бошқариш дастурини ишлаб чиқиш;

– жараённинг мониторинг асосини яратиш ва маълумотларнинг аналитик таҳлили;

– таҳлил асосида йўл қўйилган хатолик, камчиликларни бартараф этиш режасини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

– жараённи амалга оширишда илмий асосланган таклифларни ишлаб чиқиш.

Мониторингни бошқариш қуйидаги таркибий жараёнларни ташкил этиш, мувофиқлаштириш ва йўналтириш имконини беради:

– бошқарувни жорий ва стратегик йўналишларда олиб бориш;

– йўл қўйилаётган хато ва камчиликларни ўз вақтида аниқлаш ва тузатиш;

– келгусида бўлажак ҳолатларнинг олдини олиш.

Кузатишларимиз жараёнида амалиётда «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар»ни ўқувчилар онгига сингдиришда аҳамият бериб келинаётган қуйидаги (7-чизма) жиҳатларни аниқладик:

7-чизма

«Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар»ни ўқувчилар онгига сингдиришда аҳамият бериб келинаётган жиҳатлар

Дарсларни олиб боришда билим олувчиларнинг ёши, тафаккури, дунёкараши ва қизиқишларини ҳисобга олиш.

Таълим жараёнида ёшларнинг мустақил ва эркин фикрлаш қўникмаларига эътибор қаратиш.

Ёшларда ғоялар ўз мазмун-моҳиятига кўра бунёдкор ёки вайронкор бўлиши ҳақида ҳаётий ва ҳаққоний тасаввурни шакллантириш.

Миллий ғоя ва мафқуранинг инсонпарварлик моҳиятини кўрсатиш асосида мустақиллик энг олий қадрият, уни асраб-авайлаш эса муқаддас бурчлигини ёшлар қалби ва онгига сингдириш.

Таълим-тарбиянинг илғор, таъсирчан, инновацион технологиялари ва услубларидан самарали фойдаланиш.

Айрим тушунчаларни ҳаддан зиёд соддалаштириш, яроқсиз услубларни қўллаш натижасида фаннинг кадрсизланишига йўл қўймастик.

Ўқитувчи ва билим олувчилар орасида ўзаро ҳамфикрлик муҳитини шакллантириш.

Мавзунинг тушунча ва тамойилларини шарҳлашда ҳаётий мисоллар, жаҳонда рўй бераётган воқеалар таҳлилидан, матбуот материалларидан кенг ва унумли фойдаланиш.

Инсон қалби ва онгини эгаллаш учун кураш турли ғоялар билан қуролланган, турли манбалардан озиқланадиган мафқураларнинг асосий мақсадига айланмоқда.

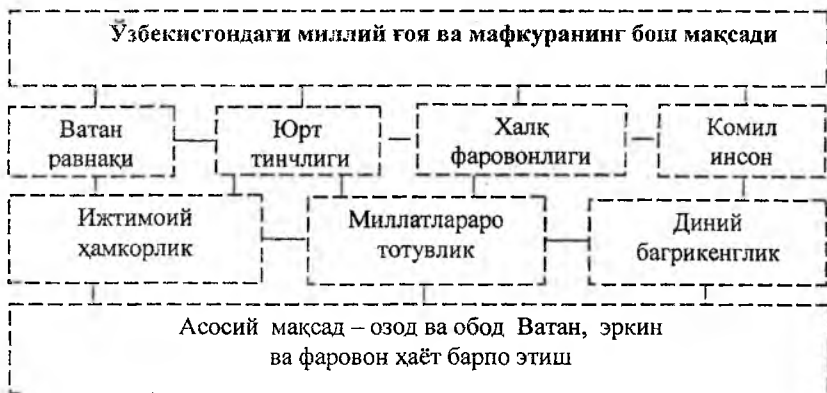
Бутун дунёда глобаллашув жараёнлари кескин шиддат билан ривожланиб бормоқда. Илмий кашфиётлар натижасида универсал технологияларга асосланган ахборот тарқатиш ва алмашувнинг глобаллашуви бутун ер шарини шиддат билан қамраб олмақда.

Шу билан биргаликда турли технологияларга асосланиб, ғоявий таъсир кўрсатиш имкониятлари ҳам кенгайиб бормоқда. Ахборот алмашув ва тарқатишнинг тезланиши натижасида, ҳар хил ҳудуд ёки бирор мамлакатда пайдо бўлаётган ғоялар мисли кўрилмаган тезлик билан бутун дунёга тарқалмоқда.

Техник ва технологик имкониятларнинг кенгайишидан турли ёвуз кучлар бирор муайян мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий муҳитига олисдан, ўзқдан туриб таъсир кўрсатиш, ижтимоий-сиёсий муҳитни издан чиқаришга ҳаракат қилишмоқда.

Дунёдаги ёвуз ниятли, сиёсий ҳаракат ва кучлар ўз таъсир доирасини умумбашарий қадриятларга зид мафқура ва ғоялар орқали кенгайтиришга тинимсиз ҳаракат қилишмоқда. Улар қундалик фаолиятида эса вайронкор, тажовузкор ғояларни ўзларига қурол қилиб олишган. Бу кучларга онгли равишда курашиш учун Ўзбекистонда миллий ғоя ва мафқура, ғоявий курашувчанлик ишлари амалга оширилиб келинмоқда.

8-қизма

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов таъкидлагани каби, «...миллий ғоя ва истиқлол мафқураси юртимизда яшаётган барча кишиларнинг маънавий бойлигига, дунёқарашининг негизига

айланишига эришиш биз учун энг асосий мақсад»¹² – бўлиб келди. Шунингдек, халқни буюк келажак ва улуғвор мақсадлар сари бирлаштириш, мамлакатимизда яшайдиган миллати, тили ва динидан қатъи назар, ҳар бир фуқаронинг ягона Ватан бахт-саодати учун доимо масъулият сезиб яшашига чорлаш, аждодларимизнинг бебаҳо мероси, миллий қадрият ва анъаналаримизга муносиб бўлишига эришиш, юксак фазилатли ва комил инсонларни тарбиялаш, уларни яратувчилик ишларига даъват қилиш, шу муқаддас замин учун фидойиликни ҳаёт мезонига айланттириш миллий истиқлол мафқурасининг бош мақсади бўлиб келган. Юртбошимизнинг кўпгина асарларидаги фикрларидан кўриниб турибдики, ёш авлодни тарбиялаш жараёнида асосий диққат-эътибор – уларни Ватан манфаати йўлида фидойи шахслар қилиб тарбиялашга қаратилишидир.

¹² Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2001. 223–224-бетлар.

II. МИЛЛИЙ ҒОЯ ТАМОЙИЛЛАРИ АСОСИДА УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Ҳар бир миллат ёки халқ ўз давлатчилигига эга экан, аввало, унинг шакллантириш жараёнида тизимлаштириш йўлидан борилади.

Бу тизимлаштиришда ўша давлатнинг вакиллари ёки аъзолари бўладиган ҳар бир инсон ёки жамият аъзоларининг барча қатламлари учун мос, уларнинг орзу-умидлари, мақсад-муддаолари, интилишларини ўзига камраб олган ғояни яратишга ҳамда уни ҳаётга татбиқ этишга катта эътибор берилади.

Ривожланган ҳамда ривожланиш йўлидаги мамлакатларда миллий ва умуминсоний кадриятлар ҳамда демократик тамойилларга асосланиб, уларда тинчлик, тараққиёт, инсон ҳуқуқлари ва эркинлиги, миллатлараро ва диний тотувлик ғоялари устувордир.

Мамлакатимиз ўзининг мустақиллигига эришганидан кейин, жамиятимиз ҳаётига, шу жумладан, таълим тизимига бир қанча инновацион ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар олиб кирилди.

Бугунги кунда узлуксиз таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлардан қутилган асосий мақсад – ўз мамлакатига сидқидилдан хизмат қилувчи, интеллектуал салоҳиятли, рақобатбардош кадрларни ҳар томонлама тарбиялаб етказишдир.

Миллий ғоя тамойилларини узлуксиз таълим жараёнида такомиллаштиришимизнинг асл сабаби, бизнинг миллий ғоямиз миллат тақдири ва келажагига дахлдор. Миллат тақдирига дахлдор бўлган ғоялар энг аввало, миллий замин билан боғлиқ бўлади. Унга таянмаган, ундан баҳра олмайдиган ёки ундан узилиб қоладиган ғоялар миллат манфаатларига ҳам хизмат қила олмайди. Шунинг учун узлуксиз таълим жараёнида миллий ғоя тамойилларини сингдириш жараёни **икки муҳим қонуниятга таянади:**

Биринчи қонуният миллатнинг мавжудлиги унинг ўзига хос хусусиятлар ва менталитетга эга эканлиги. Улар миллат тараққиёти ва истикболи учун асосий манба ҳисобланади. Ўз негизлари асосида ривожланиш йўлидан бормайдиган миллат истикболда ўзлигини йўқотади. Уни ҳисобга олиш, амал қилишини миллатнинг ўз негизларига таяниб ривожланиш қонунияти – деб айтиш мумкин бўлади.

Иккинчи қонуният ҳар қандай жараёнда бўлгани каби миллий ривожланишда ҳам ворислик қонуни амал қилади. Унинг мазмуни шундаки, барча жараёнлар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, балки улар шу йўналишда мавжуд бўлган олдинчилари билан боғлиқ бўлади. Унинг негизида юзага келади, ундан кейинги тараққиёт учун хизмат қилиши

мумкин бўлган элементларни қабул қилиш асосида, янгиси шакллана бошлайди. Бу жараён ворислик қонуни ҳисобланади.

У миллатнинг ўз негизига асосланиб ривожланиши шарт бўлгани учунгина эмас, балки барча жараёнлар учун ҳам амал қилади. Бу ворисийлик қонуниятнинг характерли хусусияти ҳисобланади.

Унинг миллий тараққиёт учун аҳамияти шундаки, у миллатнинг ўз негизлари асосида ривожланиши учун имкониятлар салмоғининг мустаҳкам бўлишига хизмат қилади.

Миллий ғоя шаклланишида ана шу икки қонуниятнинг уйғунлиги асосий ҳисобланади.

Албатта, миллий ғоя негизлари фақат миллатнинг тор доирадаги заминлари билан чекланмайди. Шунинг билан бир қаторда умумбашарият эришган илғор ютуқларга ҳам таянади.

Ана шу негизлар асосида миллий ғоямизнинг асосий тамойиллари шаклланади. Хўш тамойил нима? Тамойил бирор бир таълимот, дунёқараш ёки фаолиятнинг қатъий амал қиладиган қондаси ва меъёрини англагувчи тушунча ҳисобланади.

Шу маънода ҳам миллий ғоянинг ўзига хос тамойиллари мавжуд бўлиб, улар асосида миллий ривожланишнинг долзарб вазифалари амалга оширилмоқда.

Миллий ғоянинг асосий тамойилларини қуйидагилар ташкил қилади:

- миллий онг, миллий тафаккурнинг ва миллий ўзликни шакллантиришга йўналтирилганлиги;
- миллатни бирлаштиришга қаратилганлиги;
- миллат манфаатини ифодалаши;
- миллий урф-одатлар, анъаналар ва қадриятларнинг мустаҳкамланиши ва ривожланишига асос бўлиши;
- миллий ғурур, ифтихор ва маъсулиятнинг шаклланиши ва мустаҳкамланишига замин бўлиши;
- кўп миллатли мамлакатимиз аҳолисида ягона Ватан руҳиятининг шаклланишига асос бўлиши;
- миллий мерос, тарихий хотирани асраш, ўзлаштириш ва кейинги авлодга етказишнинг маънавий-руҳий манбаси бўлиши;
- ёшларимизда ватанпарварлик, миллатпарварлик, халқпарварлик ва умуминсонийлик маънавий, руҳий салоҳиятининг шакллантиришга қаратилганлиги;
- миллатимизнинг мустақил субъект сифатида мақомини акс эттириш;
- миллатимизнинг озодлиги, мустақиллиги ва тараққиётига маънавий-руҳий салоҳият бўлиш;

– миллатимизнинг ўзи билан ёнма-ён яшаётган миллат ва элатлар вакиллари ўз атрофига уюштириш, улар билан тинч-тоғув яшаш, уларга ҳурмат, эҳтиром билан қараш, ёрдам кўрсатиш, ҳамкорликни мустаҳкамлаш ва улар асосида ягона Ўзбекистон халқи туйғуларининг шаклланишига манба бўлиши;

– миллатимизнинг замонавий цивилизацияларига муносиб ҳисса қўшишига маънавий-руҳий, куч-қудрат ва илҳом бағишлаши;

– Ўзбекистон халқида миллий хавфсизлик ва миллий тараққиёт руҳиятини шакллантириш ва мустаҳкамлашнинг назарий асоси бўлиш;

– комил инсон ғоясини ўзида акс эттириш кабиларни ташкил қилади.

Миллий ғоя ва миллий онг тафаккур маъсули ҳисобланади. Уларнинг ривожланиши натижасида миллий ўзликни англаш юзага келади. Миллий тафаккур миллат ҳаёт тарзи, хусусиятлари ва фаолияти, унинг мақсадлари ва манфаатлари негизларининг миллий онгида намоён бўлишидир.

Аслида миллий онг, миллий тафаккур ва миллий ўзликни англашдан иборат бўлган *учликка* амал қилмаган, уни ўзида акс эттирмаган ёхуд уни ривожлантиришга ва мустаҳкамланишига йўналмаган ғоя ўзига миллий ғоя мақомини ҳам олаолмайди.

Миллий ғоя ва миллий онг миллий тафаккурнинг олий кўриниши, унинг реалликка айланишининг белгиси ҳисобланади. Уларнинг ўзаро таъсири натижасидагина миллий ўзликни англаш омили шаклланади ва миллатнинг «мен»и юзага келади. Шунинг учун ҳам уларни ўзида акс эттириш миллий ғоянинг бош тамойили ҳисобланади.

Миллий манфаатлар миллий ғояда мустаҳкам ифодаланган бўлсагина миллий ҳамжиҳатлик мустаҳкам ва миллат барқарор тараққиётга эришиши мумкин бўлади. Шу маънода ҳам миллий ғоянинг қудрати миллий манфаатларни тўлақонли ифодалаши билан белгиланади.

Миллий ғоянинг яна бир тамойили, унинг миллий урф-одат, анъана ва қадриятларни мустаҳкамлаш ва ривожланишига асос бўлиши ҳисобланади. Улар миллатнинг ўзига ҳослигини энг юксак даражада ифода этади. Унинг мустаҳкамланиши ва ривожланиши миллий ғояга боғлиқ бўлади.

Миллий ғурур, ифтихор ва маъсулият каби туйғуларнинг шаклланиши ҳам миллий ғоя билан боғлиқдир.

Мамлакат ёшларида ватанпарварлик, миллатпарварлик, халқпарварлик ва умуминсонийлик каби туйғуларни шакллантириш ҳам миллий ғоянинг муҳим тамойили ҳисобланади. Чунки бошқа ҳар қандай ғояларга қараганда ҳам унда ўзини англаган ҳар қандай инсон қалби, юраги ва онгига таъсир этувчи нозик туйғулар мужассамлашган. Хусусан, инсон ўзини-ўзи англаб, мен кимман, менинг авлод-

аждодларим ким, қайси миллатга мансубман, менинг она заминим қаерда, – деган саволларни ўзига бериш ва унга жавоб топишни миллий ғоядан, унинг улкан негизларидан излайди. Бу саволларга бошқа биронта ғоя жавоб бера олмайди. Чунки инсон миллийлик руҳиятидан туғилишидан бошлаб, эҳтимол она бағрида ҳали у дунёга келмасдан олдин баҳраманд бўлса, ажаб эмас. Зеро, янги дунёга келган гўдакни ўзга миллат вакили олиб тарбияласа ҳам, у балоғат ёшига етганида ўз миллий негизларига талпинади, ҳеч бўлмаганда ўз миллати вакиллари билан яқинроқ бўлишга мойил бўлади. Бу ҳаёт тажрибасидан ўтган ҳақиқатдир. Шу тариқа улуғаяётган миллат вакиллариغا Ватанпарварлик, миллатпарварлик, халқпарварлик ва умуминсонийлик каби фазилатларини миллий ғоя сингдириб боради.

Миллий ғоянинг яна бир тамойили, бирининг иккинчисига ўхшамайдиган хусусиятларга эга эканлиги, ўзгаларнинг маънавий-руҳий ҳолатини айнан қабул қилаолмаслиги билан боғлиқдир. Бир миллатнинг маънавий-руҳий салоҳияти шакл ва мазмун жиҳатдан иккинчисидан тақдорланмаслиги уларнинг ҳар бирига ўзига хос «индивидуаллик» бахш этади. Ана шу «индивидуаллик» миллий ғояда ўз ифодасини топади. Бу ҳар бир миллатнинг мустақил субъект сифатидаги мақомини таъминлаб туради. Ўзига хос «индивидуаллик» миллий-маънавий тараққиёт гўзаллигини ифодалайди ва уларнинг илғор қирралари орқали умумбашарийликка дахлдор бўлган маънавий бойлик вужудга келади.

Миллий ғоянинг асосий тамойилларидан яна бири у миллатнинг озодлиги, унинг мустақиллигини таъминлашда маънавий-руҳий манба бўлишидир.

Миллатнинг мустақил бўлиши, унинг ўз тақдирини ўзи ҳал этиш имкониятига эга бўлишида миллий ғоя асосий манба бўлади. Чунки у на фақат миллатга мустақил субъект мақомини бахш этади, шунинг билан бирга, унинг мустақил тараққий қилишини зарурият ва эҳтиёжга айланишини таъминлайди.

Чинаккам миллий тараққиёт ғоялари, ҳар доим ўзида адолат, тенглик, тинчлик ва демократия тамойилларини акс эттиради. Улар ҳар бир миллат учун энг зарур эҳтиёж ҳисобланади. Чунки, адолат бузилган жойда зиддият, тенгсизлик мавжуд бўлган шароитда ишончсизлик, тинчлик бўлмаган жойда парокандалик, демократия бўлмаган жойда инсоннинг эркин нафас олиши имкониятини юзага чиқариш мумкин бўлмайди. Миллий ғоя миллатнинг манфаатлари ва эҳтиёжларини умуминсоний тамойиллар билан ўзида уйғун ҳолда акс эттириши билан ҳам характерланади. У умуминсоний тамойилларга зид эмас, балки ғоянинг миллий тамойиллари негизда, уларнинг энг илғор жиҳатлари, умуминсоният манфаатларига мос келиши ҳисобига умуминсоний

тамойиллар тизими шаклланади. Яъни умуминсоний тамойиллар негизида ғоянинг миллий тамойиллари шаклланмайди, аксинча миллий тамойилларнинг илғор, барча халқлар манфаатлари ва эҳтиёжларига жавоб берадиган жиҳатлари ҳисобига умуминсоний тамойиллар шаклланади.

Ана шу ҳулосага мувофиқ миллий ғоянинг умуминсоний тамойилларини қуйидагилар ташкил қилади:

– миллий маҳдудлик, агрессив миллатчилик ва шовинизмдан ҳоли бўлиш;

– уруш оловини ёқиш, ўзга миллатларга зулм ўтказишдан ҳоли бўлиш, мамлакатлараро беқарорликни вужудга келтириш воситасига айланмаслик;

– адолат, тенглик, тинчлик, бунёдкорлик ва демократия ғояларини ўзида ифода эттириш;

– жаҳон халқлари яратган цивилизация ютуқларини асраш ва кейинги авлодга етказишда маънавий-руҳий омил бўлиш;

– инсониятга ҳавф солаётган глобал муаммоларнинг таҳдидини кенг ташвиқот қилиш ва унга қарши курашда жаҳон халқлари бирлигини вужудга келтиришга хизмат қилиш;

– диний бағрикенглик ғояларини ўзида ифодалаш;

– инсон ҳақ-ҳуқуқлари, шахс эркинлиги ва ҳур фикрлиликни ҳимоя қилиш;

– қонун устворлигини, миллатлараро ҳамжиҳатлиликни ва сиёсий барқарорликни вужудга келтириш ва мустаҳкамлашга асос бўлиш;

– ҳар бир миллатнинг урф-одатлари, анъаналари ва қадриятларини ҳурмат қилиш, илғор тажрибаларини ўрганиш ва ўз миллати эришган ютуқларини уларга етказиш;

– вайронкор ва турли ғаразли ғояларга қарши кураш ва бунёдкор ғоялар ривожланишининг омилли бўлиш кабилардир. Улар ўз мазмун ва моҳияти жиҳатдан ҳар бир миллий ғоя учун хос бўлган умуминсоний тамойиллардир.

Демак, ҳар бир жамият ва давлат ўз эволюцион жараёнида муайян бир мафкура ҳамда ғояга таянади. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, турли ижтимоий қарашлар, ижтимоий фикрлар, ғоялар ва таълимотлар инсон тафаккурининг воқеликни ўзида акс эттирувчи маҳсулотидир.

Шунингдек, тафаккур яратган ҳар қандай фикр, қараш, мулоҳаза ёки нуктаи-назар ғоя бўла олмайди. Фақатгина жамият аъзоларининг кўпгина ҳисмининг манфатларини, дунё-қарашини ҳамда реал воқеликни қамраб олган ҳамда жамият томонидан тан олинадиган ва қўллаб-қувватланадиган, уни ривожлантирадиган фикрларгина ғоя бўлиши мумкин.

Ғояларнинг ҳаётга татбиқи натижасида, улар мунтазам равишда, давлат ва жамиятнинг ривожланиш даражасидан келиб чиқиб, зарурий ҳолларда такомиллаштирилиб борилади.

Бундай ғоялар эса жамият аъзоларини ўзлари мансуб бўлган жамиятнинг ривожлантиришга, уни ижтимоий-иқтисодий тараққиётга эришувига хизмат қилишга, тинчлик ва осойишталикни сақлашга, ўзаро ҳурматда бўлишга ундаши керак.

Жамият ва давлат олдидаги талаблардан келиб чиқиб, барча таълим масканлари ўқувчиларининг таълими давомида тарбиявий ишларни муваффақиятли олиб бериш давр талабидир. Бу эса тарбия технологияларини қўллашни, мутлақо янгича ёндашувни талаб қилади.

Муайян такомиллашган педагогик ёки психологик услубни қидириб, уни мантикий-назарий жиҳатдан тўлиқ англаб олиш ва амалиётга қўллашгача бўлган мураккаб жараёндан кўра, жараённинг ўзини лойиҳалаштириш энг қулай ва самарадор услубдир. Шунда уринда таъкидлаш лозимки, тарбиянинг ҳеч бир услубиётини тарбияланувчиларга ҳеч қачон бир хилда қўллаб бўлмайди. Яъни ҳар бир шахсга индивидуал ёндашиш керак.

Маънавий-ахлоқий тарбия услубиётларига алоҳида муносабат билан ёндошишни, услубиётни ҳамда мавжуд ҳолатни тўлиқ ўрганишни, жараёнга ижодий муҳитни олиб киришни тақазо этади.

Ёшларнинг тарбиявий жараёнини шакллантиришда қуйидаги ҳолатлар эътиборга олинishi керак:

- тарбия жараёни максимал даражада технократик бўлиши керак;
- жараёнга сингдирилиши кўзда тутилаётган тегишли технологияларни илмий асослаш ва ишлаб чиқиш лозим;
- жараённинг дастлабки ҳолатида ижтимоий-психологик муҳитни аниқ таҳлил қилиш ҳамда тактик жараённи мукамал ишлаб чиқиш керак.

Миллий ғоянинг мазмун-моҳияти Президентимиз И.А.Каримов томонидан асослаб берилган. Миллий истиқлол ғояси, унинг асосий тушунча ва тамойиллари – халқимизнинг даҳоси ва миллатимиз маънавияти, миллий ва умумбашарий кадриятлар, мустақил давлат барпо этиш йўлидаги бой тажрибаларига асосланади ва уларга таянади.

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов миллий ғоя ва мафқуранинг мақсади ҳақида фикр юритиб, шундай деган эди: «..Халқни буюк келажак ва улугвор мақсадлар сари бирлаштириш, мамлакатимизда яшайдиган миллати, тили ва динидаи қатъи назар ҳар бир фуқаронинг ягона Ватан бахт-саодати учун доимо масъулият сезиб янашига чорлаш, аждодларимизнинг бебаҳо мероси, миллий кадрият ва анъаналаримизга муносиб бўлишига эришиш, юксак фазилатли ва комил инсонларни тарбиялаш,

уларни яратувчилик ишларига даъват қилиш, шу муқаддас замин учун фидойликни ҳаёт мезонига айлантириш – миллий истиқлол мафқурасининг бош мақсадидир»¹³. Демак, энг асосий вазифамиз – миллий қадриятларимизни тиклаш, ўзлигимизни англаш, миллий ғоя ва мафқурани шакллантириш, муқаддас динимизнинг маънавий ҳаётимиздаги ўрнини ва хурматини тиклаш каби мустақиллик йилларида бошлаган эзгу ишларимизни изчиллик билан давом эттириш, уларни янги босқичга кўтариш ва таъсирчанлигини кўчайтиришдир.

Президент И.А.Каримов миллий ғоя ва мафқуранинг вазифаси ҳақида ҳам тўхталиб, миллий ғоя бугун тез суръатлар билан ўзгараётган дунёда ўзлигимизни англаш, бизнинг кимлигимизни, қандай буюк аждодларнинг меросига, неча минг йиллик тарих, бетақрор маданият ва қадриятларга эга эканимизни ҳис этиб яшашга, бу бойликни асраб-авайлаб, демократик қадриятлар, бутун жаҳон тараққиёти ютуқлари билан озиқлантириб, янги ўсиб келаётган авлодга етказишга хизмат қилмоғи зарурлигини ҳам таъкидлайди.

Миллий ғояни тегишли психологик-педагогик тамойиллар, инновацион услублар ёрдамида ёш авлоднинг онгига, унинг фикрлаш жараёнларига, дунё қарашига сингдириш лозим.

Бунинг натижасида, ёш авлодда янгича дунёқараш ва мафқуравий иммунитет асосларини, мустақил фикрлаш кўникмаларини шакллантириш ҳамда ёшларнинг қалбида ғоявий бушлик вужудга келишига йўл қўймаслик, буларнинг олдини олиш зурурлигини ҳаётни ўзи ҳам кўрсатмоқда.

Бугунги кунда ўзбек халқининг маънавий-ахлоқий негизини, унинг миллий руҳини умумбашарий қадриятлар асосида мустаҳкамлаш ва ривожлантириш – жамиятнинг олдида турган энг муҳим вазифалардан биридир. Чунки мамлакатнинг тараққиёти ўз навбатида халқнинг маънавий-ахлоқий негизи билан доимий равишда ўзаро боғлиқ ҳолатда ривожланиб боради. Айнан маънавий-ахлоқий негиз маҳсулотни бўлган миллий онг, миллий ғурур, миллий ғоя каби маҳсулотлар олдинга, ривожланишга қараб тўртки беради.

Инсоннинг қалби ва онгида жой бўлган маънавий-ахлоқий негизлар – уни бутун умри давомида халқ хизматида бўлишга, Ватан равнақи ҳамда тараққиётига ҳисса қўшишга, ўзининг онгли ва эркин мушоҳада қилувчи шахс сифатида камол топишига муттасил равишда ундайди.

Агар қуйидаги хусусиятлар узлуксиз равишда ривожлантирилиб борилса, келгуси жараёнларда зарур бўладиган ўзига хос ижобий муҳит ҳам шу асосда шаклланади:

¹³ Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2001. 222-бет.

1) ўқувчининг зийраклиги, жиддий синовга шайлиги, тайёрлиги;
2) ўқувчининг давлат ва жамият манфаатларига фидойилиги;
3) ўқувчининг жамият келажаги учун ўзини сафарбар этишга интилиши;

4) ўқувчининг мафқуравий иммунитетга эгалиги;

5) мантикий фикр юритишнинг тезлиги, изчиллиги, самарадорлиги.

Ижтимоий муносабатларда шахснинг мустақил фикр юритиши, қарор қабул қила олиши, масъулиятни ўз зиммасига олиши муҳим аҳамиятга эгадир.

Ўқувчи-ёшлар илк ўспиринлик даврида куйидагиларга эътибор беришади:

– у ёки бу нарсанинг яхши ёки ёмонлигини асослашга ҳаракат қилади;

– эшитган, ўқиган ва ўқитувчилар томонидан баён қилинган ахборотлар, хабарлар ва маълумотларга эътибор қаратади;

– ҳақиқат, адолатнинг борлигига ишонч билан қарайди;

– ижобий шахсларга таклид қиладилар;

– ўзида мавжуд камчиликни бартараф этишга ҳаракат қилишади.

Агар ўқувчи шахсининг шаклланиш жараёнида, уларнинг кўз ўнгига адолат мезони бузилса, бу ҳолат уларнинг онгида тузалмас психологик шикастни келтириб чиқаради. Натижада шахс салбий тарафлама шаклланиши мумкин.

Инсоният ақл-заковати юксалиб бораётган, унинг олдида ечиш мураккаб бўлган глобал муаммолар кўлами кенгайиб бораётган ва дунёда барча мамлакатларда халқлар биргалашиб яшашлари авж олиб бораётган бугунги кунда миллий ғоя тор манфаатлар эмас, балки мамлакатда яшаётган барча халқларнинг манфаатларини ифода этиши ва уларда ягона Ватан туйғусини шакллантиришга хизмат қилади. Албатта, Ватан туйғусини шакллантириш бу ҳар бир миллатга хос бўлган хусусиятларнинг барбод бўлишига эмас, балки умумхалк руҳиятининг шаклланишига олиб келади. Ягона Ватан руҳияти на фақат мамлакат номи билан аталувчи миллат вакилида, худди шунингдек, унда яшаётган ўзга миллат ва элат вакилларида ҳам ватанпарварлик, унга эгаллик қилиш, унинг истикболи олдида маъсуллик каби ҳиссиётининг шаклланишига олиб келади. Шунинг учун ҳам миллий ғоя бугунги кунда бир миллат доирасидан умумхалк доирасигача бўлган манфаатларни уйғунлаштиришга асос бўлмоқда.

Миллий мерос, тарихий хотирани асраш, ўзлаштириш ва уларни кейинги авлодга етказишда миллий ғоя маънавий-руҳий манба ҳисобланади. У ана шу маънавий-руҳий салоҳиятдаги миллийликни «асраш», уларга куч-қувват бағишлаб туриш вазифасини амалга оширади. Шунинг билан бир қаторда миллат вакилларини миллий-

маънавий бойликлар билан озуклантиради, уларда ўз меросини асраш ва уни кейинги авлодга етказиш руҳиятини ҳам шакллантиради.

2.1. Узлуксиз таълим-тарбияни миллий ғоя асосида ривожлантириш механизмлари

Мамлакатимизда ҳозирги кунга қадар таълим тизимида ислохотлар олиб борилмоқда. Жамият ва давлатнинг талаб ҳамда эҳтиёжларидан келиб чиқиб, айнан узлуксиз таълим масканларидаги тарбиявий жараённинг мақсадини, мазмунини, тарбиянинг шакл ва услубларининг самарадорлик мезонларини, муҳитнинг тарбияланувчига таъсирини қайта кўриб чиқиш, шакллантириш ва замонавий тарбия технологияларини қўллаш пайти келди. Бунга сабаб салбий информацион ғояларнинг ёшлар онгига таъсири каби ҳолатлардир.

Ғоялар мақсад ва манфаатлар йўналишига қараб турли шаклларда намоён бўлади. Жумладан, миллий ғоя, миллий истиқлол ғояси, илмий ғоя, диний ғоя, миллий ривожланиш ғояси, умуминсоний ғоя, бунёдкор ғоя, вайронкор ғоя, ёвузлик ғояси, сиёсий ғоя ва бошқа бир қатор шаклларда ғоялар намоён бўлади.

Миллий ғоянинг заминлари «мурт» ва қашшоқ бўлса, ёхуд қандайдир зўравонлик таъсири остида хиралаштирилган бўлса, миллат ўзлигини йўқота бошлайди, ўзи ҳақидаги қарашлари саёзлашиб боради ва оқибатда унинг истиқболи ҳам хавф остида қолади. Лекин авлод-аждодлари мустақам интеллектуал салоҳият, мерос ва тараққиёт тажрибаларининг яратган миллатнинг миллий ғояларини маълум давр ичида зўравонлик билан жиловлаб туриш мумкин, аммо, уни миллат тарихий хотирасидан батамом йўқ қилиб бўлмайди.

Миллий ғоянинг битмас-туганмас имкониятлари шу даражада кенги, у фақат миллатнинг ўзини англаш, миллий онгни ривожлантириш билан чекланмайди, балки у миллатни ўзининг миллий-маънавий ва интеллектуал салоҳияти билан ўзгаларга танитади ва унинг умумжаҳон цивилизацияси жараёнларига мустақил субъект сифатида кириб боришида асосий манба бўлиб хизмат қилади.

Шунинг билан бир вақтда миллий ғоя миллат тақдири ва унинг истиқбол сари интилишини тўлалигича ифода эттирмайди. У миллатни «менлиги»ни кўрсатиб турувчи ва уни белгилаб берувчи омил ҳисобланади.

Миллий ғоя миллий ривожланиш ғояси билан чамбарчас боғлиқдир. Миллий ғоя миллат «рамзи», «тимсоли», мақоми ва мустақиллигини англаувчи унинг «менлиги»ни, маънавий-руҳий ва интеллектуал салоҳияти даражасини кўрсатувчи омили ҳисобланади.

Миллий ғоя шу маънода ҳам таракқиётининг барча босқичларида шаклланадиган янги ғоялар учун ўзгармас манба бўлиб қолаверади. Унинг «ўзгармаслиги» миллий таракқиёт ўз заминлари асосига қурилганлиги билан боғлиқдир. Аслида миллий ғоя ҳам миллатнинг эҳтиёжига қараб ўзгариб, ривожланиб ва такомиллашиб боради. Аммо у ўзининг миллийлик «киёфаси», моҳият, мазмун ва мақомини йўқотишга олиб келмайди. Унинг замонлар ва даврлар ўтиши билан «ўзгармаслиги» ана шу хусусиятларнинг умрбоқийлигида ўз ифодасини топган.

Миллий ғоя ана шу кудратли кучнинг, эҳтиёжининг иникоси сифатида намоён бўлади. У ўз навбатида миллий ривожланиш ғоясига миллат таракқиёти учун зарур бўлган вазифаларни ўзида мужассамлаштиришда асосий манба бўлиб қолади.

Шу маънода ҳам у миллат мавжудлиги шароитида миллий ғояни реаликка айланишини, миллатни таракқиёт сари йўналтиришни миллий ривожланиш ғояси амалга оширади. Миллий ривожланиш ғояси маъно-мазмунни йўналиши миллат таракқиётининг барча босқичларида уни йўналтирувчи манба бўлиб туради ва бу вазифа унинг учун ўзгармас бўлиб қолаверади.

Дунёдаги аксарият кўпчилик мамлакатлар ва уларнинг халқлари ана шу босқичларни босиб ўтдилар, бугун бу жараён давом этмокда. Айниқса, халқларнинг ўзгаларга қарам бўлиб қолиши ва ундан озод бўлишга қаратилган ҳаракатлар ҳамда бу йўлда қурилган оғир талофатлар миллий истиклол ғоясининг ўша шароит учун катта рол ўйнаганлигини алоҳида таъкидлаш лозим бўлади. У миллат вакиллари овозлик йўлида бирлаштириш ва умумий душманга қарши курашнинг ғоявий асоси вазифасини бажарган. Худди ана шундай шароитда миллий истиклол ғояси миллий ғоянинг ажралмас қисми сифатида устуворлик даражасига кўтарилган.

Шундай қилиб айтиш мумкинки, миллий ғоя миллатнинг «киёфаси» унинг «мақоми» бўлса, миллий истиклол ғояси уни қарамликдан қутулиш, мустақилликка эришиши ҳамда ривожланиш учун шарт-шароитларни вужудга келтириш ҳолатининг ғояси бўлса, миллий ривожланиш ғояси миллат ривожланиши билан боғлиқ бўлган вазифаларни ўзида мужассамлаштирган ҳолда уни ана шу мақсадга йўналтиришга хизмат қилади.

Юқорида келтирилаётган таърифдан кўриниб турибдики, «миллий ғоя», «миллий истиклол ғояси» ва «миллий ривожланиш ғояси» тушунчалари бир хил маъноларни англатмайди. Улар гарчанд, миллат билан боғлиқ бўлса ҳам, мақсад, йўналиш маъно-мазмун жиҳатдан ўзаро фарқланадилар. Миллий ривожланиш ғояси миллат ҳаёти билан боғлиқ ғоялар тизимида ўзининг устуворлигини намоён этиб туради.

Шунинг билан бир қаторда миллий ривожланиш ғояси ҳам миллат таракқиёти жараёнида доимий равишда такомиллашиб боради. У юзага келадиган муаммолар, вазифалар ва уларнинг ечимларини ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш жараёнига қараб ривожланади ва такомиллашиб боради.

Шу маънода таъкидлаш жоизки, миллий ғоя, миллий истиқлол ғояси миллий ривожланиш ғоясининг таркибий қисмини ташкил қилади. Чунки, уларнинг ҳаммаси ҳам миллат мақсад ва манфаатларига хизмат қилади. Шунга кўра, миллий ғояни ёшлар онгига сингдириш бош мақсадларимиздан бири эканлигини ифодалайди.

9-қизма

Тарбиявий жараён технологик тизмининг асосий мақсади – жамият ва давлат манфаатларига фидойи, маънавий-ахлоқий тарбияланган интеллектуал салоҳиятли, эркин фикрловчи шахсларни тарбиялаш жараёнини технократик ва технологик ёндашув асосида ташкил қилиш ва олиб боришдан иборат.

Технологик ёндашув – аслида техникавий жараёнга тегишли бўлиб, муайян жараённи тизимли асосда самарали бажаришнинг метод ва воститалари мажмуасидир.

Миллий ғояни ёшлар онгига сингдириш учун:

– барча таълим муассасаларида тарбиянинг асосий максadini белгилашда, таълим дастурларини яратишда ва амалга оширишда узлуксиз таълимнинг умумий тамойилларига эътиборни қаратиш;

– ўқувчи-ёшларда шакллантирилиши талаб қилинаётган фазилатларни ривожлантиришга қўлай муҳит яратиш, «**ойла - таълим маскани - маҳалла**» тизимини самарали ривожлантириш;

– тарбия жараёнида замонавий услубиётлар ва технологиялардан фойдаланилмаётганлиги, тизимли ёндашувни шакллантириш;

– тарбия фаолиятини узвий боғлашга қаратилган мониторинг тизимининг яратиш керак.

Шунингдек, барча таълим муассасаларида ўқувчи-ёшларнинг қалби ва онгига миллий ғояни сингдириш ҳамда уларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш жараёнида тизимли ёндашувни амалга ошириш ўз долзарблигига эгадир.

Бу эса ҳар бир фан ўқитувчиси, мутахассислардан, таълим муассасаси раҳбарларидан тарбия жараёнига янгича ёндашишни, илғор тарбия тажрибаларини, имкони борича самара берадиган тарбия технологияларини ишлаб чиқишни ҳамда таълим жараёнига қўллашни талаб қилади.

10-қизма

Миллий ғоя ва мафқурани ўқувчиларнинг онгига ва маънавий-ахлоқий тарбиясига сингдириш механизмлари

Ўқувчиларга бунёдкор
ғоялар бўйича, яхшилик ва
эзгулик ҳақида маълумот ҳамда
таълимот бериш

Ўқувчиларга ўргатиладиган асосий тушунча ва мавзулар:

- «Ғоя» тушунчаси, унинг шакллари;
- «Мафқура» тушунчаси, унинг шакллари;
- Инсоният тарихи—ғоялар тарихидир;
- Ҳозирда инсон онги ва қалби учун кураш;
- Ўзбекистон тараққиётида мафқуравий муаммолар;
- Миллий ғоянинг моҳияти;
- Миллий ғоянинг асосий тамойиллари, максоди ҳамда вазифалари.

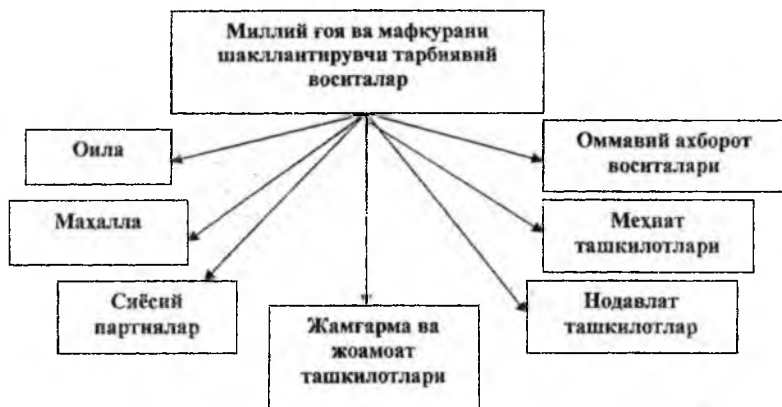
Асосий йўналишлар:

-миллий ғоянинг тарихий асослари, илмий, фалсафий илдизларини ўрганиш;

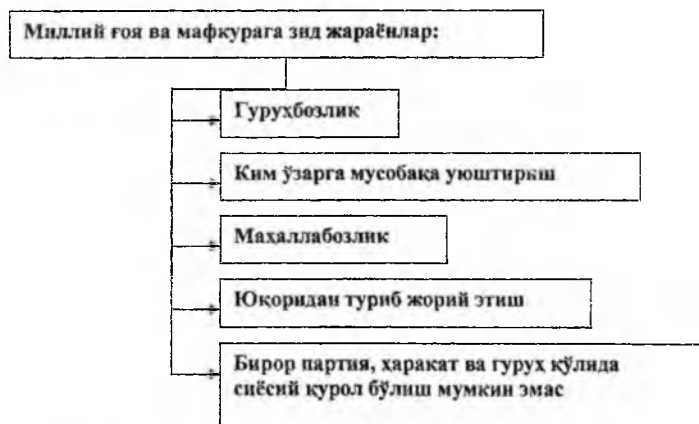
-миллий ғоянинг яхлит таълимот сифатидаги қонунари, асосий хусусиятларини билиб олиш;

-озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишнинг максалларини ва ўзига хос тамойилларини ўрганиш;

-миллий ғояни халқимиз қалби ва онгига сингдириш соҳалари, воситалари, усул ва йўлларини ўрганиш.

12-чизма

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, ўрта махсус ва олий таълимда тарбиявий жараёни технологик асосларда тизимлаштиришдан кутилган асосий мақсад – Ватан манфаатларига хизмат қилувчи, эркин фикрловчи шахсларни тарбиялаш жараёнларини такомиллаштириш, мувофиқлаштириш, йўналтириш ва таҳлил қилиш, замон талабига жавоб бера оладиган тарбия тизимини яратиш ҳамда тарбиянинг мутлақ натижасига эришишдир.

Талаба ёшларни миллий ғоя асосида маънавий шакллантиришда ўрта махсус ва олий таълим муассасаларида ўқитиладиган ижтимоий-гуманитар фанлар билан бир қаторда педагогик туркум фанлари ҳам

(педагогика назарияси, педагогика тарихи, педагогик маҳорат) алоҳида аҳамиятга эга. Педагогик туркум фанларини ўқитиш жараёнида талабалар орасида миллий ғояни тарғиб этиш, уларда ижтимоий-гуманитар жамият тараққиётининг асосий йўналиши ҳамда ғояси хусусидаги билимлар ҳақида муайян тасаввурни ҳосил қилиш, маънавий-ахлоқий сифатларни шакллантириш, миллий ғояга содиқлик туйғусини қарор топтиради. Барча, ижтимоий-гуманитар йўналишидаги фанларнинг ҳам асосий вазифаси ҳар томонлама ривожланган, инсонпарвар, етук, баркамол шахсни тарбиялашдан иборат бўлиши лозим.

13-чизма

Ёшларни ғоявий тарбиялашнинг йўналишлари

- Мафкуравий тарбиялаш
- Ватанга фидойилик руҳида тарбиялаш
- Тарихий тафаккур руҳида тарбиялаш
- Ахлоқий тарбиялаш
- Миллий кадрятлар асосида тарбиялаш
- Фуқаролик руҳида тарбиялаш
- Интеллектуал тарбиялаш
- Бадий-эстетик тарбиялаш
- Меҳнатқошликни тарбиялаш

- Ҳуқуқий тарбиялаш
- Жамоа руҳида тарбиялаш
- Аждодларга ҳурматни тарбиялаш
- Маънавий тарбиялаш
- Умуминсоний кадрятлар асосида тарбиялаш
- Фуқароликни тарбиялаш
- Жисмоний тарбиялаш
- Экологик тарбиялаш
- Садокат ва виждонийликни тарбиялаш
- Маълум бир мақсад сари

Йўналишларни янада кенгайтириш мумкин. Шахс тарбиясини шакллантирганда барча ҳаракатларни баркамол шахс тарбиясини такомиллаштириш мисолида олиб боришни назарда тутиш керак.

Шу уринда таъкидлаш лозимки, Ўзбекистонда миллий истиқлол мафкураси ўз мазмун-моҳиятига кўра, халқимизнинг асосий мақсад-муддаоларини ифодалайдиган, унинг ўтмиши, тарихи ва келажagini бир-бири билан чамбарчас боғлайдиган, миллатнинг асрий орзу-истакларини амалга оширишга хизмат қиладиган ғоялар тизимидир.

Юртбошимиз И.А.Каримов ўз чиқишларидан бирида шундай деган эдилар: «Ўнда қилиб айтганда, бугунги кунда олдимизга қўйган буюк мақсадларимизга, эзгу ниятларимизга эришишимиз, жамиятимизнинг янгилалиши, ҳаётимизнинг тараққиёти ва истиқболи амалга оширилаётган ислохотларимиз, режаларимизнинг самарали тақдири – буларнинг барчаси, авваламбор, замон талабларига жавоб берадиган юқори малакали, онгли, мутахассис

кадрлар тайёрлаш муаммоси билан чамбарчас боғлиқлигини барчамиз англаб етмоқдамиз»¹⁴.

Демак, фарзандларимизни миллий ва умуминсоний кадриятларимиз асосида, ўз фикру тафаккури ва замонавий билимга эга бўлган ватанпарвар этиб вояга етказиш-барчамизнинг оталик ва оналик бурчимиз ҳисобланади.

Бу эса барчамиздан ёшлар тарбиясига янада масъул бўлишни, шахсни шакллантириш жараёнига алоҳида эътибор билан ёндашувни талаб қилади.

Миллий ғоя шубҳасиз, шахснинг эътиқоди ва инсоннинг маънавий олами билан боғлиқ. Бу ғояни амалга ошириш, аввало, ҳар томонлама билимли, маънавий, жисмоний ва ақлан етук авлодларни вояга етказишга боғлиқ. Соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, эркин фуқаро маънавиятини шакллантириш ҳам ана шу вазифалар сирасига киради.

Ҳозирги замонда инсон қалби ва онги учун курашнинг намоён бўлиш хусусиятлари ўрганиш ҳамда таҳдидларнинг олдини олиш мақсадида, мамлакатимизда узлуксиз таълим тизими доирасида, ўқувчи-ёшларда терроризм ва диний экстремистик оқимларга қарши иммунитетни шакллантириш ҳамда мафкуравий ишларни тизимлаштиришнинг илмий асосларини яратиш жамият, давлат ва давр талабидир.

14-чизма

¹⁴ Ш.Қурбонов ва бошқалар. Баркамол авлод орзуси. Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. («Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга ошириш борасида публицистик мулоҳазалар). – Т.: «Шарқ» нашрёт-матбаа концерни. 1999. 9-бет.

Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, «Халқ, миллат ўз миллий мафқурасини бутун умри давомида такомиллаштириб, бойитиб боради. Чунки мафқура қотиб қолган ақидалар йнғиндиси эмас. Бу – узлуксиз жараён бўлиб, ҳаёт давом этар экан, унинг шинддатли суръати туфайли мафқуранинг олдига қўйиладиган янги-янги талаблар ҳам пайдо бўлаверади»¹⁵. Дарҳақиқат, мафқуралар қотиб қолган эмас, у шахс ривожланиши жараёнида ранг-баранг намоишини ифода этади.

Шахснинг мафқуравий жараёнлардаги фаол иштироки миллий ғоя тушунча ва тамойилларини одамлар қалби ва онгига сингдиришда муҳим ўрин тутаети. Чунки фаол, интилувчан шахс миллий ғояни етказувчи воситадир. Шу тариқа миллий ғоя халқни аниқ мақсад-муддаолар сари етаклайдиган ягона байроққа айланади.

Барча соҳаларда бўлаётган глобаллашув жараёни ижтимоий-сиёсий соҳаларда ҳам ўзига хос муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Ҳозирги пайтда қуйида келтирилган бир қатор ҳолатлар ёшлар билан ишлашда мафқуравий жараённи қайта кўриб чиқишни талаб этади:

- жаҳон миқёсида ғоявий курашларнинг кескинлашуви ҳамда террористик ва экстремистик кучларнинг фаоллашуви;
- талаба-ёшларнинг онги, қалбини эгаллаш учун курашаётган турли салбий оқимлардан келаётган таҳдидлар хавфининг мавжудлиги;
- ёшларнинг ижтимоий-сиёсий қарашларини шакллантириш ҳамда йўналтиришдаги мавжуд ҳолатлар янгича ёндошувни таъминлашни тақоза этади.

Шунингдек, узлуксиз таълим тизимида ёшларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, уларнинг онгига ва қалбига миллий истиклол ғоясини сингдириш – давлат мустақиллигини сақлаш ва хавфсизлигини, ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлаш билан боғлиқдир.

Таълим-тарбия жараёнида қуйидагиларни шакллантириш лозим:

- ёшларни эркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига қўмаклашиш, ўз-ўзини идора ва назорат қила билишни шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;
- инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафқатлилик);
- ватанпарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан ўзаро муносабат-мулоқотни ўрнатиш, ўз халқига, давлатига, унинг ҳимояси учун садоқатли қилиб тарбиялаш;

¹⁵ Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Асарлар, 8-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2000. 500–501-бетлар.

- фуқаролик ва ижтимоий масъулият ҳисларини ривожлантириш;
- соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила сохиби бўлиш истагини шакллантириш;
- ёшларни эркин мустақил фикрлашга, ўз олдига мақсадни тўғри қўя олиш;
- ўз ҳаракатларини баҳолай олиш ва яратувчилик тартиб қоидалари томон интилиши;
- ўзига нисбатан талабчанлик, ўз ҳақти ҳаракатларидаги камчиликларга танқидий муносабатда бўлишга ўргатиш.

Узлуксиз таълимни миллий ғоя асосида ривожлантириш учун талаба-ёшларнинг тарбияланганлик даражасини ва жиҳатларини англаш муҳим аҳамият касб этади.

1. Мафқуравий тарбияланганлик жиҳатлари:

- Миллий истиқлол мафқураси, миллий ғоя моҳиятини билиш, ўз ҳаёти, келажаги билан боқлаб тушунтира олиш ва уларга амал қилиш;
- Миллий истиқлол мафқурасининг бош мақсадини ва асосий ғояларини билиш ва мисоллар билан асослаш;
- Ўзбекистон эришгаётган ютуқларни билиш ва ҳикоя қилиб бера олиш;
- Ёт мафқуралар, информацисн хуружлар ва уларнинг мақсадларига, қилмишларига мисол келтира олиш;
- Ёт мафқураларни фoш қилиш кўникма ва малакалар шаклланганлиги;
- Ёт мафқураларнинг таъсир кўрсатиш усулларини билиш ва уларга қарши жавобни кўрсата олиш;
- Диний оқимлар, «Дунё фуқаролари» мафқураларига қарши кураша олиш;
- Миллий истиқлол ғояси мақсад ва моҳиятини, Озод ва обод Ватан барпо этишда ўзининг ўрнини, бурчларини билиш ва уларни қандай адо этганини эслаб, кўрсатиб бериш;
- Миллий маданият, санҳатни қадрлаш ва амалда тасдиқлаш;
- Мамлакат ва хорижда рўй берган энг сўнгги янгиликлардан хабардорлик.

2. Ватанга фидойилик руҳида тарбияланганлик жиҳатлари:

- «Ватанпарварлик» тушунчаси моҳиятини ёшига мос даражада тушунтира олиш;
- Ватанпарвар шахслар, уларнинг хизматлари ҳақида ҳикоя қилиб бера олиш;
- Ватанига, миллатига хиёнат қилган кимсаларга ўз шахсий муносабатини ифодалай олиш;

- Ўз манфаатларидан Ватан манфаатларини устун қўйиш кераклигини мисоллар билан асослаб бера олиш;

- Бўлажак касбининг Ватан равнакида тутган аҳамиятини асослаб бера олиш;

- Миллий ғурур, ўз халки тарихи, тили, маданият ва санҳати, истикболи ҳақидаги тушунчаларини асосли баён этиш;

- Ватандошларни ҳурмат қилиш ва бунга ўз ҳаётидан мисоллар келтира олиш;

- Мустақиллигимизга, конституциявий тузумга таҳдид солаётган кучларни билиш ва уларга нафратини ифодалай олиш;

- Ватан равнақи, юрт тинчлиги учун ўзидан ҳозир нима талаб этилаётганлигини тушунтириш ва бунга қандай ҳисса қўшаётганлигини кўрсатиш.

3. Ахлокий тарбияланганлик жиҳатлари:

- Яхшилик ва ёмонлик моҳиятини очиб бериш;

- Ўзгал ахлоқ соҳибларидан мисоллар келтириш;

- Атрофидаги одамларнинг маъқул ва номаъқул хулқларини кўрсата олиш;

- Ахлоқсизлик ҳолатларини кўрганда нима қилиш кераклигини асослай олиш;

- Ўз хулқидagi камчиликларни таҳлил қилиш ва баҳолаш;

- Тенгдошлари ахлоқидagi ижобий ва салбий жиҳатларини кўрсата олиш.

- Иккиозламачилик, кўзбўямачилик, миллатни, жамоани, одамларни ажратиб юборадиган иллатларни (миллатчилик, маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, гуруҳбозлик ва ҳ.к.) исботлаш ва уларга қарши тура олиш;

- Миллатлараро тотувлик ва динлараро бағрикенгликни изоҳлаш;

- Беҳаёликка нима учун салбий муносабатда бўлиш кераклигини асослай олиш.

4. Фуқаролик руҳида тарбияланганлик жиҳатлари:

- Ўз ёшига мос равишда виждон эркинлиги, конституциявий ҳуқуқ ва бурчларини тавсифлай олиш;

- Ўзининг давлат, жамият, ота-она, жамоа олдидаги ҳуқуқ ва бурчларини изоҳлай олиш;

- Ижтимоий фаолликка мисоллар келтириш;

- Фуқаролик жамияти асосларини барпо қилишга ўз ҳиссасини қўшишга ҳаракат қилиш ва уни исботловчи мисоллар келтириш;

- Ўз ҳақ-ҳуқуқларини қимоя қилган муайян вазиятлардан таҳлилий хулосалар чиқариш;

• Истеъмоличи сифатидаги ҳақ-ҳуқуқларини тушунтира олиш, кўрсатиб бериш;

• «Бизга Булаверади», деган лоқайд фикрни фош қилиш ва асослаш;

• Демократия, адолатли жамият, фуқаролик жамияти ҳақидаги тушунчалар моҳиятини очиб бериш;

• Мактаб, лицей, коллеж, институт, университет, факултет, гуруҳи миқёсида масалаларни муқокама қилиш ва ҳарор қабул қилишда фаол иштирок этиш.

5. Жисмоний тарбияланганлик жиҳатлари:

• Ўз саломатлик даражасини билиш, тиббий кўриқдан ўтганлиги;

• Эрталабки бадантарбия билан шуқулланиш;

• Спортнинг бирор тури билан шуқулланиши;

• Ўзбекистоннинг спорт соҳасидаги ютуқларини кўрсата бера олиш;

• Ҳавас қиладиган спортчилари ҳақида сўзлаб бера олиш;

• Чекишга салбий муносабатни асослай ва қўллай олиш;

• Жисмоний тарбия ва спорт бўйича таълим муассасасида бажарилаётган ишларга баҳо ва таклифлар бериш;

• Сиҳат саломатликни асраш ва мустақкамлашга қўшилган амалий ҳиссасини асослаб бериш.

6. Экологик тарбияланганлик жиҳатлари:

• Экология, экологик хавфсизлик моҳиятини тушунтира олиш;

• Ўзбекистондаги экологик муаммоларни билишни исботлаш;

• Экологик урф-одат ва мақоллардан мисол келтира олиш;

• Ўқув юртида ўтказилган экологик тадбирларда фаол иштирок этиш;

• Экологик фожеаларнинг асл илдизларини асослаб бериш;

• Экологияни яхшилаш учун нима ишлар қилиш лозимлиги тўғрисидаги ўз фикрларини баён этиш ва амалда қўллаш.

7. Касбий маънавият руҳида тарбияланганлик жиҳатлари:

• Ўзининг бўлажак касби тарихини сўзлаб бериш;

• Ўз касбига оид анъаналар, қатъий қоидаларни тавсифлаш;

• Ўзиш жойида миллатга хизмат қилишнинг аҳамиятини очиб бериш;

• Ўз касбдошлари томонидан энг кўп содир қилинаётган жиноят, қонунбузарликларни билиш ва уларнинг асоратларини асослаб бера олиш;

• Касбий муомала маданиятини намойиш этиш;

• Касбий фаолиятида учрайдиган энг мураккаб вазиятларни олдиндан билиш ва ечимларини қўллай олиш;

• Ўз касбий фаолиятида халқаро илғор тажрибаларни қўллаш;

- Машҳур касбдошларнинг ибратли ҳаёти, жасоратлари ҳақида мароқли ҳикоя қилиб бера олиш;

- Ҳалол ва ҳаром ҳақидаги эътиқодларини исботлаш.

8. Бадий-эстетик тарбияланганлик жиҳатлари:

- Ўзбекистон тарихида ёрқин из қолдирган санъаткорлар, уларнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида мароқ билан сўзлаб бериш;

- Тенгдошларининг кийиниш маданиятига шахсий муносабатини билдириш;

- Юртимизни маданият ва санъат соҳасида дунёга машҳур қилаётган санъат намояндаларининг ҳаёти ва ижодини билиш;

- Ўз эстетик идеали ва адабий қаҳрамонини изоҳлаш;

- Жаҳон классикларининг асарларини баҳолаш.

9. Интеллектуал тарбияланганлик жиҳатлари:

- Инсоннинг интеллектуал салоҳияти моҳиятини очиб бериш;

- Ҳар қандай вазият, қодисани мантиқий таҳлил қилиш, объектив баҳолаш ва истиқболини башорат қила олиш;

- Ўз иқтидори ва қобилиятини ўстириш билан шуғулланиш;

- Ўз устида мустақил ва ижодий ишлаш олиш;

- Муаммо ечимларини олдиндан башорат қилиш;

- Муаммоларни қал этишнинг самарали йўлларини аниқлаш ва амалиётга татбиқ этиш.

10. Миллий ва сиёсий тарбияланганлик жиҳатлари:

- Президент Ислоҳ Каримовнинг миллат, миллий ғурур, миллий тикланиш ҳақидаги ғояларининг мазмун ва моҳиятини очиб бериш;

- Ўзининг миллат олдидаги бурчларини таърифлаш;

- Халқимиз тарихи, буюк алломаларимиз мероси ҳақидаги тушунчаларини баён этиш;

- Биз учун миллий урф-одатларимиз нега афзаллигини асослай олиш;

- «Биз ҳеч кимдан кам бўлмаганмиз, биз ҳеч кимдан кам бўлмаймиз!» шиорининг моҳиятини очиб бериш;

- Президентимизнинг «Ўзбек деган зот, вакил бутун миллат учун жавоб берсин!» деган давватидан келиб чиқувчи миллий бурчни тушунтириш ва унга амал қилиш;

- Ўзбекистоннинг гуллаб-яшнаши юртимиздаги барча миллатларнинг дўстлиги ва тотувлигига боқлиқлигини асослаш;

- Бошқа миллатлар маданияти, санъати, урф-одатларига, ижобий муносабатини билдириш.

11. Тарихий тафаккур руҳида тарбияланганлик даражаси:

- Инсоният ҳаётида тарихнинг тарбияловчи ибрат ролини исботлай олиш;
- Миллат ҳаёти тарихининг юксалиш даврлари тўғрисидаги билимларга эгаллик ва уларни баён этиш;
- «Мозийга қайтиб иш кўрмоқ хайрлидир» иборасини тасдиқловчи 3 та мисол келтириш;
- Туғилган жойи, тумани, шақри, вилояти, ўқиётган мактабидан етишиб чиккан олимлар, атоқли шахслар ҳақида сўзлаб бериш;
- Аждодларимиздан қолган қикмат, ўғитлардан намуналар келтириш ва амал қилиб яшаётганини амалда исботлаш;
- «Тарихий хотирасиз – келажак йўқ» деган фикрни исботлай олиши ва дастурига амал қилиш.

12. Жамоавийлик руҳида тарбияланганлик жиҳатлари:

- Ўз синфи, мактаби, маҳалласи олдидаги бурчларини асослаш, талабалар ўзини-ўзи бошқариш, ижтимоий фойдали, жамоатчилик ишларида иштирок этиши;
- Синф ичида, синфлараро ҳамда мактаб жамоасининг ақиллик даражаси;
- Синфнинг кундалик ҳаёти билан боғлиқ вазифаларни бажаришда фаол қатнашиши;
- Ўз манфаатларининг дўстлари, синфдошлари, ўқитувчилари манфаатлари билан уйқунлигини исботлаш ва амалда намойиш этиш;
- Ташаббускорлик, тақлифлар киритиш, ташкилотчилик, атрофдагиларга эътиборлилик, ҳамдардликни намойиш этиш;
- Миллий ахлоқ, маънавият, миллий истиқлол ғоясига зид ҳолатларга;
- Таълим муассасасида ўрнатилган тартибни бузилишига салбий муносабатларини асослаш ва намоеън қилиш, ўз муносабатини ифодалаш;
- Шахс ва жамоа манфаатлари уйғунлигини асослаш ва амалда исботлаш.

Мамлакатимизнинг ривожига ижобий таъсир қиладиган маънавий-ахлоқий негизи – халқимизнинг асрлар давомида шаклланиб, ривожланиб, ҳар томонлама сайқалланиб, аждодларимиз томонидан асраб-авайланиб бизгача етиб келган маънавий-ахлоқий қадриятлари, бой маънавий-маърифий мерослари ҳамда тарихимиздир. Чунки юқорида қайд этилганлар барча жиҳатлар, ибратли хулосалар ҳаёт давомида тўғри йўлдан адашмасликка ундайди. Ҳозирги пайтда барчамиз Ватан равнақи йўлида тинмай фаолият кўрсатишимиз керак. Чунки Ватан бизникидир.

2.2. Миллий ғоя асосида баркамол авлодга маънавий-ахлоқий тарбияни шакллантиришнинг назарий таркиблари

Ёшларнинг олдида ҳақиқатни айтишдан чўчимаслик, сохтакорликдан қочиш, мавжуд қийинчиликлар, муаммоларни очик-ойдин баён этиш лозим. Айни пайтда давлатимиз раҳбарияти олиб бораётган ижобий ишлар ва мавжуд муаммоларни бартараф этиш учун олиб борилаётган саъй-ҳаракатлари ва эришилаётган амалий натижалар хусусида тарғибот-ташвиқот ишларини олиб боришга ёшларни руҳлантириш, унинг жамиятимиз, давлатимиз, мустақиллигимизга бўлган ишонч-эътиқодни мустаҳкамлаш олимларимиз, пешқадам зиёлиларимиз, маърузачиларимиз, мафкуравий ишлар билан шуғулланувчи барча тарғибот-ташвиқотчиларнинг биринчи даражали вазифаси ҳисобланади.

Миллий ғоянинг ёшларга нечоғли таъсири, сафарбар этувчилик, илҳомлантирувчилик, буюк келажак сари чорловчилик соҳасидаги аҳамияти, таълим ва тарбияда тутган ўрни ва роли унинг ҳаёт ҳақиқатларига, реал борлиққа халқ турмушига қанчалик мос ва мувофиқлигига қараб белгиланади.

И.А.Каримов таъкидлаганидек, «Таълим ва тарбия – ўзаро узвий боғлиқ шарқона тушунчалардир. Таълиммен тарбиядан, тарбияни таълимдан ажратиб бўлмайди... Фарзандларимиз бизнинг келажакимиз. Халқимиз эртасининг қандай бўлиши фарзандларимизнинг бугун қандай таълим ва тарбия олишига боғлиқ»¹⁶

Таълим-тарбия жараёнида максимум натижага эришиш учун, аввало, олиб борилаётган ишларни тизимлаштириш керак. Маънавий-ахлоқий тарбия фаолиятини тизимлаштириш бир қанча ишларни ихчамлаштириш, умумлаштириш ва мувофиқлаштириш каби ташкилий ишларни бажаришни талаб этади.

Миллий ғоя асосида маънавий-ахлоқий тарбия жараёнининг асосий йўналишларини қуйидагича белгилаш лозим:

- миллий истиқлол ғоясини ёшлар онги ва қалбига сингдириш;
- маънавий-ахлоқий тарбияни шакллантириш ва ривожлантириш;
- мафкуравий ва ғоявий, иммунитетни шакллантириш;
- ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантириш;
- интеллектуал салоҳиятни ривожлантириш;
- умуминсоний ва миллий кадриятларни ривожлантириш;
- Ватанга фидойиликни шакллантириш;
- мустақил фаолият олиб боришни шакллантириш;

¹⁶ Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. Асарлар, 12-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2004. 283–284-бетлар.

-мустақил фикрлашни, мустақил ҳарор қабул қилишни ва масхулиятни ўз зиммасига ола билишни шакллантириш;

-маънавий-ахлоқий ҳамда педагогик-психологик муҳитни яратиш ва ривожлантириш.

Маънавий-ахлоқий тарбиянинг технологик жараёни – ёшларни маънавий баркамол шахс этиб тарбиялашга қаратилган психологик-педагогик ва ташкилий жараёнларнинг яхлит тизимлашган мажмуасидир.

Бу мажмуани замон талабида амалга оширишда илғор психологик-педагогик технологиялардан кенг фойдаланилади.

Маълумки, тарбиянинг объекти – ўқувчи-ёшлардир. Шундан келиб чиқиб, ўқувчи-ёшларнинг шахсий хусусиятларини тулиқ ўрганиш билан бирга, уларнинг тарбиясига бевосита таъсир қўриётган ижтимоий, педагогик-психологик ташкилий вазифаларни камраб олиш лозим.

15-чизма

Таълим муассасасида ўқитувчи ва мутахассилар томонидан тарбияни шакллантиришнинг назарий таркибларига эътибор бериш талаб этилади. Бундай назарий таркибларга қуйидагилар қиради:

1. Тарбия жараёнининг мақсади – шахснинг маънавий-ахлоқий тарбияланишига қўлай муҳитни яратиш, индивидуал интеллектуал

ресурсларини кенгайтириш, Ватанга фидойилигини, маънавий-ахлокий тарбиясини шакллантиришдир.

2. Тарбия ишларининг вазифаси – Таълим бериш билан бирга, тарбияда ўқувчи-ёшларнинг ижтимоий ҳаётга бўлган муносабатини, маънавий-ахлокий дунёқарашини, шахсий психологик хусусиятларини шакллантириш, шахснинг ички субъектив дунёсининг шаклланишига шароит яратиш учун тарбиявий жараёни олиб бориш давр талабидир.

3. Тарбиянинг мазмуни – баркамол авлоднинг шахс сифатида шаклланишини ва интеллектуал ривожланишини давр талабига, уларни жамият ва давлат манфаатларига йўналтириш, миллий ғоя руҳида маънавий-ахлокий тарбиялаш, фидойилик, садоқатлилик, юрт ифтихори, меҳр-окибат туйғуларини шакллантириш ва ривожлантиришдир.

4. Тарбия шакллари ва методларининг самарадорлик мезонлари, тарбиянинг самарадорлиги – баркамол авлодни узлуксиз тарбиялаш билан боғлиқдир. Ёшларнинг маънавий-ахлокий ва интеллектуал ривожланишини тавсифловчи: -билим; -қўнма; -малака ва бошқа интеллектуал сифатларнинг шаклланганлик кўрсаткичлари мезон сифатида иштирок этиши мумкин.

5. Ўқитувчининг вазифаси – агар авваллари ўқитувчининг вазифаси ижтимоий тажрибани трансляция қилишдан иборат бўлса, ҳозирги замонавий таълим муассасасида ҳар бир шахснинг индивидуал интеллектуал ривожланиш жараёнини лойиҳалаштириш функциясини амалга ошириши керак.

Бунда ўқув-педагогик диагностика, индивидуал маслақатлар бериш, ҳар хил ривожланишдаги ўқувчиларга тарбия беришнинг индивидуал жараёнини ишлаб чиқиш фаолият асосий вазифага айланади.

Тарбия жараёнига замон талаби даражасида янги педагогик технологияларни тадбиқ қилиш ҳар бир шахсни, баркамол авлодни тарбиялашда – тарбия жараёнини лойиҳалаштириш, йўналтириш, лозим бўлганда жараёнга ўзгартиришлар киритиш имконини берадиган тизимни шаклланишига олиб келади.

6. Индивидуал тарбия жараёнини бошқариш – индивидуал-шахсий характердаги тарбия жараёнини ташкил қилишда жараённинг ўзини аввалдан лойиҳалаштириш йўлидан бориш керак. Бунда тарбия мақсади 1-ўринга қўйилиб, жорий тарбия ишлари батафсил ишлаб чиқилади. Тарбия жараёнига таъсир қилувчи ҳар бир ҳаракат, ҳар бир ҳаракатни лойиҳалаштиришда ғоя киритиш имконияти сақланиб қолиши керак. Бу эса ёшларнинг тарбияланиш жараёнини бошқариш имконини беради ва бу жараённинг самарали натижага эришишини таъминлайди.

7. Тарбия жараёнини бошқариш – қуйидаги таркибий жараёнларни ташкил этиш, мувофиқлаштириш ва йўналтириш имкониятини беради:

- 1) тарбияни жорий мақсадлар мазмунида тўлиқ ишлаб чиқиш;
- 2) тарбия дастлабки ҳолатини аниқ аналитик таҳлил қилиш;
- 3) тарбияга асосий таъсир кўрсатувчи «салбий» ва «ижобий» дунёқарашларни аниқлаш ҳамда тарбиявий ҳаракат дастурини ҳар томонлама ишлаб чиқишдир.

Бу тарбиявий ҳаракат датурини яратиш бошқарувнинг субъекти бўлиб, бунда нафақат ёшлар, балки ота-оналар, маҳалла, таълим муассасаси раҳбарлари, ўқитувчилар ҳам қатнашади. Шундагина ёшларнинг тарбиясини тартибли йўналтириш ва муайян интеллектуал сифатларининг ривожланиш жараёнини мақсадга мувофиқ бошқариш мумкин.

Барча тарбиявий ҳаракатларимиз миллий ғоя асосида маънавиятни юксалтиришга қаратилган бўлса, биз албатта кўзлаган эзгу мақсадларимизга эришишимиз муқаррар.

Маънавиятни юксалтиришда миллий ғоянинг аҳамияти жуда каттадир. Миллий ғоя халқнинг кўнглидаги орзу-умидларни, мақсад ва интилишларни назарий тарзда ифода этади. Миллий ғоя мавзуси баландпарвоз маъхум орзулар эмас. У ҳар бир инсон, жамият олдида турган мақсадлардир. Миллатнинг туб манфаатлари, унинг ўз ўтмишига берган баҳоси ва келажакка ишончи миллий ғояда ўз аксини топади. Юксак маънавиятга, покиза ахлоққа, демократия тамойилларига таянган миллий ғоялар жамиятни ривожланишга етаклайди.

Ўзбекистонда меҳнат қилиш ҳуқуқи Конституция билан қонунлаштирилган. Ҳар бир фуқаронинг ҳалол меҳнат қилиши унинг муқаддас бурчига айланган. Меҳнатқаш инсонни кадрлаш маънавий юксаклик ифодаси деб тан олинган. Меҳнат ва унинг неъматларини кадрлаш, илмга, маърифатга интилиш, касб-ҳунар эгаллаш каби фазилатлар ҳамма миллатларда, шу жумладан, ўзбек халқида ҳам юксак эътиқодга айланган. Меҳнатсеварликнинг акси бўлган ишқмаслик, дангасалик, лоқайдлик ўткир танқид тиғи остига олинган.

Ўзбекистон халқининг миллий ғояси, теран заминга, тарихий илдишларга эга бўлса ҳам, тизим сифатида мустақиллик шароитида шаклланди ва ривожланмоқда. Бинобарин, миллий ғоя мустақилликни мустаҳкамлаш, кадриятларни юксалтириш омили ва мезонидир. Миллий ғоя янги давр кадриятларини, эркин жамият ахлоқини яратишга назарий асос бўлиб хизмат қилади. Маълумки, ахлоқий фазилатлар халқнинг ўз-ўзини идора қилиш, жамиятнинг юксалишини таъминлаш, баркамол шахсни всяга етказиш омили сифатида шаклланган ва авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда.

2.3. Баркамол авлодни ғоявий тарбиялаш усуллари

Ҳар қандай миллатнинг таракқиёти жамиятдаги ёшлар қатламининг миллий ғоя ва қадриятларга муносабати, унинг ёшлар онгига қандай таъсир этаётганлигига ҳамда амалий фаолиятларига қандай тарзда таянишларига боғлиқ. Ёшлар республикамиз аҳолисининг ярмидан кўпини ташкил этади. Шунингдек, ёшларнинг миллий ғояни англаши, ишонч ва эътиқодига айланиши, қандай янги қадриятлар шакллантирилганлиги билан ҳам боғлиқ бўлади. Чунки миллий ғоя бир томондан ёшларни ўзининг объекти сифатида қараса, иккинчи томондан ёшлар миллий ғоянинг илғор ривожлантирувчилари ва келажак авлодга етказувчилари ҳисобланадилар. Учинчидан, ёшлар қанчалик миллий ғоя билан қуролланган ва уни англаб олган бўлса, жамият шунчалик таракқиётга эришади. Бу ҳолат миллий ғоя ва ёшларнинг ўзаро боғлиқлигини белгилайди. Бошқача айтадиган бўлсак, миллий ғоя қанчалик мазмунли ва миллат келажаги учун хизмат қиладиган, ва ҳар-бир кишининг узокқа мўлжалланган мақсад ва манфаатлари, пировардида эса миллатнинг истикболини белгилашга хизмат қиладиган бўлса, уни ёшлар шунчалик тез қабул қилади ва унга нисбатан ўзининг ижобий муносабати шаклланади. Демак, жамият миллий ғоя орқали ёшларга қандай ғоя ва фикрларни тақлиф этса, шунга мос равишда мафкуравий жиҳатдан чиниққан ватанпарвар замонавий билимларни эгаллаган ёшларга эга бўлади. Энг муҳими шундаки, ҳар бир жамиятда қандай шаклда қандай мақсадда бўлмасин ҳар қандай янги ғояга турли янги концепцияларга нисбатан ёшлар ўз муносабатини билдиради ва аҳолининг бошқа қатламига нисбатан тезроқ қабул қилади. Чунки ёшлар физиологик ва психологик жиҳатдан ҳали шаклланиш босқичида бўлгани учун уларда янгиликларни бошқаларга нисбатан тез илғаб олувчи ва бир вақтнинг ўзиде уларни англаб олиш ва эътиқодига айланишига эҳтиёж катта бўлади. Шунингдек ёшлар янгиликни тез илғаб олувчи ҳамда салбий ходисаларга тез берилувчанлик хусусиятлари билан ҳам ажралиб туради. Ёшлар ўзларининг ижтимоий-руҳий ва бошқа жиҳатларига кўра, жамиятда тез ўзгарувчан шароитга мослашиш қобилиятининг юқори эканлиги билан ажралиб туради. Улар жамиятнинг шундай ижтимоий гуруҳига мансубки, ушбу гуруҳ вакиллариининг онги шаклланиш жараёнида бўлиб, улар турли хил ғоялар (шу жумладан, бузғунчи ғояларнинг ҳам) таъсирига тез берилувчан бўладилар. Улар шунингдек, ўткир ҳиссий билиш қобилиятига эга бўлиб, сўз билан амалиётнинг номутаносиблиги ҳолатларини аниқроқ сезадилар. Катталар томонидан ўзига хос қабул қилинадиган айрим «адолатсизлик» кўринишлари ёшларнинг ҳали тўлиқ шаклланмаган

онгига, дунёқарашига кучли зиён етказиши мумкин. Шунинг учун ҳам миллий ғоя асосида баркамол авлод тарбияси билан шуғулланишни бир тизимга солиш бугунги кундаги энг долзарб вазифалардин биридир.

Баркамол авлод тарбияси – шахсни маънавий-ахлоқий шакллантириш, Ватан мустақиллигини мустақкамлаш, жамият ва давлат манфаатларига хизмат қилувчи, интеллектуал салоҳиятли, эркин фикрловчи шахсларни тарбиялашга қаратилган тарбиявий жараёнлар мажмуасидир. Маънавий-ахлоқий тарбиянинг асосий мақсади – Давлат ва жамиятга хизмат қилувчи, Ватанга фидойи, ахлоқий баркамол интеллектуал кадрларни тарбиялаб вояга етказишдир.

Талаба-ёшларда ғоявий курашувчанликни шакллантириш ва мафкуравий иммунитетини юзага келтириш вазифаларни амалга оширишда педагогик технологияларни қўллаб, қуйидаги вазифаларни сифатини таъминлашни зарур деб ўйлаймиз:

- ёшлар билан индивидуал фаолият олиб бориш;
- тушунтирув ва тарғибот ишларида янги технологияларни қўллаш;
- ижтимоий ўзгаришлар моҳиятини ёшлар онгига аниқ етказиш;
- таълимдан ташқари тарбия ишларини такомиллаштириш;
- мустақил фикрлаш жараёнини ривожлантириш;
- ёшларнинг бўш вақтини мақсадли режалаштириш.

Ушбу белгиланган вазифаларни амалга оширишда ғоявий тарбия тушунчаси, моҳияти, мақсади ва эътиқодини аввалам бор ҳар бир тарбиячи-мураббийнинг ўзи англаб олиши зарур.

1. Ғоявий тарбия тушунчаси, миллий ғоя билан ҳамоҳанг бўлиб, Ўзбекистон халқининг туб манфатлари, асрий орзу – умидлари, эзгу ниятлари, буюк мақсадларини ифода этиб халқнинг ўз мақсад-муддаоларига эришиш учун маънавий-руҳий, куч-қувват бўладиган пойдевордир. Бу жараён жамият аъзоларининг туб манфаатларини кўзда тутди, бинобарин, ҳар бир фуқарони миллий ғоя ва мафкура руҳида тарбиялаш шу юртнинг фарзандлари учун муқаддас бурчдир.

2. Ғоявий тарбиянинг моҳияти деганда, шахс тарбиясининг йўналишини ва ғоявий тарбиясини тушуниш мумкин. Ҳар қандай тарбия жараёни охир-оқибат, ўз мақсад ва моҳиятига кура ғоявий тарбиядир. Чунки оилани оламизми, болалар боғчасиними, маҳалла, мактаб, коллеж, лицей, университет ёки академияни оламизми – ҳаммасида бериладиган таълим ва тарбия жараёнлари талаба ва тенгловчилар дунё қарашини кенгайтириш, уларнинг онгини илмий асосланган билимлар билан бойитиш ҳамда жамият учун, унинг равнақи учун кераги бўлган сифатларни камол топтиришга йўналтирилган бўлади.

3. Ғоявий тарбиянинг мақсади нима? - деган саволга шундай жавоб бериш мумкин. Ҳар қандай мафкуравий тарбиянинг мақсади жамият-

нинг ҳар бир аъзоси ва улар тимсолида ҳар қандай ижтимоий катлам, гуруҳнинг тарбиявий даражасини таъминлашдир.

Мафкуравий тарбиявийлик энг аввало юксак эътиқод, иймон, Ватан ва халқ олдидаги масъулият, ватанпарварлик, фидойилик каби фазилатларда намоён бўлади.

4. Ёшларни ғоявий тарбиялаш эса, бу, соғлом ғоялар тарбияси юксак дунёқараш ва эътиқод тарбиясини англатади. Дунёқараш – тартибга солинган, яхлит онгли тизимга айлантирилган билим, тасаввур ва ғоялар мажмуи бўлиб, у шахсни жамиятда ўзлигини сақлаган ҳолда уни муносиб ўрин эгаллашга чорлайди.

Бу бора Президентимиз И.А.Каримовнинг куйидаги даъватларини ҳам ёшлар онгига сингдириш мақбул усул деб ўйлайман: «Халқимиз, айниқса, ёшларимиз ўзлигини англаб боргани сари уларнинг онгида «Биз киммиз, кимларнинг авлодимиз, кимлар билан фахрланамиз, биз уларга муносиб бўла олаямизми?» деган ёндашув янада чуқурлашиши, амалда намоён бўлмоғи лозим»¹⁷. Чунки, баркамол авлод келажакни тасаввур этиш учун тарихни, ўз шажарасини яхши англаб етиши кераклиги ҳар педагог томонидан ҳам уқтирилиши лозим.

Маълумки, "комил инсон", "баркамол авлод" тушунчалари алоҳида мазмун касб этади. Хўш, бугунги кунда, мустақил Ўзбекистон шароитида "баркамол авлод" деганда қандай авлодни тушунамиз? Мамлакатимиз келажакни, миллий юксалишимизни белгилайдиган авлод қандай сифатларга эга бўлиши лозим?

Ҳамонки, Ўзбекистон мустақиллигига, юртимизда яшаётган барча фуқаролар учун муносиб ҳаёт шароитини яратишга қаратилган ислохотларнинг самарасини йўқ қилишга, юртимизда қарор топган тинч-осуда ҳаётни издан чиқаришга ҳаракат қилаётган кучлар бор экан, "одамларнинг онги ва тафаккури учун кураш ҳал қилувчи аҳамият касб этаётган бир вазият сақланиб қолмоқда. Шундай экан, бугунги комил авлод, аввало, ана шу ички ва ташқи таҳдидларга тўсик бўлишга қодир, маънавий жиҳатдан мукаммал, ўзлигини англаган, имон-эътиқоди мустаҳкам, муқаддас қадриятларни ўзига сингдирган, иродаси бақувват бўлмоғи керак.

Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов Россиянинг "Независимая газета" мухбирига берган интервьюсида айрим Ғарб давлатларининг ноҳолис хатти-ҳаракатлари, халқаро террорчилик хавфи ва уларга қарши кураш ҳусусида гапирар экан, жумладан, Украина ва Грузияда содир бўлган "бахмал инқилоб"ларни тайёрлашда Ғарбнинг таъсири

¹⁷ Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавийтимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадирид. 15 - жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2007. 239-бет.

ҳақидаги саволга жавоб бериб, Фарбнинг ташқи таъсиридан кўра муҳимрок ички омилга диққатни жалб этган эди.

Бу бежизга эмас эди албатта, бунинг энг асосий сабабларидан бири, аввал бошдан жамиятни маънавий янгилаш ишига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилганидадир.

Ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий маданий-тарихий анъаналарига, урф-одатлари ҳамда умумбашарий кадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситалар ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилади. Шахсни тарбиялаш ва уни ҳар томонлама камол топтиришнинг устуворлиги таъминланади. Умумий ҳамда педагогик маданиятни ошириш мақсадида, мамлакат аҳолиси орасидаги маърифий ишлар такомиллаштириб борилмоқда.

Ўзбекистон мустақиллиги принципларига садоқатли ҳамда жамият тараққиётига муносиб ҳисса қўшишга қодир шахсни шакллантириш мақсадида таълим муассасалари ота-оналар, оила, маҳалла кўмиталари, «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази, жамоат ташкилотлари, фондлар билан ўзаро пухта ҳамкорлик қиладилар.

Собиқ шўролар даврида ижтимоий онгда «замонавийлик-миллийлик» тушунчалари орасида «цивилизация-экзотика» шаклидаги сунъий антитеза ҳосил қилинди. Шу туфайли миллийликни ажодлардан авлодларга бойитиб етказувчи жараён – миллий тарбиянинг тобора заифлашувига йўл қўйилди, мафкуравий мақсадлар остида миллий кадриятларни ўзаро алоқада юксалтириш эмас, балки бирхиллаштириш ҳаракати рағбатлантирилди. Айниқса, тарбияни социалистик байналмилаллаштириш сиёсати ва амалиётининг асоратлари миллатларнинг маънавий ҳаёти, қиёфасида миллий ғурурни тиклаш, ажодлар меросини ўрганиш каби эҳтиёжларида намоён бўлмоқда. Шунинг учун ҳам миллий мустақилликни қўлга киритган миллатларнинг ўз миллий-маънавий кадриятларини тиклашга бўлган эҳтиёжи табиий, қонунийдир. Бу эса миллий тарбия моҳиятини илмий талқин қилишни умуминсоний маърифий зарурат мақомига кўтаради.

Ҳар бир мамлакатнинг ўз тарбиявий тизими унинг мустақиллик, миллий тараққиёт йўлининг педагогик инъикосидир. МДХ мамлакатлари ҳам жаҳоннинг собиқ мустамлака мамлакатлари босиб ўтган маънавий-маърифий тараққиётнинг уч йўлига дуч келдилар. Дунёвий тажриба бу йўлларни қуйидагича таърифлайди: миллий фундаментализм – ўтмишдагидек яшаш; миллий модернизм – миллий замонавийлашув; миллий реформизм – бошқача (масалан, европача, америкача ёки бошқаларга ўхшаб) шакл ва мазмун касб этиш. Истиклол йилларининг бошида Ўзбек халқининг келажақда миллат сифатида ўз ҳаётини муваффақиятли давом эттиришини, ўзлигини мукаммал сақлаб

қолиб, жаҳон цивилизациясида намоён қилиши талабларига қайси йўл жавоб бера олади?

Бунинг учун Ўзбекистон мактабларидаги собиқ коммунистик тарбия тизими ўрнини қандай тарбия тизими эгаллаши керак?. Миллий давлатчилик, мустақилликни мустаҳкамлашнинг педагогик кафолатини ҳам айнан тарбия ғояси таъминлашга қодирми? Йўқ, албатта.

Юртбошимиз таъкидлаганидек: «Ёш авлодни миллий кадриятларга садоқат руҳида тарбиялаш билан бир қаторда уларга замонавий билимларни эгаллашида таянч ва суянч бўлишимиз, уларга барча шароитларни яратиб беришимиз керак. Нега деганда, давр бизнинг олдимизга қўяётган талабларни билиш, уни чуқур англаш учун албатта, замонавий билим зарур»¹⁸.

Таълим масканларининг иши, таълим ва тарбия давлат томонидан амалга оширилар экан, ўз мамлакатининг иқтисодий, маънавий, тарбиявий ва мафкуравий эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилади. Давлат Бош ислохотчи бўлган мустақил Ўзбекистонда таълим ва тарбиянинг миллий асосга қурилишининг энг олий кафолати унинг Конституциясида ҳимояга олинган. Конституциянинг моҳияти очиқлик, ҳамкорлик, миллий маданиятлар раванқи, миллатлараро иноқлик руҳига эга. Ўзбекистонда миллий маданиятларни тиклаш, раванқ топтириш йўлида миллий-маданий марказлар ташкил этилганлиги, бу марказлар фаолияти маъбуот, радио ва телевидениеда кенг ёритилаётганлиги ва бошқа қўлаб мисоллар мустақил Ўзбекистон ҳукумати миллий муносабатларни такомиллаштиришнинг янги миллийликни тиклаш, бойитиш орқали умумқуравий ва умуминсоний тотувликка эришиш йўлини танлаганлигини кўрсатади.

«Инсон ҳуқуқлари Декларацияси»да «Ҳар бир кишининг она тилидан фойдаланиш, она тилида таълим олиш, миллий маданиятни сақлаб қолиш ва ривожлантириш ҳуқуқи таъминланади», – деб таъкидланган. Миллий-замонийлашув таълим тизимини яратиш йўлидан бориш Ўзбекистон бу моддани амалда татбиқ этишга киришганлигидан ҳам далолат беради. ЮНЕСКО амалий тамойилларида «ўз маданиятига эга бўлмаган халқ йўқ; ҳар бир маданият ҳурмат қилиниши ва сақлаб қолиниши керак бўлган кадр-қийматга эга; ўз маданиятини ривожлантириш ҳар бир халқнинг ҳуқуқи ва бурчидир» дейилади. Демак, қўлга киритилган мустақиллик барча миллатлар каби ўзбек халқига ҳам миллий ўзлик, ахлоқ, маънавиятни тиклаш ҳуқуқини, имкониятини берди. Мустақил Ўзбекистоннинг

¹⁸ Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. 15 - жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2007. 239-бет.

келажаги бизнингча шу тарихий имкониятдан ёш авлодни тарбиялашда қанчалик самарали фойдалана олишимизга боғлиқ бўлиб турибди.

Бинобарин, миллий-маданий бирлик, ўзликни сақлаб қолишга даъват Ўзбекистондан чиқиши табиий, адолатлидир ва зинҳор миллатчилик эмас. Чунки, ўзбек миллий маданияти, тили анъаналарини ҳаққоний равишда тиклаш ва ривожлантириш аҳолининг бошқа миллий гуруҳларидаги мана шундай жараёнлар ҳисобига бўлмаслиги давлат томонидан кафолатланади.

Қайси бир жамиятда ижтимоий ислоҳот зарурати юзага келса, ўша жамиятда мактабга, тарбияга эътибор кескин кучайиб, жамиятни такомиллаштиришнинг бош воситаси тарбияни деб тан олина бошланади. Тарих бу каби мисолларга бой. Ана шу нуқтан-назардан мустақил Ўзбекистон мактаблари қаршисида турган вазифа долзарб ва мураккабдир. Чунки эндиликда улар ўзбек халқининг энг гўзал фазилатларидан бўлган миллий ғурур, миллатлараро мулоқот маданияти, Ўзбекистон ватанпарварлиги, миллий одоб, соф виждонлиликни, миллий мафқурани ўз йўл кўрсаткичи қилиб олиб, ягона Ватан – Ўзбекистоннинг дунё миқёсидаги шарафига хизмат қила олувчи ўғил-қизларнинг янги авлодини тарбиялаб етиштириши керак. Бу миллий-истиклолий буюртма оила, болалар боғчалари, мактаб, маҳалла, турар жойларда, мактабдан ташқари муассасаларда ҳамкорликда олиб борилувчи миллий тарбия жараёнида амалга оширилиши мумкин.

«Миллий тарбия» тушунчаси кўп қиррали бўлиб, унинг асосий таъриф ва тавсифлари қуйидагидир:

– миллий кадриятлар асосида олиб борилувчи мақсадга йўналтирилган тарбиявий фаолият;

– умуминсоний тарбиянинг ҳар бир халққа хос ва мос бетакрор шакли;

– халқ ва унинг маданиятини сақлаб қолиш, тиклаш ва ривожлантириш (ЮНЕСКО тамойили) воситаси;

– Ўзбекистон Республикаси Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури мақсад, вазифа ва тамойилларининг таркибий қисми;

– турли миллатлар болаларини ҳар томонлама ривожлантириш жараёнининг хусусий, маънавий манбаи;

– ўқувчиларни ахлоқий, меҳнатсеварлик, ватанпарварлик, гўзаллик, иқтисодий, экология ва бошқа йўналишларда тарбиялашнинг бош тамойили;

– миллатлараро мулоқот маданиятини тарбиялаш ва бунинг натижасида Ўзбекистонда умумфуқаровий тотувликка эришишнинг инсонпарварона йўли ва воситаси;

– ижтимоий ва мактаб тарбиялари уйғунлигининг педагогик шarti;

– инсониятни умумбашарий уйғунликка олиб боришнинг педагогик йўли;

– ижтимоий-маънавий жабhada миллий хавфсизликни таъминлашнинг стратегик объекти ва воситаси;

– этнопсихологик нуқтаи назардан, ўқувчиларда миллий (авто ва гетеро) стереотипларни максадга мувофиқ равишда шакллантириш, ривожлантириш жараёни ва ҳоказо.

Миллий тарбия Ўзбекистонда илмий-педагогик атама сифатида яқиндан қўллана бошланганлигига қарамадан у ўзбек халқи билан азалдан бирга, мавжуд эди. Чунки ўзбек халқининг тарихи – ўзбекчиликка асосланган тарбиянинг тарихи ҳамдир. Ҳар бир миллатда, мамлакатда давом этаётган тарбиявий жараён умуминсоний тарбия тизимининг таркибий қисмидир. Демак, ҳар бир давлатда олиб борилаётган сиёсат каби, тарбия сиёсати ҳам умумбашарий эҳтиёжлардан келиб чиқиб мувофиқлаштирилмоғи керак. Чунки инсоният цивилизацияси тақдири барча халқларга бир хил қимматлидир. Сайёрамизга раҳна солаётган СПИД, экология, гиёҳвандлик, терроризм ва антропологик таҳдидларни "умумбашарий педагогик бирлик"ка эришмай туриб бартараф қилиш мушкулдир.

Бироқ бу зарурий бирлик мазмуни турлича тушунилмоқда. Жумладан, айрим ҳолларда "умумбашарийлик" тушунчаси «европалашганлик» сифатида талқин ва ташвиқ қилинмоқда. Умумбашарий педагогик бирлик ғояси "умумбашарий педагогик бирхиллашув" эмас, балки барча миллийликларнинг инсоният қаршисидаги хавф, таҳдидларга қарши миллатлараро педагогик бирлик бўлмоғи керак. Зеро, шахс аввало, миллийлашиб, ижтимоийлаша боргани сари умуминсоний мансубликка яқинлашади. Демак, шахс умуминсоний кадриятларни тўғри, ижобий қабул қила олиши учун аввало унинг ўзи шаклланган муайян шакли -миллийликнинг баркамол субъектига айлана олмоғи керак.

Шу ўринда мамлакатимиз тарақққёти тамойилларидан бири сифатида миллий ва умуминсоний кадриятлар устуворлигини мамнуният билан қайд этиш лозим. Миллийликнинг баркамол субъектини тарбиялашни тадқиқот қилиш йўлидан борар эканмиз, миллийликнинг нафақат маданий ижтимоий, балки физиологик асослари ҳам очилди, физиологларнинг олиб борган изланишлари киши у ёки бу миллат тилида сўзлашган вақтида унинг ташқи, юз қўриниши ўша миллат кишиларига ўхшаб кетишини асосламоқда. Чунки бошқа тилда сўзни талаффуз қилиш, тушунтириш учун ўша миллатда қабул қилинган имо-ишоралар, ҳатти-ҳаракатлардан фойдаланилади.

Бошқа давлатлар педагогик тажрибасини қиёсий ўрганишнинг жуда фойдали эканлигини Аҳмад Дониш, Фурқат, Исмоил Ғаспирали,

Ризоуддин ибн Фахруддин, Аваз Ўтар, Сотеъ ал Хусри, К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой ва бошқалар педагогик муаммо сифатида кун тартибига қўйган эдилар. Айниқса, К.Д.Ушинскийнинг жажон кезиб, бу борада қилган илмий хулосалари алоҳида эътиборга сазовордир. Қатор Европа мамлакатлари тарбиявий тизимларини ўрганиб чиққач, у: «барча халқлар учун умумий бўлган тарбия тизими нафақат амалда, балки назарий даражада ҳам бўлиши мумкин эмас. Олмон педагогикаси – немис тарбияси назарияси демакдир ва бундан ортиқ нарса эмас», – дея хулоса қилади. У чет эл педагогик тажрибасининг айрим ижобий жиҳатларидангина рус тарбия тизимида фойдаланиш кераклигини қайд қилган эди. Л.Толстой ҳар қандай чет эл тарбия тизимини Россияга келтиришга кескин қарши чиққан эди. Атоқли мутафаккир Россияда рус тарихи ва миллий хусусиятларидан келиб чиқувчи халқ таълими тизими яратилмоғи кераклигини қатъий туриб талаб қилган эди.

Табиийки, тарбия жараёнига бундай технологик ёндошув ўзига хос саволларни келтириб чиқариши мумкин. Жумладан, технологик асосда ёшларнинг тарбиявий жараёнини қандай ташкил этиш керак? – деган савол юзага келиши муқаррардир. Жавоб бериш учун қуйидаги ишларни амалга ошириш лозим:

а). Таълим маскани миқёсида тарбиявий жараённинг маълумотлар базасини яратиш ҳамда доимий равишда тўлдириб бориш.

б). Таълим масканларида тарбия ва ижтимоий муҳитнинг аниқ таҳлилини доимий олиб бориш ҳамда тегишли ишларни амалга ошириш. Айнан муҳит қандайлиги шахснинг шаклланишига ижобий ёки салбий таъсир кўрсатади. Тарбиявий муҳитни талаб даражасида ривожлантириш учун қуйидаги кўринишдаги ишларни амалга ошириш керак:

-мавжуд тарбиявий муҳитни ижобий ривожлантириб бориш, оналар ҳамда маҳалла фаоллари билан ҳамкорликда тарбиявий ишларни амалга ошириш;

-ўқувчи-ёшларнинг билим олишга интилишни ҳар томонлама йўналтириш, кутубхона фаолиятидан самарали фойдаланиш;

-ўқувчи-ёшларнинг олимлар, жамоат арбоблари билан учрашувлари, давра суҳбатларини мунтазам ташкил этиш;

-тарбия бўйича юзага келаётган ва ечимини кутаётган муаммоларни аниқлаш, ўз вақтида бартараф этиш чора-тадбирларини амалга ошириш.

в). Жараённинг аниқ режа ва дастурини ишлаб чиқиш. Бунда қуйидагилар аниқ кўрсатилиши лозим: амалга оширадиган тарбиявий ишлар, жамоат ташкилотлари, турли жамғармалар ва хомий ташкилотлар билан амалга ошириладиган ишлар, ўқувчи-ёшларнинг маънавий-маърифий тадбирларини амалга ошириш лозим.

г). **Тарбиявий жараённинг мониторингини яратиш.** Ёшларнинг кундалик фикри ва табияланганликдаражасини кузатиш.

д). **Жараёнга қўшимча ўзгартиришлар киритиш дастури.** Мониторинг натижасида тарбия ишларининг бажарилишидан келиб чикиб, жорий ўзгартиришларни амалга ошириш керак.

е). **Барча таълим маскани ўқувчиларида ғоявий иммунитетни шакллантириш ва мафқуравий кураш муҳитини юзага келтириш.** Бу вазифаларни амалга оширишда педагогик технологияларни қўллаб, куйидаги ишларни сифатини таъминлаш лозим:

- ёшлар билан индивидуал фаолият олиб бориш;
- тушунтирув ва таркибот ишларида янги технологияларни қўллаш;
- ижтимоий ўзгаришлар моҳиятини ёшлар онгига аниқ етказиш;
- таълимдан ташқари тарбия ишларини такомиллаштириш;
- мустакил фикрлаш жараёнини ривожлантириш;
- ёшнинг бўш вақтини мақсадли режалаштириш.

ё). **Тарбиявий жараёнга таъсир қилувчи омиллар.** Жамият ҳаётидаги ижтимоий-иқтисодий ислохотлар, психологик муҳит, меъёрий қужоқлар, олиб борилаётган барча фаолиятлар ўз навбатида тарбиявий жараёнга ҳам таъсир қилади.

ж). **Таълим масканларида амалга ошириладиган тарбиявий вазифаларни аввалдан ташкилий, услубий ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга тадбиқ этиш.** Бу йўналишда барча вазифалар аввалдан ташкилий, услубий нуқтаи-назардан ишлаб чиқилади ҳамда юзага келиши мумкин бўлган камчиликлар аввалдан бартараф этилади.

Шунингдек, тарбиявий ишларни самарали амалга оширишни таъминлашнинг чора-тадбирлари кўзда тутилади. Ташкилий ишларни амалга оширишда «**ойла-таълим маскани-махалла**» ҳамкорлигида олиб бориладиган ишлар олдин ишлаб чиқилади.

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, жамият ҳаётида ҳамда унинг ривожланиш жараёнида соғлом ғоя устувор бўлмаса, халқнинг турмуш тарзи қисқа вақт ичида бутунлай издан чиқади. Натижада жамият ривожланиш, тараққиётга эришиш ўрнига, оркага кета бошлайди. Унинг эртанги куни таъминланмайди.

Телевидение, видеофильм, тижорат дўконларида зулмни, беҳаёликни ифодаловчи ҳаракатлар, суратларни кўриш ўзбек ўғил-қизларида оила, маҳалла, таълим масканлари ҳамкорлигида шакллантирилаётган ҳаё, одоб, меҳр-шафқатлилиқ каби фазилатларига салбий таъсир кўрсатаётганлиги табиий. Чунки, «Чет эл китоблари ва чет эл телевидение ва видео дастурлари уларни томоша қилаётган халқларнинг қадриятлари, маданияти ва анъаналарига салбий таъсир қилиб, уларнинг миллий тараққиёти суръатига халақит бериши мумкин. Ҳар бир педагог буни доимо назарда тутмоғи лозим.

III. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БАРКАМОЛ ШАХС МОДЕЛИ

Шахс маънавияти, унинг дунёкараши, инсоннинг тасаввур ва эътиқодига алоқадор кўникмалар мажмуи асосан оилада шаклланади. Шу маънода, оила–ҳақиқий маънавият учоғи, мафқуравий тарбия омили ва муҳитидир. Бинобарин, миллий мафқураимизга хос илк тушунчалар инсон калби ва онгига аввало оила муҳитида сингади.

Шахснинг шаклланиш жараёнига – жамиятда қабул қилинган ахлоқ нормалари, хулқ нормалари, маънавий-маърифий кадриятларни сингдириш технологияларини яратиш кўпгина жиҳатдан яқуний натижани таъминлашга хизмат қилади. Шу ўринда шахснинг ижтимоийлашуви ҳам эътиборни қаратсак:

– **Бошланғич ижтимоийлашув ёки мослашув босқичи.** Бунда ўқувчи-ёшлар томонидан дастлабки ижтимоий тажриба босқичма-босқич ўзлаштирила боради, мослаштирилади ва қабул қилинади.

– **Индивидуаллашув босқичи.** Бунда ёшларда ўзини бошқалардан ажратиш истаги, жамоат хулқ нормаларига нисбатан ижобий ҳамда танқидий фикрлаш пайдо бўлади.

– **Интеграцион босқич.** Ёшларда ўз ўрнини топиш, жамият ҳаётига киришиш, атрофдагиларга ижобий томондан танилиш, фаолиятда ўзини ижобий тарафдан кўрсатиш ҳаракатига тушади яъни шахс сифатида ўзини танитиш истаги биринчи ўринга чиқади.

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, агар шахснинг ҳаракатлари бирор ижтимоий гуруҳ ёки жамият томонидан қабул қилинса, интеграцион босқич муваффақиятли ўтади. Мабодо бунинг акси бўлса, куйидаги ҳолатлар келиб чиқади:

– норозичилик кайфияти пайдо бўлиб, тушқунлик ҳолатига тушади;

– ўзи ҳаракатларини таҳлил қилиб, ўзини ўзгартиришга ҳаракат қилади;

– ёшлар ўзидаги ташкилотчилик, етакчилик, ўзини кўрсатиш каби ҳислатларини жиловлаб, мавжуд муҳитга мослашиш ҳаракатига тушади.

Ижтимоий меҳнат фаолияти босқичи. Бу босқич инсон балоқатга етган даврдан бошлаб, ҳаётининг охиригача давом этади. Шахснинг ўзини-ўзи тарбиялаш жараёни меҳнат босқичида ташқи ва ички омиллар таъсирида шаклланиб боради. Бунда меҳнат жамоасидаги ижтимоий-психологик муҳит катта аҳамиятга эга.

Қадимий тарихдан ҳам маълумки, ҳар бир баркамол шахсда барча ижобий инсоний фазилатлар мужассам бўлган. Масалан, инсоний кадрлилик, билимлилик, касб-хунар, адолат, одамгарчилик, хушхулқлилик, эзгулик, яхшилик, камтаринлик, жасоратлилик,

ширинсуханлик, поклик, вафодорлик, дўстлик, меҳмондўстлик ва бошқалар.

Ҳозир кунда ёш авлодни баркамол шахс этиб тарбиялаш масаласи жуда долзарб муаммолардан саналади. Бунинг учун аввало баркамол шахс моделини яратиш ва уни йўналишларини структуравий белгилаб олишни лозимни топдик:

16-чизма

Энг қадимги маърифий ёдгорликларда инсонда кадрланадиган хислат – жасурлик, мардлик, адолат, садоқат, инсонийлик, хушмуомалалик бўлган. Бу хислатлар ўз-ўзидан шаклланмаган. Табиат ва жамиятдаги ўзгаришлар, ибтидоий уруғчилик, кабилачилик турмуш тарзи шунини тақозо этган. Икки қатта қуч – яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги шаклланишига тўртки бўлган.

Шарқнинг буюк мутафаккирлари Ал-Хоразмий, Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Синоларнинг таълим-тарбияга оид қарашларини уларнинг ижтимоий-фалсафий таълимоти таркибида ўрганилар эди. Бироқ уларнинг илмий мероси таҳлили, хусусан, таълимий-ахлоқий асарларини ўрганиш шунини кўрсатдики, қомусий олимлар ахлоқий қарашлари билан ҳам таълим-тарбия тарихида муносиб ўринга эга экан. Хусусан, Форобий ахлоқий фазилатлар деганда билимдонлик, донолик, мулоҳазали бўлиш, виждонлилик, камтарлик, кўпчилик манфаатини юқори қўйиш, ҳақиқий маънавий юксаликка интилиш, адолатли бўлиш каби хислатларни тушунади. Аммо бу хислатлардан энг муҳими ҳар бир инсоннинг билимли, маърифатли бўлишидир. Шунинг учун ҳам Форобий ахлоқ тушунчасини ақл билан узвий боғлиқ ҳолда, тафаккурга асосланган ахлоқ сифатида қарайди. Бундан биз Форобийнинг ахлоқни хулқ

меъёрлари ифодаси сифатидагина эмас, балки кишиларнинг ақлий фаолиятининг натижаси сифатида ҳам талқин этилганидан кўрамир.

Шарқ педагогик меросининг нодир намуналари саналган таълимий-ахлоқий асарларда баркамол инсон тарбиясининг мазмунини, шакл ва методлари ўзининг ёрқин ифодасини топган. Бу асарларда инсон тафаккурини ривожлантириш, ақлий камолот ахлоқий етуклик, жисмоний баркамоллик, эстетик маданиятни таркиб топтириш масалалари илмий ва амалий жиҳатидан ўз ечимини топган.

Шунга кўра биз таълимий-ахлоқий асарлар ҳақида фикр юритар эканмиз, баркамол инсон (комил инсон) тарбиясида:

- ақлий тарбия моҳияти, яъни илмий билимларни эгаллаш, зеҳнни тарбиялаш, тафаккурни ривожлантириш;
- ахлоқий тарбия, хулқ-одоб қоидалари ва уни таркиб топтириш;
- жисмоний соғлом инсон тарбияси;
- эстетик маданият, эстетик онг ва туйғу, эстетик дид, бадиий тасаввур, эътиқод ва қарашларини шакллантириш муҳимдир.

Баркамол шахс моделини яратишда – ҳар бир шахсни ўсмирлик, яъни вояга етиш жараёнидаёқ миллий ғоя асосида баркамолликка тайёрлаш, чуқур илм олишга кизиштириш ва кўниктириш, билим бериш орқали маънавий-камолотини, ахлоқий тарбиясини шакллантириш ва ривожлантириш назарда тутилади.

Маънавий-ахлоқий тарбиянинг асосий мақсади – Давлат ва жамиятга хизмат қилувчи, Ватанга фидоий, ахлоқий баркамол интеллектуал салоҳиятли кадрларни тарбиялаб вояга етказишдир.

Баркамол шахс модели яратиш учун тарбия жараёнида қуйидагиларни шакллантириш лозим:

– ёшларни эркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўз-ўзини идора ва назорат қила билишни шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;

– инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафқатлилиқ);

– ватанпарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан ўзаро муносабат-мулоқатни ўрнатиш, ўз халқига, давлатига, унинг ҳимояси учун садоқатли қилиб тарбиялаш;

– фуқаролик ва ижтимоий масъулият ҳисларини ривожлантириш;

– соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила соҳиби бўлиш истагини шакллантириш;

– ёшларни эркин мустақил фикрлашга, ўз олдига мақсадни тўғри қўя олиш;

– ўз ҳаракатларини баҳолай олиш ва яратувчилик тартиб қоидалари томон интилиши;

– ўзига нисбатан талабчанлик, ўз хатти ҳаракатларидаги камчиликларга танқидий муносабатда бўлишга ўргатиш.

3.1. Баркамол шахе тарбиясини таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиш

Биз инсон тарбиясига оид таълимотдан ҳозирги даврда ҳар томонлама камол топган эркин, баркамол инсонни шакллантиришда фойдаланиш, уния таълим-тарбия таркибига киритиб, ҳаётга татбиқ этиш энг муҳим талаблардан деб ҳисоблаймиз.

Тарбиявий мақсад – аниқ ўлчамли ишларга оид вазифаларни белгилаб беради. ҳар бир ишда асосий ғоя, йўналиш (ақлий, jisмоний, меҳнат тарбияси ва бошқалар) ажралиб туради.

Тарбиявий мақсадни белгилаш босқичида педагогнинг вазифаси профессор-ўқитувчиларнинг мураббийлик фаолиятини асосий мақсадга йўналтириш, тарбияланувчиларнинг муайян таъсир тизимини қабул қилишга тайёргарлик даражасига ташхис қўйишдан иборатдир.

XXI асрда тарбиянинг идеалистик, прагматик, реалистик, антропоцентристик, эркин тарбия, гуманистик ва технократик моделларига амал қилинмоқда. Мазкур тизимни амалга оширишда ушбу моделларнинг ижобий жиҳатларини миллий тарбия хусусиятлари билан уйғунлаштириб фойдаланилади.

Демак, тарбиявий жараёни таълим муассасасида шакллантиришда муҳитни қайта шакллантириш ва ривожлантиришни, «оила–таълим муассасаси–маҳалла» ҳамда «тарбия-муҳит» узвийлигининг мазмун ва моҳиятан бирлигини мустаҳкам асосларда таъминлаш керак. Бунинг учун миллий маънавият тушунчаси, шахс маънавияти ва умуминсоний кадриятлар ҳақида батафсил маълумотга эга бўлмоғимиз зарур.

Миллий маънавият тушунчаси. «Миллат» сўзи туб моҳият, ўзак, негиз деган маъноларни билдиради. Миллий маънавият эса «Миллат» тушунчаси билан боғлиқ. «Миллат» сўзи араб тилида уч маънони билдиради: 1) дин, мазҳаб; 2) уммат; 3) халқ, давм. Миллат сўзи Қуръони Каримда ҳам қўлланилган. Қуръонда ҳар бир миллат вакили ўз миллий кадриятларини ривожлантириши савобли иш, лекин ўз миллатидан, қавмидан чиқиб, бошқа миллатга ўтиб олиши эса катта бир гуноҳ деб таъриф берилган.

Жамият ривожланиб борган сари инсонлар, халқлар миллатлар ўртасидаги маънавий муносабат ва алоқалар ривожланиб бораверади. Бу борада маънавиятни беш гуруҳга бўлиб ўрганиш мумкин:

- 1) маънавий кадриятлар; 2) миллий маънавият; 3) шахс маънавияти;
- 4) минтақавий маънавият; 5) умуминсоний маънавият.

Маънавий кадриятлар – бу миллатимиз барпо этилгандан то ҳозирги кунгача бўлган барча урф-одатларимиз, андиша-ю ғуруримиз маросим ва анъаналаримиз, давом этиб келаётган ҳунармандчилигимиз, санъат асарларимиз, ёзма манбалару ёдгорликларимиз, миллий иншоотларимиз бой меросимиздир. Миллий маънавият эса – муайян элат, миллатга, унинг аждодларига хос бўлган бағоят қимматли маънавий бойликлардир. Миллий маънавият бошқа миллат маънавиятидан тубдан фарқ қиладиган маънавият дегани эмас. Чунки биздаги миллий маънавият бошқа халқларда муайян тарзда бор, мавжуддир. Аммо миллий маънавиятда бошқа халқларнинг маънавияти айнан такрорланмайди. Миллий маънавият аввало тарихий ходиса эканлиги билан ажралиб туради. У бир кунда бир йилда ёки ўн йилда мукаммал шаклланмайди. Миллий маънавият такомиллашуви унинг тарихи билан чамбарчас боғлиқдир.

Шахс маънавияти – бу ҳар бир шахсга тегишли бўлиб, унинг ички руҳий ҳолати, хатти-ҳаракатлари муносабатлари бошқа қирраларини ўз ичига олади. Минтақавий маънавият эса, муайян географик минтақа миллатларига хос, улар учун умумий бўлган маънавий бойликлардир. Масалан, Ўрта Осиё халқларининг маънавиятидаги ёки кенгрок қарайдиган бўлсак, Шарқ ва ҳарб маънавиятидаги муштараклик, ўхшашликни олишимиз мумкин. Минтақавий маънавиятда турли элатларнинг умумий бирлиги, бир-бирига яқинлиги, турмуш тарзи ва моддий ҳаёт шароитларига хос муштарак жиҳатлар намоён бўлади. Умуминсоний маънавият – бу бутун инсониятга жаҳон халқларига тегишли бўлган маънавий-ахлоқий бойликлардир.

Шу мақсадда педагогик фикрлар тараққиёти жараёнида баркамол инсон тарбиясига оид тажрибаларни ҳаётга тадбиқ этишни куйидаги йўналишда олиб бориш мумкин:

1. Педагогика олий таълим муассасалари ва коллеж, лицейлар учун «Педагогика»дан олий ўқув курси мазмунига киритиш.
2. Педагогика олий таълим муассасалари, ўрта махсус ва касб-ҳунар коллежлари учун «Маънавият асослари» ўқув фанларини ўқитишда фойдаланиш.
3. Умумий таълим мактабларининг 8-9 синфларида таълим жараёнида фойдаланиш.
4. Таълим самарадорлигини оширишда таълим-тарбия метод ва шакллари оид тавсиялар ишлаб чиқиш.

Қадимий бой меросимизнинг қимматли манбаларини юзага олиб чиқиш, уни ҳозирги замон илмий-педагогик тафаккури истехмолига киритишдан мақсад аждодларимизнинг маънавий-ахлоқий ривож-

ланиши, тарбияси, инсоният тафаккури тарихи, унинг жамият ижтимоий-иқтисодий, маънавий-ахлоқий ривожланишида тутган ўрни ва мавқеини билиб олиш ҳамда янги давр шароитида баркамол шахсни шакллантиришда фойдаланишдан иборат.

Бунда талабаларга риоя этиш назарда тутилади:

- талабаларинг миллий-маърифий кадриятларни ўрганишда тайёр-гарлик даражасини ҳисобга олиш;
- таълим-тарбиядаги изчилликка риоя этиш;
- унинг илмийлиги ва миллийлигига эришиш;
- миллий-маърифий ва умуминсоний кадриятларни уйғунликда ўрганишга эътиборни қаратиш;
- миллий-маърифий ва умуминсоний кадриятларнинг усутувор-лигига эришиш ва бошқалар.

Маълумки, ўзбек халқи узоқ йиллар давомида шаклланиб келган хулқ-одоб қоидалари негизида ўзига хос турмуш одобига эга. Бу маънавий меросимсиздан замонамиз ёшлари Ўзбекистон Республикасининг жаҳон миқёсига чиқишида фойдаланишларини тақозо этади. Зеро, жаҳон мамлакатлари билан ўрнатилган дипломатик алоқалар ёшларни ўтамаданиятли, хулқ-одоб қоидаларини биладиган ва уларни янги жамият турмуш тарзида қўллай оладиган баркамол шахс сифатида намоён бўлишини талаб этади. Таълим-тарбия тарихида мутафаккирларимиз баркамол инсонни тарбиялашда илмий билимларни ўрганишда катта аҳамият берганлар. Яратилган ҳар бир рисола, ҳар бир таълимий-ахлоқий асар ўзига хос таълим ва тарбия жиҳатдан маълум қимматга эга.

Шунинг учун ҳам бу асарларда инсонни ақлий, ахлоқий, жисмоний жиҳатдан камол топтиришнинг мақсад ва воситалари, турли услублари, усуллари ўз ифодасини топган, ёшларда билимларни чуқур ва тез эгаллаш қобилиятлари, кучли хотира, зукколик, ўткир знҳн, ёд олиш қобилияти кабиларни тарбиялаш йўллари баён этилган. Демак, таълим-ахлоқий асарлардан мисоллар танлашда ва таълим жараёнида талабаларни фикрлашга ўргатиб, тафаккурини ривожлантириш, билим олишга қизиқишини ошириш зарур. Айни пайтда ўтиш учун мос бўлган илмий мунозара, шарҳли ўрганиш, муаммоларни ҳал этиш, кузатиш, савол-жавоб, билимларни синаш, кўргазмали тажриба каби усулларни қўллаш яхши натижалар беради.

Ҳозирги даврда билимлар кўпроқ ҳаммага бир хил, тайёр ахборот тарзида етказилмоқда. Натижада, болалар дарсларда зерикиб, билим олишга қизиқиши пасайиб кетмоқда. Ўтмиш таълим тажрибасидан фойдаланилган ҳолда таълим услубларини ҳар бир талабанинг қобилиятини намоён этишга, зехнини ўткирлашга, тафаккурини ривожлантиришга қаратиш керак. Натижада, аъло, яхши, ўрғача

ўзлаштирган талабалар ажратилиб, улар билан машғулотлар ҳам ўзига хос индивидуал тарзда олиб борилгани маъқул.

Иқтидорли талабаларга бериладиган билимлар ҳажми ортирилиб, уларнинг адабиётлар билан мустақил шуғулланишига кўпроқ эътибор бериш зарур. Иқтидорли талабаларни мактаб ва ўрта махсус касб-ҳунар таълимида талаб этиладиган билим ҳажмини ўзлаштириб, маълум синовдан ўтгач, ўқишни муддатидан олдин битириш имкониятига эга этиш керак.

Ҳар бир ўқитувчи талабаларга бериладиган умумий билимлар билан бир каторда санҳат сирлари, муаммо ечиш маҳорати кабилар билан таништириб бориши муҳимдир.

Талабаларга зеҳни тарбиялаш, билимларни мусотаҳкамлаш, узок эсда саклаб қолиш, таафқур қобилиятини ривожлантиришга ҳам катта эътибор бериш зарур. Бу мақсадда чистон (топишмоқ)ларни ечиш, адабий асарни шаҳрлаш ва изоҳлаш кабилардан фойдаланиш каби усуллар талабани рағбатлантиради, унинг ўқишга бўлган кизиқишини оширади.

Ўтмишда муаллим ва мударрислар кўпроқ муҳокама, мунозаралар уюштириб, мавзунини ёки маълум бир матнни шарҳли-изоҳли ўрганишга эътибор берганлар.

Муҳокамада аввал маълум бўлган воқеа-ҳодисалардан ҳукм чиқариб, сўнгра маълум воқеа ва ҳодисаларни муҳокама этиш назарда тутилган. Муҳокамада талабаларга тўғри маълумотлар берилиб, кейин тўғри воқеа ва ҳодисаларни нотўғрилардан ажратиш олиш қобилиятини таркиб топтирганлар.

XI–X асрларда мадрасаларда дарс бериш учун йирик олимларни таклиф этиш анъанаси бўлган. Бундай тажрибадан фойдаланиш ўқувчиларнинг тўлиқ ва мустаҳкам билим олишларига замин яратади, ҳар бир талабанинг қобилияти аниқ намоён бўлади.

Ҳозирги кунда ҳам бундай усуллар баҳзи янги мактаб турлари-лицейлар, гимназиялар, коллежларда қўлланилмоқда. Лекин умумий таълим мактабларида ўқитишга бўлган муносабатини тубдан ўзгартиришга тўғри келади. Шунингдек, дастурлар бўйича билимларни ўзлаштирган талабани синфдан-синфга, курсдан-курсга муддатидан олдин кўчириш каби ташкилий масалаларни ҳал этиш ҳам талабаларни рағбатлантиради.

Хуллас, маърифий тажрибалар республикамизни жаҳон тараққиёти даражасига қодир билимдон, ҳам ақлий ҳам ахлоқий жиҳатдан баркамол, соғлом инсонни шакллантириш муаммосини ҳал этишга ёрдам беради.

Мутафаккирлар ўз ишларида таълим ва тарбияга катта эътибор бериши натижасида билимларнинг услубий масалалари, инсон ва уни

камолга етказиш муаммолари асосий ўринни эгаллай бошлади. Зеро, ақлий етукликни тарбиялашга, илмий билимларни ўрганишга доир таълимоти дарслик ва қўлланма сифатида ўқитилган. Яратилган ҳар бир рисола, ҳар бир асар ўзига хос таълим-тарбия услубига эга бўлган. Улар яратган ҳар бир асарда инсонни ақлий, ахлоқий, жисмоний камол топтиришнинг мақсад ва воситалари, таълим-тарбия мазмуни, услуби ўз ифодасини топган.

Таълим-тарбия тарихидан маълум бўлдики, ҳар бир шахснинг ақлий тарбиясида фикр тарбияси, тафаккурини ривожлантириш, зеҳни тарбиялашга катта эътибор берилган. Мактаб ва мадрасаларда талабаларнинг мустақил фаолияти, ижодий қобилиятини ривожлантиришга мантикий тафаккурини оширишга йўлланган. Зукколик, фаҳм тезлиги, зеҳн ўткирлиги, билимни тез эгаллаш қобилияти, муаммоларни тез англаб олиш, ёдлаш қобилиятини ривожлантиришга, хотирани мустаҳкамлашга оид метод ва усуллари айниқса диққатга сазовор. Бунинг учун ўқитишга мос услублар ҳам танланган. Илмий мунозара, шарҳли ўрганиш, муаммоларни ҳал этиш, синов-тажриба каби услублар қўлланилиб, таълим услублари ҳар бир талабанинг қобилиятини намоён этишга, зеҳнини ўткир қилишга, тафаккурини ривожлантиришга ёрдам берган. Натижада ахло, яхши, ўртача даражада ўзлаштирувчилар ажралиб, улар билан машғулотлар ҳам ўзига хос, индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган тарзда олиб борилган. Гуруҳларда иқтидорли болаларга бериладиган билим ҳажми орттирилиб, улар маълум синовдан ўтгач, мактаб ёки мадрасани, ҳатто муддатидан олдин битириш имкониятига эга бўлган.

Талабаларга умумий билимлар билан бир қаторда, санҳат асарларининг сирлари, муаммо санҳати, абжад ҳисоби, турмуш одоби ҳам ўқитилган. Буларнинг барчаси ўз навбатида чуқур билимга эга бўлишга, ақлий тарбия мукамаллигига олиб келган.

Баркамол шахсга хос иккинчи мезон юксак ахлоқийлик саналган. Ахлоқийликнинг асосий белгилари саховат, мурувват, каноат, камтарлик, эҳсон, сабр, авф, саодат, ёрдам, олий жаноблик, ҳимматлардан иборат бўлиб, ҳавоний нафсдан сақланиш, кибр ва ҳавога берилмаслик, бадғумонлик, хиёнат, бўхтон, чақимчилик, бадфехллик, ёлғончилик, жосуслик, гийбат, зино, ғазаб, ҳасад қабилардан ўзни тозалаш тарғиб этилган.

Маърифий меросимизда инсонда ижтимоий ҳаётда, меҳнатда, турмушда гузалликни ҳис этишни таркиб топтириш ҳам юксак ахлоқий ҳислат ҳисобланган.

Таълимий-ахлоқий асарларнинг барчасида ахлоқий ҳислатларга таъриф берилган, уни таркиб топтириш йўллари, усуллари кўрсатилган.

Педагогик фикр тараккиётида инсонни жисмонан соғлом этиб тарбиялаш ҳам энг муҳим саналган. Жисмоний етукликни таркиб топтириш ҳамма даврларда ҳам талаб этилган. Тарбия тарихида болаликдан мерганлик, сувда сузиш, овга ўргатиш, чавандозлик, кураш, ҳарбий-жисмоний тарбия, сипоҳгарчилик жанг хунарини ўргатиш, қиличбозлик, найзбозлик кабиларда катта эътибор берилган. Айниқса, жисмоний тарбия таркибида халқ табобатига оид тиббий тарбия асослари билан таништириш инсон мижози, тана қуввати учун талаблари, жисмоний машқлар, барчаси соғлом инсонни тарбиялашда зарур саналган.

3.2. Узлуксиз таълим тизими асосида баркамол шахсни шакллантириш методлари

Мустақил Ўзбекистон тараккиётининг ҳозирги босқичида таълимнинг инсонпарварлик ва тарбиявий воситаларига, жаҳон таълим тизимининг ижобий тажрибалари ва ютуқларига диққат-эътибор кучайди.

Таълим – Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тугрисида»ги Қонунига мувофиқ бу, инсон, жамият, давлат манфаатлари йўлидаги аниқ мақсадга йўналтирилган жараёндир. Таълим деганда ўқувни юзага келтирадиган ташкилий ва барқарор алоқа жараёни тушунилади. Хуллас, таълим аввало, ўқувчиларда билимлар, ўқувлар ва малакалар тизимлари шаклланишида ифодаланадиган таълим жараёнининг нисбий натижасидир, шунингдек, тарбия, ўз-ўзини тарбия, таъсир жараёни, яъни инсон қиёфасини шакллантириш жараёни: бунда билимнинг ҳажми эмас, балки уни шахсий сифатлар, ўз билимларини мустақил тасарруф этиш ўқуви билан бирлаштириш асос ҳисобланади.

Таълим бериш – ўқитишнинг тури, ўқувчиларга билимлар, ўқув ва малакалар мажмуини беришга ва уларни ўқитиш жараёнида тарбиялашга йўналтирилган ўқитувчининг махсус фаолияти.

Таълим тизими – таълимнинг мазмуни, шакли ва усулларини белгиловчи қоидалар (тамойиллар) асосий кетма-кетлик, оддийдан мураккабга қараб бориш тизими.

Узлуксиз таълим – инсон бутун ҳаёти мобайнида олиши мумкин бўлган таълим. Узлуксиз таълим деганда, унинг ривожланиши тугамаслиги, тадрижий боғлиқ бўлган бир неча босқичларга бўлиниши, ҳар бир босқич янги, анча юқори даражадаги босқичга ўтиш учун имкон яратиши тушунилади.

Узлуксиз таълим тизими – ягона таълим тизими, таълимни шахс ижодий имкониятларининг мунтазам ривожланишини таъминловчи бир умрлик жараён сифатида талқин этилади ва унинг маънавий дунёсини

ҳар томонлама бойитади. Тизим шахснинг ривожланиш жараёнини, «пиллапоя» тарзида унинг қарор топишининг имконини беради, «пиллапоя»нинг ҳар бир поғанаси инсоннинг ўз таълим жараёнида янада юқори даражада эришишга томон тадрижий ҳаракатини англайди.

Ўзлуксиз таълим – давлат таълим стандартлари, умумтаълим умумқасбий ва махусус дастурларни амалга ошириш, таълимнинг мақадли кўратмаларини бажариш доирасида бой маданий-тарихий ва маънавий ахлоқий анъаналарга, фан, техника ва технологияларнинг илғор ютуқларига асосланган ҳам ўқув, ҳам ўқишдан ташқари ишларда педагогик таъсир кўрсатишнинг бутун комплексидан фойдаланилган ҳолда, қомил инсонни, шахсни тарбиялаш юзасидан аниқ мақсадга йўналтирилган фаолият олиб боради.

Таълим-тарбия тизимини инсонпарварлик йўналишида тубдан ўзгартириш ва янги замон талаблари даражасига кўтаришнинг биринчи шарти унга бир бутун тизим сифатида ёндашиш ва шунга мувофиқ иш олиб боришдан иборатдир. Маълумки, ҳар қандай барқарор тизим қисмлар, элементларнинг муайян тузилмаларидан таркиб топади. Бинобарин, ундаги ҳар бир қисм ўз ўрнида турганда ва ҳар қайсиси ўз вазифасини мукамал тарзда бажаргандагина тизим ташқи таъсирларсиз ўз-ўзини бошқариш томон йўналиши мумкин. Бу ҳолатда таълим-тарбия тизимининг ўзлуксиз ҳаракати, ўзлуксиз такомиллашуви унинг бир маромда ишлашининг зарур шарти бўлиб қолади.

Таълим-тарбияга ўзлуксиз тизим сифатида қаралишининг ўзи инсонпарварликнинг амалда намоён бўлишидир. Айни чоғда инсонпарварлик таълим-тарбиянинг ўзлуксиз ва изчил бўлишини тақозо этади. Зеро, бундан кузатилган асосий мақсад муайян касб-қорни мукамал эгаллаб олиш ва айни чоғда соғлом, барқамол инсон шахсини вужудга келтириш, уни ҳозирги замон фан-техника ва технологияси ютуқларидан баҳраманд этиш, ахборот асри сифатида намоён бўлаётган ХХI асрнинг юксак талабларига мувофиқ кадрлар бўлиб етишишларига эришишдир. Кадрлар чуқур ва кенг билимли, юқори малакали мутахассис бўлишлари зарур, аммо бу билимдонлик тарихий-миллий заминларда қарор топадиган бой маънавият, пок ахлоқ, имон-эътиқод бутунлиги билан омухта бўлиб кетгандагина ижтимоий аҳамият касб этади, тор ихтисослик тафаккур тарзидан кенг миқёсли фалсафий тафаккур тарзи томон ривожланиш учун йўл очилади. Бу жуда катта ўзгариш сифат жиҳатидан янгилашишга олиб келиши керак. Чунки муайян тарихий ва ижтимоий сабабларга кўра тор ихтисослик натижасида тафаккурнинг торлиги ҳам барқарор бўлиб қолиши мумкин. Бунда мутахассис ўз касб-қори доирасидагина фикр юритиш билан чегараланиб қолади. Бу эса миллий, ҳам умумбашарий

муносабатларнинг бундан буёнги ривожига монелик қилади. «Таълим тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида кўзда тутилган муаммоларни ҳал этаётганда масаланинг ана шу жиҳатига асосий эътиборни қаратиш лозим.

Соғлом дунёқараш, маъсулият, имон ва эътиқодни ёшлар онгида шакллантиришнинг куйидаги асосий объектив шарт-шароитлари ва омилларини ажратиб кўрсатиб ўтиш мумкин:

а) ижтимоий-сиёсий, маънавий – маърифий муҳит, ёшларда соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашнинг шаклланиши учун маълум муҳит ҳам зарур;

б) соғлом ғоялар комил инсон тарбияси учун яратилган шароитлар, айнан келажакимиз бўлган ёшларнинг манфаати учун хизмат қилади;

в) сиёсий онг ва ҳуқуқий маданиятнинг ўсишида сиёсий партияларнинг ўрни ва аҳамияти ката;

г) ёшларнинг билим даражасини аниқлашда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва «Таълим тўғрисида»ги қонун ёшларнинг билим ва малакасини оширишга қаратилган тарихий ҳужжатдир;

д) одатий, анъанавий фикрлаш тарзидан янгича, илғор фикрлашга ўтиш мафқуравий янгиланишлар жараёнининг муҳим хусусиятидир. Миллий ғоя асосий тушунча ва тамойилларининг кенг омма қалби ва онгига сингдириш бирданига, тез ва бир текисда руй бермайди. Бу мураккаб, босқичма-босқич амалга ошадиган жараён бўлиб, бу жараёнда, бошқа ижтимоий қатлам вакилларида фарқли уларок ёшлар ташаббускорлик кўрсатиши ва ўз дунёқарашини ва эътиқодини билан бошқаларга таъсир кўрсатиши керак.

Бугун туғилиб вояга етаетган бола муайян вақтдан кейин бирон-бир касбда ишлайди, аграром, муҳандис, ўқитувчи, шифокор ва бошқа оммавий касб эгаси бўлади ёки давлат ва нодавлат тузилмаларида фаолият кўрсатади. Узлуксиз таълим-тарбия тизимини инсонпарварлик руҳи билан суғорилган бўлса, бўлажак авлод онги, ҳис-туйғуси шу руҳдан озик олади ва бундай одамларда маънавият энг юксак чўққига чиқади. Одамлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар чинакам инсоний тус олса, шубҳасиз, бу ҳолат жамиятнинг, бутун фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади.

Шуни ахлоҳида таъкидлаш керакки, ҳозирча болани оилада тарбиялаш, оилавий тарбиянинг илмий жиҳатдан асосланган дастури ва шунга мувофиқ услубий қўлланмалар йўқ ҳисоби. Холбуки, боланинг келажакда қандай инсон бўлиб камол топиши кўп жиҳатдан оилага боғлиқ. Етти ёшгача бўлган боланинг онгига, руҳига қандай фикр, ҳис-туйғу кирса, уни бутун умри давомида сақлайди, қадрлайди. Демак,

узлуксиз таълим-тарбия тизимининг таркибий қисми сифатида оила тарбиясига муносабат белгилаш долзарб масаладир.

Боланинг илк ёш давридан бошлаб баркамол шахс қилиб тарбиялаш ҳар бир онага боғлиқ. Чунки она кўкрак сутини меҳр билан берса бола шунчалик барча жондоқларга нисбатан меҳрибон бўлади. Она болани кўп йиғлатмасдан рисоладагидек парвариш қилса, бола шунча соғлом ўсади ва эзгуликка қараб вояга ега бошлайди. Ҳар бир она боланинг гўдақлик даврини қувнок ва меҳр билан ўтказиши керак. Гудаклик давридаги бола оиладаги ташвишларга ширик бўлмаслиги керак. Болани эркин қўйиш ва ўз вақтида эътибор бериб парвариш қилиш лозим. Болани гўдақлик даврида она сути ва меҳр билан вояга етказиш муҳим аҳамиятга эга. Мана шундай соғлом ва етук болаларни мактабгача таълим муассасасига оналар тайёрлайди.

Узлуксиз таълим тизими жараёнида баркамол шахсни шакллантириш таълим турлари бўйича қўлланиб борилади:

- мактабгача таълим муассасалари (боғчаларда)да;
- умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфларида;
- умумий ўрта таълим мактабларида;
- ўрта махсус касб-ҳунар таълим муассасаларида;
- олий таълим муассасаларида;
- олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимида.

Ушбу мақсадни амалга оширишда фақатгина таълим муассасасининг ходимлари эмас, балки ҳар бир Ўзбекистон фуқароси, кенг жамоатчилик, оила, маҳалла ва бошқа жамоаларнинг ҳам роли каттадир.

Мактабгача таълим муассасаларидаги болаларни тарбиялаш жараёнида баркамол шахсни шакллантириш усуллари

Кичкинтойлар барчанинг қувончи, ота-она ва тарбиячиларнинг доимий назоратида бўладилар. Мактабгача таълим-тарбия масканларида фаолият кўрсатаётган барча ўқитувчи-тарбиячилар энг аввало жажжи болажонларга она меҳрини беришни давом эттирган ҳолда, уларга мунтазам муруват кўрсатишни асосий мақсад қилиб қўйишлари шарт! Шунингдек, йиллик ва кундалик режаларига баркамол шахсни шакллантирувчи мақад ва вазифаларни алоҳида таъкидлаб, бажариладиган ишларни алоҳида баён этишлари лозим.

Тарбиячилар ўзларининг режалари асосида, ўзбек халқ эртақларидан кенг фойдаланиб келишади. Мана шу эртақлардаги яхшилик ва ёмонлик, меҳрибонлик, раҳмдиллик ва тошбағирлик, эзгулик ва ёвузликларнинг ўзаро фарқларини мазмун моҳиятини кичкинтойларга

етказиб беришлари керак. Масалан, бир ўзбек халқ эртагини тарбия болаларни ухлатишдан олдин айтиб бериб, эртақнинг тарбиявий аҳамиятини тушунтириб бера олса, кичкинтойлар албатта яхшилик ва ёмонликнинг бир-бирига қарама-қарши маъно англатишини фаҳмлаб олишади ва албатта улар яхшиликка интилиб ўса бошлайди. Масалан, душанба куни болаларга «Зумрад ва Қиммат» эртагини айтиб бериб, эртақнинг тарбиявий аҳамиятини кичкинтойларга етказиш учун эртақ қахрамонларининг суратларини чиздириш мумкин. Сешанба куни эса эртақни қанчалик болалар эсда сақлаб қолганликларини текшириш учун улар билан савол-жавоблар ўтказиш мумкин:

– Зумрад қандай киз бўлган экан?

– Қиммат –чи?

– Ким Зумрадни яхши кўради? Нима учун?

– Сиз кимга ўхшамокчисиз? – деб, ҳаётдан мисоллар келтириб улар ўз келажаги учун фикрлашга тайёрланади. Шу каби ҳар куни, ҳар бир эртақни мазмун-моҳиятини кичкинтойларга етказиш зарур. Шунингдек, болаларга миллий анжомлар, урф-одатларимиз, соғлом миллий турмуш тарзига оид суратлар, лавҳалар рангли тасвирдаги кадрлар ёрдамида маданий ва маънавий илк тушунчалар бериб борилади. Болаларни йил давомида турлича матал, афсона, эртақларни айтиб бериб уларнинг тарбиявий аҳамиятини очиб бериш ва эртақ қахрамонларини чизиш, яшаш ҳуллас уларни бир хил усул билан зериктирмаслик, мусиқий оҳанглар эшиттириш рақс ва болалар кўшиқларидан ўргатиш, мактабгача тарбия таълим стандарти ва мезони асосида режали тарбиявий-ўқув ишларини амалга ошириб бориш баркамол шахсни шакллантиришнинг илк боқичи саналади.

Умумий ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфларида баркамол шахсни шакллантириш усуллари

Бошланғич синфлардаги болалар 7–11 ёшдаги болалар бўлиб, улар жуда қизиқувчан, ўйинқарок, қувноқ ва диққатсизроқ бўлишади. Шунинг учун бу ёшдаги болалар тарбиясига ота-оналар ҳам бефарқ бўлишмайди. Ўқитувчилардан ўз боласига кўпроқ эътибор беришларини талаб қилишади.

Умумий ўрта таълим мактабларида фаолият кўрсатиб келаётган барча устоз мурабийларимиз аввалан бор, ўзлари етарлича ўқитувчилик саводхонлигига эга бўлишлари шарт. Чунки, эндигина 6–7 ёшга тулган болаларимиз илк мактаб оstonасига қадам қуйган кундан бошлаб саводхонлик даражасида фақатгина устозининг сўзини-сўз деб тан олади. Уларнинг фикрини ҳаттоки ота-оналар ҳам ўзгартириши мушкулдир. Шунинг учун ҳам барча ўқитувчиларимиз саводхонлик

турларини билиши ва етарлича малакага эга бўлиши муҳим аҳамиятга эга.

Саводхонлик беш турга бўлинади: 1) саводий саводхонлик; 2) нуткий саводхонлик; 3) ижодий саводхонлик; 3) мантикий саводхонлик; 4) илмий саводхонлик; 5) касбий саводхонлик.

Бошланғич синф ўқувчилари барча умумий ўрта таълим мактабларининг асосий пойдевори бўлиб ҳисобланади. Пойдевори мустақкам бино ҳеч қачон куламайди деган халқ нақили бежиз тарқалмаган.

Бошланғич синф ўқувчиларини илк бор мактаб остонасига қабул қилиб олган кунданок уларни эркин фикрлашга сўзлашга ўргатиш ота-оналарча уларга меҳрибон бўлиш лозим. Бу ҳол таълим-тарбия жараёнида баркамол шахсни шакллантиришнинг давомийлигини таъминлайди. 1-синфга қабул қилинган болаларнинг боғча болаларидан фарқи, энди улар тарбияланибгина қолмай балки олдиларида турган асосий мақсадни «Савод ўрганиш» масхулиятини ҳам сезишлари керак.

Бошланғич синфларда тахсил бераётган ўқитувчилар «Ўқиш», «Она тили», «Одобнома», «Атрофимиздаги олам» дарсларини ўқитиш жараёнида ва «Синфдан ташқари ўтказиладиган тарбиявий тадбирлар» ёрдамида баркамол шахсни шакллантириш усулларидан фойдалишлари мақсадга мувофиқдир. Ушбу фанларни ўқитиш жараёнида ўқитувчи билвосита дарс ўтишга тайёргарлик кўради. Йиллик ва ва кундалик режасини тайёрлаётган пайтда, мана шу фанларни ўқитиш жараёнида 10 дақиқа вақтни ҳар бир мавзуга боғлаб болаларни -камтарлик ва манманлик, жоҳиллик ва босиқлик, сабр-тоқатлилик ва сабрсизлик, яхшилик ва ёмонлик оқибатлари ҳақида ҳаётий мисоллар билан тушунчалар малакасини шакллантириб боришлари, бу тушунчаларни диний эзгу тушунчалар билан таққослаган ҳолда болалар онгига баркамол шахснинг вазифаларини шакллантириб боришлари керак. Бошланғич синфларда саводий саводхонлик ва нуткий саводхонликни ривожлантириш билан бирга объектив тарзда баркамол шахсни шакллантириш вазифалари ҳам режалаштириб олинади. Режа оддийдан мураккабга қараб бориш тамойилларига амал қилган ҳолда тузиб олинади.

Умумий ўрта таълим мактабларида баркамол шахсни шакллантириш усуллари

Бошланғич мактабни тугатиб 5-синфга ўтган болалар ўзларини жуда эркин, тегик сеза бошлайди. Бу ёшдаги ўсмирларнинг йилдан-йилга атроф-муҳитга, воқеаларга қизиқиши ортиб боради. Улар кўпроқ ўзлари

кизикқан ишни катталардан яширинча бажаришга ҳам ҳаракат қилишади. Ёлғон сўзлаш, қилган айбини яшириш ва катталар олдида ўзини ақли расо қилиб кўратишга ундашади. Бу ёшдаги болаларнинг баркамоллик даражасини ошириб бориш учун барча – ўқитувчи, мураббийлар, ота-она, маҳалла куй, назорат инспекцияси ҳамкорликда тарбиявий ишларни йўлга қуйиб олмоғи лозим. Чунки бу ёшдаги болаларнинг уйда ва кўчадаги бўш вақтини қандай ўтказаятганлиги доимо катталар назоратида бўлмоғи шарт.

Кейинги йилларда юқори синфдаги мактаб ўқувчиларининг бўш вақтлари кўпроқ телевидение ва видео, компьютер, интернет маълумотлари, дивиди томошалари билан банд бўлмоқда. Европа мамлакатларида болалар ва ўсмирлар адабиётига жуда жиддий аҳамият берадилар. Бизнинг болаларимиз ўқийдиган китобларнинг ҳам асосан таржима асарлари экани сир эмас.

Донолардан бири «Китоб ўқимаган киши фикрлашдан тўхтайдди», деган экан. Кимдир бунга қарши чиқиб айтадики: «Мен умримда китоб ўқимаганман лекин, фикрлайман-ку?» Тўғри, ўқиган ҳам, ўқимаган ҳам фикрлайди. Бирок қай тарзда фикрлайди? фикрининг маъноси борми? Бу фикри билан ўзгалар орасида эътибор қозона оладими?

Айтмоқчимизки, тарбиянинг барча кўринишларида, хусусан, китоб ўқишга даъватда шахсий намунанинг фойдаси кўп. Тарбиянинг барча турлари каби китоб ўқишга ўргатиш ҳам болаликдан бошланади. Европа мамлакатларидаги наشريётларида «Ойижон, ўқиб беринг», туркумида китоблар кўп чиқарилади. Номидан кўриниб турибдики, бу китоблар мактаб ёшигача бўлган болаларга аталган. Бу ёшдаги болаларда «китобни кўрсам бошим оғрийдди» деган гаплар бўлмайди. Барчаси қизиқиш билан китобни варақлайди. Баҳзилари расмлардан завқ олади, унда нима акс этганини билишни истайдди. Бола учун ажратилган беш-ўн дақиқа вақт келажакда ойлаб-йиллаб давом этадиган қайғу-аламлар олдини олишни англаб етган ота-она нақадар бахтли! Китоб ўқишни ўргатишдаги ота-онанинг маҳсулиятини театрға ёки музейға, ёки рассомлар кўргазмасига олиб боришда ҳам таъкидлашимиз керак бўлади. Жуда кам ота-оналар фарзандлари билан бу жойларға борадилар. Театр-музейларға олиб бориш асосан мактабларнинг зиммасида. Ота-она «Бугун театрға борибсан, нимани кўрдинг, нимани тушундинг? – деб беш дақиқагина суҳбатлашармикин? Агар суҳбатлашсалар – шарафлар бўлсин бу зотларға!, деймиз.

Бу ёшдаги болаларнинг баркамоллик даражасини ошириб бориш, мактаб, маҳалла, оила ўз вазифаларини белгилаб олмоғи лозим.

«Она тили, адабиёт», «Ҳуқуқ», «Тарих», «Ватан туйғуси», «Маънавият асослари», «Ботаника», «Зоология», «Биология», «География», «Одам анатомияси», «Миллий ғоя», «Расм», «Меҳнат

таълими» предметларини ўқитиш жараёнида ижодий саводхонлик ва мантиқий саводхонликни ошириб бориш билан бирга, 10–15 дақиқа вақт дарс мавзусига боғланган ҳолда тарбияга қаратилиши, ҳаётга ва дунёвий янгиликлар билан боғланиши ўқувчиларнинг баркамоллик даражасини ошириб боришга хизмат қилади.

Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида баркамол шахсни шакллантириш усуллари

Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасасига ўқиш учун келган талабалар аста-секин мактабдан ва оиласидан, кўча-куйдан ўрганган тарбияларини намойиш эта бошлайди. Агар ўқитувчи мураббийларимиз бу масканда ўта кузатувчанлик билан мунтазам шуғулланмасалар бу ёшдаги ўсмирларни баркамоллик даражасини ривожлантириб бориш анча мушкул кечади. Чунки, таълимнинг бу босқичида ўқитувчи ва мураббийлар илмий саводхонликни кучайтириш, касбий саводхонликка эга этиш учун талабалар билан тинимиз мулоқот қиладилар.

Бу ёшдаги ўсмирларнинг (қизларда эртароқ, йигитчаларда сал кечроқ) фикрлаш тарзида муҳим ўзига хосликни кўриш мумкин. Яъни: мактабда эшитганлари китоблардан ўқиб билганлари, атрофни кузатиш натижасида тушунганларини ўзининг шахсий ўй-хаёллари, хислари, ташвишлари билан солиштириб кўради. Кўрган эшитганларидан ўзининг манфаатига, қизиқишига, қарашларига мосларини айириб олади. Айириб олиш, солиштириш вақт ўтган сайин кучайиб бораверади. Ўзини-ўзи англаш жараёнидаги муҳим омил ҳисобланмиш бу нарса руҳшунослар тилида ўз килмишига ўзича баҳо бериш, ўзича фикр билдириш, ўзича кузатиш, ўзича қабул қилиш деб аталади ва ота-оналар, муаллимларни ташвишга солувчи турли келишмовчиликларни юзага чиқаради.

Ўсмир онгида «ота-онам каби, ўқитувчиларим ва бошқа катталар сингари мен алоҳида шахсман», деган фикр уйғонади. Бу фикр ажиб бир кашфиёт сингари уни аввалига ҳайрон қолдиради, сўнг янги-янги фикрлар оқимига йўл очади. Гўдаклик чоғида ҳеч ким ўзини отаси ёки муаллими билан тенглаштирмайди. «Мен ҳам отам каби шахсман», деган ишонч ўсмир онгидаги шохсупада ўтирган ота-онани, муаллимни пастга туширади. Энди ўсмир катталарнинг ҳатти-ҳаракатларини диққат билан кузатиб, олам-олам камчиликлар топа бошлайди. Бошқаларни кузатгани сайин ўзига бўлган эътибори ҳам кучаяди. Ўзига бўлган эътибор ҳамма вақт ҳам ўзини яхшилашга қаратилмайди.

Мана шу нуктада атроф-муҳитнинг тарбия кучи, маънавий бойликлардан фойдаланишнинг қай даражада экани муҳим аҳамият касб этади. Ёш бола тарбиячининг (ота-она ёки муаллимнинг) «Бу яхши–

бу ёмон, бу мумкин – бу мумкин эмас», деган гапларига ишонади. Бу гапларни у ҳақиқат ўрнида қабул қилади. Тарбиячи ҳам ўзини ёш боладан устун қўйиб ўрганиб қолади. У кечаги ёш боланинг бугун ўсмирлик оламига кирганини, унда катталар билан тенг ҳуқуқли даҳвоси уйғонганини, катталар сингари энди ўзини-ўзи эркин бошқариш истагида ёнаётганини, атрофида фақат борликни эмас, балки бу борликда ўзини ҳам кўраётганини, ўзи учун жой – ўрин талаб қилаётганини тасаввур ҳам этмайди. Тасаввур этмадим, буйрук ва талаб йўлидан воз кечмадим, демак, у янги шахснинг туғилаётганини сезмабди, тарбияда хатога йўл қўйибди. «Болам (ёки ўқувчим) менинг гапларимни сарик чакага олмайди», деган нолишлар айнан мана шунинг оқибатидир.

Бу ўринда сабабни боланинг қайсарлигидан эмас, ўзимиздан ҳам кидиришимиз керак бўлади. Сергак тарбиячи ўсмирнинг феҳлидаги ўзгаришларни назардан четда қолдирмайди. Ўсмирнинг катталар гап-сўзларига эҳтиётлик, баҳзан танкидий муносабатда бўлиши, ўжарлиги арзимаган нарсага ҳам тез асабийлашиши, баҳзан эса кўполлашиб қолиши тарбиясининг бузилишидан нишона эмас, балки вужуддаги ўзгаришларнинг таъсиридир. Бунақа лайдга «Тамом, бола бузила бошлабди!» деб ҳукм чиқариб, дарров кескин чоралар кўра бошлаш ярамайди. Ажабки, катталарнинг хато-камчиликлари, ҳатто ёмонликлари ўсмирликдан анча кўп экан. Бундай кузатишларини ҳамма ҳам дафтарга ёзавермайди. Аммо деярли ҳаммада бундай таҳлил мавжуд. Озми-кўпми деярли ҳар бир ўсмир атрофда кўрган-билганлари асосида ўзини ўзи тарбиялашга ҳам ҳаракат қилади. Ташки таъсир бизнинг гапимиздан кўра кўпроқ қувватга эга бўлади. Халқда «ҳамма ўз қаричи билан ўлчайди», деган нақл бор.

Ўсмир ўқиган кўрган, билган нарсаларини ўз онги даражасида таҳлил қилади ва кўпинча биз кутмаган воқеалар содир бўлади. Айтайлик, бир китобда ўсмир ўлимнинг тасвирини ҳаёт ва ўлим ҳақидаги мушоҳада баённи ўқиди. Сиз билан биз учун бу оддий баён. Одамларнинг, ҳатто энг яқин кишиларимизнинг вафотига кўникканмиз, бу масалада дийдамиз қотиб қолган. қачондир бу дунёни тарқ этишимизни ҳис қилмасак ҳам биламиз. У дунёда кўрганимизни кўрдик, у дунёга рихлат қилиш катталар учун нақадар фожеа бўлиб туюлмас. Аммо ўсмир буни бошқача қабул қилади. Рухий қийноққа ҳам тушади. Мен шундай болани кузатган эдим. У бирданига ҳамма нарсага бепарқ бўлиб қолган эди. Кўчада ўртоқлари ўйнасалар кўшилмайди, ўртоқлари қизларга гап отадилар, тегажожлик қиладилар, у эса эътиборсиз. Рухий азоблари катталар ҳис қила олмайдиган даражага етади.

Ота ёки онасининг вафотидан сўнг хотиржам яшашда давом этаётган бола ака-опаларидан нафратлана бошлайди. Бу дардни кимёвий дорилар

билан даволаб бўлмайди. Бу дарднинг давоси –яхши муносабат, чидам. Катталар ўсмирнинг барча қилиқларига чидашлари керак. Ўсмирнинг бу дарди неча йилга чўзилиши мумкин. Уни фожеа издан чиқардимиз, қутилмаган яхшилиқнинг таъсири яна аслига қайтариши мумкин. Бу жараёнда ўсмирга дилдан сўзлаша оладиган, сирлаша оладиган меҳрибон суҳбатдош керак бўлади. Унинг ҳис-туйғулари иродаси бўлакча. ҳаётдаги адолатсизликни кўрганда тушқунликка тушмайди. Енгиб ўтишга интилади.

Ўсмирнинг фикри, ғурури бошқача йўлга ундайди. Бир неча сўздан иборат гапни айтишдан кўра ўлимни танламоқлик унга осон туюлади. Чунки бу ёшдаги ёшларнинг ғурури баланд чўққига чиққан пайтдир.

Бу ёшдаги болаларни ўзининг барча яқинларига, Она-ватанга меҳрумуҳаббат руҳида тарбиялаш, ҳаётнинг аччиқ ва чучук қисматлари ҳақида керакли маълумотларни бериб бориш ҳар биримизнинг бурчимиздир.

Касб-хунар эгаллашга тайёрланаётган ёшларни ғурурини топтамаслик, унинг нафсониятига тегмаслик, воқелиқнинг сабаб ва оқибатларининг пайдо бўлиш сир асрорларини ўргатиш мавлудидир. Бу ёшда болаларда ирода заифлиги борлиқни тўғри англай олмаганлик, фикр оқсоқлиги, таҳлил ва нотўғри ҳулоса чиқариш устунлиги учраб туради.

Айни мана шу даврда касб-хунар коллежларида ва академик лицейларда таълим-тарбия бериб келаётган ижтимоий-гуманитар фан вакиллари – Она-заминга, Ватанга, табиатга меҳр билан боқиш, инсоний ғурур, сабр-каноатлилик, ибодат-ҳаё, ифқат, инсонларга ва барча жонзотларга меҳр ва ҳурмат-эҳтиром билан қарашга ундашлари, дарс самарадорлигини мана шундай табиавий инсоний фазилятлар билан бойитиб боришлари шарт. Шунингдек, ёшларни чуқур илм эгаллаш, эртанги кун, порлоқ келажакка ишонтириш, ёмон иллатлардан ҳоли бўлишга ўргатиб бориш барча жамоа, оила, маҳалла аҳлининг вазифасидир.

Бунинг учун ўрта махсус касб-хунар таълим масканларида фаолият кўратаётган «Маънавият ва маърифат» марказ, бўлимларининг фаолиятини кучайтириш, дардан ташқари вақтларни мароқли ўтказиш, ўқувчиларнинг бўш вақтини назорат қилиш чора-тадбирларини тузиш ва режали равишда иш олиб боришларига кўпроқ аҳамият берилиши лозим. Тадбирларни ўтказишда маҳалла, оила, кенг жамоатчиликни жалб этиш фойдадан ҳоли эмас. Тадбирлар орқали ҳуқуқий ва маданий онгни ривожлантириш асосий мақад қилиб олиниши лозим.

Олий таълим муассасаларида баркамол шахсни шакллантириш усуллари

Олий таълим муассасига ўқишга кирган ҳар бир талаба ўзини маҳнан етук, тарбияланган, баркамоллик даражасини етарли деб ҳисоблашади. Бу ҳол баҳзи ёш ўқитувчиларимиз нуктаи- назарида ҳам сезилади. Аслида бундай эмас. Чунки бу ёшдаги талабаларимиз ҳар нарсада ўзини ҳақ деб билишади. Айни шу нуктада фарзанд ва ота-она орасида келишмовчиликлар, ҳатто кучли зиддият пайдо бўлади. Ўсмир ўзини камситилган ҳисоблайди, кўнгли оғрийди. Камситган одамга нисбатан, гарчи у ота ёки онаси бўлсада, нафрат уйғонади. Катталарнинг меҳрибонликлари ҳам ёкмай қолади, ҳатто гашини келтира бошлайди. Ўзини катта, мустақил одам эканини исбот этиш чорасини излайди.

Одоб доирасидан узоқлаша бошлайди. Катталарнинг иллатларидан нусха кўчиришга уринади. (чекишга ёки майхўрликка ўрганиш бунга мисолдир). Бу ўринда ота-она муносабатининг икки хил кўринишини кузатамиз. Бир тоифа боласини ҳали гўдак деб фаҳмлайди ва ҳаёт йўлларида доимо кўлидан ушлаб, етаклаб юришни хоҳлайди. Бошқа тоифа эса «болам энди катта бўлиб қолди» деб уни ўз холига ташлаб қўяди. Бизнингча, ҳар иккала йўл ҳам хатарлидир. Тарбиячи олимлар орасида «Бола эмас, катта ҳам эмас», деган ибора юради. Мана шу нарса зиддият келтириб чиқарувчи омилдир. Биз боламизни тергасак: «энди ёш бола эмассан, каллангни ишлат!», деб танбех берамиз. Бошқа ҳолатда эса «Сен ҳали ёш боласан, бунақа ишларга ақлинг етмайди», деб камситамиз. ҳолбуки бу даврга келиб, фарзандимиз биз сезмаган даражада маълум оқилликка ҳам эга бўлади. Айнан орзулар уларнинг ҳаёт йўллариини белгилайди.

Фарзандимиз ўзлигини бирданига таниб олмайди. Унда бир кечада «Мен» туйғуси туғилмайди. Борлиқни танишда фақат ўзининг фикрига асосланмайди. Атроф-муҳит таъсирини четлаб ўтолмайди. Буни биз биламиз ва ўғил кизларимизнинг дўстлари билан баҳзан кизиқиб ҳам кўямиз. Унинг дўстлари таҳбимизга ўтирмаса ёки дўстнинг ота-онасини ёқтирмасак, фарзандимизни бундай дўстдан, узоқлаштиришга уринамиз. Бундай вазиятда биз даҳвоимизни исбот этолмаймиз. «У билан ўйнама, учрашма», деб талаб қилиш билан чекланамиз. Бундай жараёни ҳаммамиз бошимиздан кечирганмиз. «Фалончи одобсиз, у билан дўстлашма», дейиш бизларга ота мерос.

Дўст танлаш ҳаётдаги энг мураккаб масалалардан бири. Дўст масаласида бир-икки куймаган одам топилмаса керак. Шунинг учун ҳам фарзандимизнинг дўстлари бизни бафарқ қолдирмайди. Аммо бу дўстларни яхши ўрганмай, яхши билмай туриб инкор этишимиз

фарзандимизга ёкмайди. Фарзандимиз дадилроқ бўлса «Сиз ўртоғини билмайсиз», деб баҳслашиб, уни ҳимоя этиш мумкин. Дардини ичига ютадиганлари эса «Отам(ёки онам) билсалар-билмасалар ҳам ҳар нарсага аралашаверадилар», деб эзилиб юраверади. Биз ёнимиздаги дўстимизнинг қандайлигини билганимиз ҳолда бир-икки марта кўрган ёки эшитганимиз фарзандимизнинг ўртоғи ҳақида ҳукм чиқариб қўямиз. Балки уларнинг ёмонликлари фарзандимизга яхши бўлиб кўринар, эҳтимол ундан кўрққани учун яқин юришга мажбурдир. Буни ҳам ҳисобга олишимиз шарт.

Биз кўпроқ «қозонга яқин юрма, қораси юкади», мақолини амалга ошириш пайдамиз. Ўзаро муносабатларнинг икки хил тизимини кузатиш мумкин: биричиси – «ўсмир-катталар», иккинчиси – «ўсмир-ўсмир». Буларнинг ҳар иккаласи бола учун икки олам. Бирида у тобеҳ, кузатади, ўрганеди, маъқулини танлайди. Иккинчисида ўрганганини тadbик этишга уринади. Шу боис ўсмирнинг тенгдошларига муносабати катталарнинг эътиборидан четда қолмаслиги керак. Бу шунчаки ўзаро муносабат эмас, оддий ҳаракатлар замирида ҳам жисмоний, ҳам руҳий-маънавий кураш мавжуд.

Бола тенгқурлари билан бўлган бу ғойибона олишувда ўзининг нималарга қодир эканини англаб боради. Бу жараён унга кизиқарли туюлиб, ғайрати ошиб бориши ҳам мумкин. Ёки аксинча, тенгқурлари орасида ўзи хоҳлаган мақомга эришолмаслигига кўзи етса тушқунликка тушади, одамовликини қасб қилади. Ўртоқларининг таъсирида фарзандингиз бирданига ўзгариб қолиши мумкин.

Сиз тарбия соҳасида эълумлаган ишни ўртоқлари амалга ошириб берса, ажабланиб юрасиз. Сиз ўғлингизнинг жисмоний тарбия билан шуғулланишини, соғлом, бақувват ўсишини истайсиз. Лекин танбал ва эринчоқ болангиз сўзингизга кирмайди. Ўзингизча қуйиб юрганингизда бир кун эрталаб қарайсизки, у барвақт ўрнидан туради, кўчага чиқиб югуради. Сиз ажабланасиз, сабабини аниқламоқчи бўласиз. Дўстларининг таъсирида бола яхши томонга ўзгаргани каби ёмон томонга ҳам бурилиши ҳеч гап эмас. Ота-она дўстга нисбатан тўғри танбёх берса ҳам фарзанд буни ўз вақтида қабул қила олмайди.

«Ҳадеб болангни қўнглига қарайверма», деган нақлни ҳаммамиз биламиз ва ҳаммамиз бу насиҳатга амал қилмаймиз. Айниқса, пулдорлар бу ўғитни эшитдилари ҳам келмайди. Агар танбёх берсангиз, «Мен шу нарсаларни кўрмай ўсдим, болам кўрсин»,-деб ўзларини оқлашади. Болани жуда талтайтириш, ғоят кийинтириш, бошқалардан ажратган ҳолда ўстиришнинг ҳалокатли жиҳатларини биздан аввалги тарбиячилар кўп таъкидлашган.

Биз болалар ва ўсмирларни тарбиялашдаги машаққатларни ёзиб ўтирибмиз. Болага нисбатан ота-онани тарбиялашнинг ғоят оғир

эканини айтмасак ҳам бўлади. Болага ҳаддан ташқари оро бермоқлик уни худбинлик, кибр тўрларига ўрабгина қолмай дўст танлашда ҳам адаштиради. Унинг атрофида чин ўртоқлар эмас, манфаат дўстлари тўплана бошлайдилар. Бундай бола улғайганида чинакам дўст тополмай қийналади. Дўст никобидаги мунофиқ ва хоинлардан азият чекади.

Ўсмир ёшига етган болалар катталар орасидаги ўзларига ёққан одамлардай бўлишга интилишларини биламиз. қизлар гўзал артистларга тақлид қилади, улардай қийинишни, ўзларига оро беришни исташади. Ўғил болалар кучли шахсларга ихлос қўядилар. Уларнинг тақлидлари бу билан кифояланмайди. Улар ўзларининг тенгдошлари орасидаги айрим болаларга ҳам ихлос билан қарайдилар. Унинг одат ва одобларини ўзларига сингдиришга уринадилар. Айниқса «пахан»лар атрофида бирлашадиган болаларда бу кучли сезилади. «Пахан» уларга «хариф» деб мурожаат этса, демек, уларнинг тилидан ҳам бу сўз тушмайди. Бу билан «пахан»га яқинликларини намоёиш этмоқчи бўладилар.

Бундай замонавийликларга йўл қўйиб бериш, бу ёшдаги талабаларнинг баркамоллик даражасини оширмайди. Бу ёшдаги талабаларнинг баркамоллик даражаини ривожлантириб бориш учун профессор-ўқитувчиларимиз энг аввало, талабанинг касбий саводхонлиги билан қизиқиши, илмий ва илмий изланиш қўникмаларини малакага айлантириб боришлари мақсадга мувофиқдир.

Ижтимоий-гуманитар фан вакиллари, барча профессор-ўқитувчилар баркамоллик ва эзгулик тушунчаларини, маънавий юксакликка интилиш давр талаби, юртимиз сиёсатининг бир бўлаги эканлигини ёшларга уқтира билишлари керак. Шунингдек, ҳар бир олий таълим муассасасида ўтказиладиган «Маънавият қуни» тадбирлари ҳам баркамол шахсни шакллантириш даражасини ошириб боришига қатилмоғи лозим. Бунинг учун ҳар бир олий таълим муассасасидаги «Маънавият ва маърифат» марказлари, «Қамолот ёшлар ижтимоий ҳаракати» ташкилотининг иш фаолиятини жонлантириш, уларнинг қўниклик режасига асосий мақсад қилиб талабаларнинг баркамоллик даражасини ривожлантириб боришни бош мақсад қилиб белгилашини назорат қилиш, барча 1-проректорларнинг асосий вазифаларидан бири бўлмоғи лозим.

Олий ўқув юртидан кейинги таълим муассасаларида баркамол шахсни шакллантириш усуллари

Олий таълим муассасаларини тугатган ҳар бир йигит-қиз ўзини етук касб эгаси деб ҳисобланишини истайди ва ўз соҳаси бўйича керакли қўникма ва малакаларни эгаллашга ҳаракат қилади. Бу турда

ёшларимиз баркамол шахсни тарбиялашга ҳам киришишади. Бунда ёш мутахасисларимиз баркамол шахсни тарбиялашнинг асосий йўналишларини тушуниб англашлари лозим. Бунга ўзбек халқининг миллий маънавияти ва бу борада ёшларнинг интеллектуал салоҳияти киради.

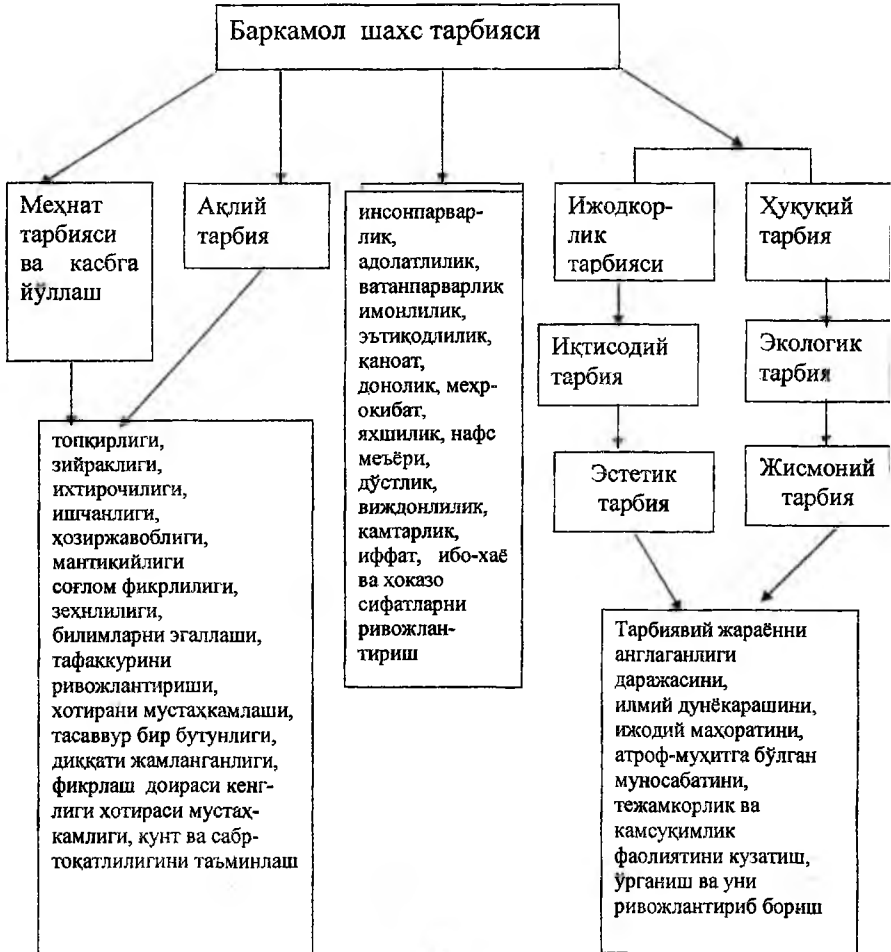
Ўзбек халқи учун умуминсоний маънавият билан бирга миллий маънавият ва унинг бойликлари ҳам ғоят қимматлидир. Ўзбек халқининг ҳозирги миллий маънавияти ва қадриятлари ўтмиш миллий маънавиятининг давоми бўлиб уларга дўстлик, ўртоқлик, меҳмондўстлик, одамгарчилик, инсонпарварлик, ахлоқий теранлик, тадбиркорлик, саҳийлик, хушмуомилалик, жамоа ичида ўзини тута билишлик, ҳаёлилик, ҳурмат билан муомила қилиш, озодалик, хушчақчаклик, хушфехллик, мардлик, самимийлик, лутфи карамлилиқ, рўзгорпарварлик, ширинсўзлик, ташаббускорлик, она-юрт ва халқига муҳаббатлилиқ, инсофлилиқ, диёнатлилиқ, ростгуйлик, ҳалоллик, орномуслилиқ, тўғрилиқ, поклик, сабр-андишалик, вазминлик, ҳожатбарорлик, меҳнатсеварлилиқ, ўтмишга ҳурмат, инсофлилиқ, иймонлилиқ, миллий ғурур, мустақилликни қадрлаш, ватанпарварлик, миллатпарварлик ва бошқа миллий маънавий-ахлоқий фазилатлар киради.

Ижтимоий-иқтисодий, маънавий ислохотлар талабидан келиб чиқиб йўналишлар бойита борилади. Ҳукуматимизнинг ёшлар тарбиясига доир қарорлари, меъёрий ҳужжатлари асосида маънавий-ахлоқий тарбиянинг тадбирий дастурлари ҳам ишлаб чиқиб, жорий қилинади.

Ўзга миллатларнинг маънавий қадриятлари қанчалик таъсир кўрсатмасин, катталарга, ота-онага ҳурмат, камтарлик, ҳалоллик, имон меҳнатсеварлик, меҳмондўстлик сингари миллий маънавий ҳислатларимиз барқарордир. Чунки бу маънавий ҳислатлар қончимизга сингиб кетган. Халқимизнинг ахлоқ, андиша, шарму-ҳаё, ҳалоллик ва покизалиқ, инсон қадр-қиммати тўғрисидаги маънавий қадриятларига зид бўлган европача анъаналар ёшлар маънавиятига салбий таъсир ўтказмоқда. Шу туфайли маънавий тубанлик юзага келмоқда. Ёшлар орасида асрий миллий маънавиятимизга зид бўлган бағритошлиқ, котиллик, гийҳвандлик, худбинлик, маиший бузуклик каби маънавий қиёфалар юзага келиб илдиз ота бошлади.

Миллий мустақиллик туфайли жамиятимизда миллий маънавий покланиш, ўнгланиш, тикланиш жараёни юз берди. Миллий тарбия – миллатни, элатни ташкил қилувчи кишиларнинг миллий маданиятни, меросни, қадриятларни, урф-одатларни, анъаналарни ўзлаштиришдаги фаолиятини ривожлантириш бўлиб, у миллий онг ва миллий ўзликни англашнинг субъектидир.

БАРКАМОЛ ШАХС ТАРБИЯСИНИ ТАРАҚҚИЙ ЭТТИРИШ ТИЗИМИ

Миллий тарбиянинг асосий йўналишларини миллатпарварликни, халқпарварликни, меҳнатсеварликни, **юсақ инсонийликни ривожлантириш**, мерос, урф-одат ва қадриятларни фан техника, технологияларни ўзлаштиришга интилишни ривожлантириш, миллий ва умуминсоний қадриятларнинг моҳиятини тушуниб етиш ва унга амал қилиш руҳиятини шакллантириш кабилар ташкил этади.

1. Миллийлик ва умуминсонийлик. Умуминсоний маънавият ўз ижобий аҳамиятини ҳеч қачон йўқотмаган. Олтин зангламас, қуёш қораймас деганларидек, умуминсоний маънавият ҳар доим қадимий ва навқирон бўлиб қолаверади. Улар умумбашарий маънавият деб ҳам юротилади.

Умуминсоний маънавият бутун инсониятга, жаҳон халқларига тегишли бўлган маънавий бойликлардир. Умуминсоний маънавият узок ва яқин ўтмишда яратилган, ҳозирда эса маънавий жиҳатдан жуда қимматли, инсон қалбида ўчмас из қолдирадиган, мангу яшайдиган, инсоният ижтимоий манфаати, эҳтиёжи учун хизмат қиладиган, уларни эзгуликка йўллайдиган маънавий бойликлардир. Агарда миллий маънавият бўлмаса, умуминсоний маънавият ҳам бўлмайди. Умуминсоний маънавиятсизлик эса, ҳозирги замон миллатларининг жипслиги йўқ дегани. Миллатлар умумжаҳон, умумбашарий маънавиятнинг яратувчиларидир. Умумжаҳон, умуминсоний маънавият эса ҳозирги замон илғор миллатлари тараққиётининг замини, таянчи ва негизидир. Мустақил Ўзбекистон тараққиётида миллий ва умуминсоний маънавиятнинг ана шу диалектик боғлиқлигини ҳисобга олишимиз давр талабидир.

2. Миллий-маънавий тикланишнинг моҳияти. Президентимиз И.А.Каримовнинг миллий-маънавий тикланишга бағишланган концепциясида ватанпарварлик шахс маънавиятининг ажралмас қисми эканлигини асослаб бериш алоҳида ўринни эгаллайди. Дарҳақиқат ўз Ватанини севмаган, ватани тупроғи учун масъуллигини ҳис этмаган инсон маънавий жиҳатдан қашшоқ ҳисобланади. Шу ерда бир муҳим масалага аниқлик киритиш лозим бўлади. У ҳам бўлса, «Миллий тараққиёт» ва «Миллий тикланиш» тушунчаларининг моҳияти, мазмун ва мезони масалаларидир.

Миллий тараққиёт бу – эволюцион характерга эга бўлиб, у пастдан юқорига томон кўтарилишдан иборат бўлган жараёндр. У миллатнинг шаклланиши такомиллашуви ва юксалиши каби узлуксиз жараён сифатида намоён бўлади. Миллий тикланиш эса, миллат тараққиёти тарихининг маълум бир босқичида бой берилган салоҳиятни қайтадан миллат тараққиётига йўналтириш билан боғлиқ бўлган жараёндр. Миллий тикланиш миллат ҳаётида содир этиладиган, зўравонлик йўли билан, унинг авлод аждодлари томонидан яратилган мерос, урф-одатлар, анъаналар кадриятлардан маҳрум этилган, тарихий хотираси топталган. Миллий ўзлигини англаши чекланган, манфаатлари, мақсадлари, ҳуқуқлари поймол этилган, тарихий тараққиётнинг маълум босқичига келиб эса, ўз мустақиллигини кўлга киритиш натижасида миллий ривожланиш борасида ана шу бой берилган имкониятлардан

фойдаланиш, яратилган барча моддий ва маънавий бойликларни миллий ривожланишга қаратилган умуммиллий фаолият ҳисобланади.

Президентимиз асарларидаги миллий-маънавий тикланиш ғоясининг мазмунини ҳам зўравонлик йилларида меросимизни ўзлаштириш, урф-одатларимизни, анъаналаримизни ривожлантириш, кадриятларимизни мустақамлаш борасида бой берилган имкониятларни бугунги тараққиётимизга йўналтириш, ўзимизнинг миллий заминларимиз, имкониятларини юзага чиқариш, уларни умуммиллий дунёқарашнинг ажралмас қисмига айлантириш борасида ҳар биримизнинг тинмай фидоийлик кўрсатишимиз зарурлиги кўрсатиб берилган.

Ҳақиқатдан ҳам миллат қачонки, миллий заминларга таянсагина кўзлаган тараққиётга эришиш мумкин. Ҳар қандай миллат ҳеч қачон ўзгаларнинг маънавий ёрдами билан миллат даражасига кўтарилма олмайди ва маънавий ривожланишга эриша олмайди.

Миллий маънавий тикланишнинг асл моҳияти ҳам келиб инсонварликка тақалади. Чунки мустақиллик шароитида миллий ғоя ва миллий мафқурани шакллантириш ҳамда уни халқимиз дунёқарашига айланишига эришиш учун ҳам таълим-тарбия жараёнида инсоний кадр-қимматнинг юқори даражада эканлигини тушуниб олишимиз даркор.

Педагогик билимлар асосида миллий ғоя ва мафқурани талабалар онгида шакллантиришни амалга ошириш учун аниқ мақсадга йўналтирилган педагогик фаолиятнинг бирлиги негизида ташкил этиб, талабалар маънавиятини юксалтиришга қаратиш лозим. Бу борада самарадорликка эришиш йўлида ташкил этилган дастлабки ҳаракат бу олий таълим муассасаларида талабаларга педагогик билимларни бериш, уларда миллий ғоя хусусидаги тушунчаларни ҳосил қилиш, маънавий ахлоқий эътиқодни шакллантириш, вайронкор ғоялар таъсиридан сақланиш, ғоявий инсонпарварлик ҳосил қилиш мақсадида олиб борилаётган тадбирлар мазмунини таҳлил этиш, талабаларнинг маънавий-ахлоқий сифатлари даражасини ўрганишдан иборат. Бу ўринда шуни таъкидлаб ўтиш керакки, таълимни инсонпарварлаштиришни ўзи миллий ғоя хусусидаги билимлардан хабардор бўлиб боришни таъминлайди.

Хулоса қилиб айтганда, ёш кадрлар баркамоллик даражасини ўстириш учун барча юқорида таъкидланган вазифаларни режали равишда амалга оширишлари мақсадга мувофиқдир. Барча таълим масканларидаги, олий таълим муассасаларидаги ижтимоий-гуманитар фанларининг профессор-ўқитувчилари ёш авлод таълими ва тарбиясини мувоффақиятли ташкил эта олиш лаёқатига эга бўлиши, бу борада етарли малака ошириши керак. Малакали педагог кадрларни қайта тайёрлашда қуйидаги вазифаларни муҳокама қилиб, уни амалиётда қўллаш технологияларини ишлаб чиқиш лозим:

– таълим жараёнида талабалар онгига маънавий омилларни сингдириб бориш; таълимни инсонларварлаштириш, яъни тарбиявий омиллар билан йўғириш; таълимнинг бош мақсади миллий ғоя ва мафкура асосида белгиланишини доимо назарда тутиш;

– улкан маҳсулият юкляётганлигини чуқур ҳис этиш, бўлғуси ўқитувчилар ва мутахассисларни жиддий ғоявий тайёргарликка эга бўлишлари учун муайян шарт-шароитларни яратиш.

Юқоридаги тавсияларга мунтазам амал қилиш ҳам баркамол шахсни вояга етказиш технологиясининг узлуксиз таълим жараёнидаги бошланғич боқичи ҳисобланади.

Жамият тараққиёти ҳақидаги ҳар қандай ғоялар аввало, инсоннинг ижтимоий тафаккурида шаклланади, кейинчалик эътиқодга айланиб меҳнат жараёнида руёбга чиқади. Бу тасодифий ҳол эмас албатта. Чунки айни шу соҳада инсоннинг олган билими, орттирган билим ва тажрибаси амалда қўлланилади. Инсоннинг ҳар қандай амалий фаолияти меҳнати, маърифий, тарбиявий, мафкуравий тадбирлар асосида амалга оширилади. Меҳнатда инсоннинг қобилияти ва истехдоди, ақл-идроки ва тафаккури намоён бўлади. Инсон ақли, қўли билан нимаики қилмасин, унинг заминида фикр, тушунча, билим, истехдод, қобилият сифатида шаклланган маънавият ётади. Инсон ғоясиз, мақсадсиз, уй-фикрларсиз, ақл ва идрок ва тафаккурсиз яшай олмайди. Инсон ҳар қандай бирор ишни қилишга киришишдан олдин амалга оширмақчи бўлган юмушини неча-неча бор ўйлаб кўради, режалаштиради.

Ҳ. ХУЛОСА

Ўзбекистон мустақилликка эришиши муносабати билан унинг жамият тизимида сифат жиҳатдан туб ўзгаришлар содир бўлди. Республикамизда амалга оширилган ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ислохотлар жамиятнинг тубдан янгиланиши, қайта қурилиши учун муҳим замин яратади, шу жумладан, маданий соҳаларда ҳам, таълим-тарбия тизимида ҳам кенг ислохотлар ўтказиш имкониятлари вужудга келди.

Таълим-тарбияни тубдан ислоҳ қилиш, Кадрлар тайёрлашнинг Миллий дастурини амалга ошириш Давлатчилигимиз учун стратегик аҳамиятга молик заруратдир. Шу боис мамлакатимизда «Ўзбек халқининг юксак кадр-қиммати, ор-номуси, шон-шарафи, ута меҳрибонлиги ва соф виждонлигига асосланган миллий ғурурни маънавий юксалтириш ва шу билан бирга умумий Ватанимизда биз билан бирга яшовчи ва Ўзбекистон Республикасига садоқатли бўлган барча халқлар билан биродарликка йўналтирилган, И.А.Каримов

томонидан жорий этилган миллий ғоя тамойили ижтимоий-маънавий ҳаётнинг турли жабҳаларига жадал кириб бормоқда. Ўзбекистон мустақилликни қўлга киритгач, унинг тарихида биринчи бор миллий туйғунинг инсон учун табиийлиги, унинг табиий равишда ота-онадан мерос қилиб олинishi ва унинг бутун дунёга айтган биринчи сўзида ифодаланиши; ўз халқига, унинг анъаналарига, тили ва маданиятига муҳаббат ва ҳурмат тарбияламасдан туриб, ўз халқини миллатларнинг бутун жаҳон ҳамжамиятида идрок қилувчи ҳақиқий инсонни, ўз Ватанининг жонқуярини тарбиялаш масаласи Давлат раҳбари – Президентимиз томонидан бир неча бор юксак минбардан туриб эътироф қилинган.

Бу янги Ўзбекистонда жаҳон педагогика фани назариёти ва амалиёти нуқтаи назаридан янги, замонавий ва илмий-экспериментал педагогик технология – миллий онг, миллий ғоя ва тарбиянинг мафкуравий, сиёсий, маданий, маънавий, илмий асосларини яратиш каби долзарб вазифани кун тартибига қўйди. Ана шу жиҳатлардан ҳам миллий мустақиллик қўлга киритилгач, Ўзбекистон таълим масканларида талаба-ёшларни миллий ғоя асосида тарбиялаш ҳам назарий (педагогика назариёти нуқтаи назаридан), ҳам амалий эҳтиёжга айланди. Мазкур тадқиқотимиз ана шу эҳтиёж – мустақилликни мустаҳкамлаш ва ривожлантиришнинг педагогик кафолатларини яратишга қаратилган илмий изланишларнинг илк натижаларидан биридир.

«Миллий ғояни сингдириш»ни илмий-педагогик муомалага киритиш, унинг ҳар бир тушунчаси, таркибий қисмларининг моҳияти, уйғунланиш шартини, чегараларини, мақсад, вазифалари, услуб ва воситалар тизимини чуқур, атрофлича таҳлил қилишни талаб қилади. Антропологик билимлар тизими, жаҳон педагогик тажрибаси ва халқ педагогикаси эришган илмий ютуқларга таянган ҳолда миллий ғояни ёшлар онгига сингдиришнинг моҳияти асосланди. Хулоса қилиб айтганда, «миллий ғоя» аслида «миллий тарбия» тушунчаси билан ҳам ҳамоҳангдир. Фақатгина миллий тарбия – ҳар бир халқда бетақдор мавжуд бўлган «яхши инсон», «яхши бола» сиймоси ва оила, ижтимоий ҳаётда ёш авлодни ана шу «сиймо»га яқинлаштиришга қаратилган педагогик таъбир тизимини амалга оширишнинг тарихий, замонавий ва узлуксиз жараёнидир. Миллий ғоя эса, ўз менталететимиздан келиб чиқиб, ўз манфаатларимизни ва иқтисодиётимизни ривожлантириш борасида ватанимиз ва халқимизга садоқат билан хизмат қилишни амалга оширилишидир.

Барқамол шахсни шакллантириш узлуксиз таълим-тарбия тизимидаги асосий ислохотлардан бири бўлиб келаётганини доимо назарда тутмоқдамиз. Бизнинг эзгу мақсадимиз Президентимиз айтганидек, «Асосий мақсадимиз – юртимизда эркин ва обод,

фаровон ҳаёт барпо этиш йўлини қатъият билан давом эттиришдир»¹⁹.

Миллий ғоянинг шаклланиши ва тараққий этиши – энг аввало, маданий-маърифий ходимларга, зиёлилар, жумладан, олимлар, ёзувчилар, санъаткорлар, ижодкорлар, тарбиячилар, маърифатчилар (профессор-ўқитувчилар) кабиларга боғлиқ. Улар чин кунгилдан, фаол меҳнат қилишса, жамиятда эзгулик ғоялари ғалаба қозонади. Бу ишда ҳар кимнинг ўз вазифаси бор. Агар олимларимиз – миллий ғояни шакллантириш бўйича тадқиқотлар, ёзувчилар – миллатни бирлаштирувчи ғояларни тараннум этувчи бадиий асарлар, санъаткорлар – эзгуликка, миллий тараққиётга хизмат қилувчи ижод турлари, маданият ходимлари, жумладан, кутубхоначилар, музей, клуб ва парк ходимлари жойларда миллий мафкура тарғиботи, мактаб ўқитувчилари – ўқувчилар онги ва қалбига инсонпарварлик ва миллатпарварлик ғоя ва туйғуларини сингдириш билан фаол шугулланишса, табиий тарзда жамият олға дадил қадам ташлайди.

Ўз моддий муаммолари билан банд бўлиб қолган зиёлилар маънавий соҳада, жумладан, миллий ғоя ва мафкурани яратиш ва тарғиб қилишда яхши натижаларга эриша олмай қолишади. Маънавийсиз, миллий ғоя ва мафкурасиз эса жамият олға силжий олмайди.

Жамиятни эзгу-мақсадга етакловчи миллий ғояни шакллантириш ва ривожлантириш зиёлиларнинг муҳим вазифаси экан, давлат уларнинг фаолиятларини қуллаб-қувватлаб туриши, уларга моддий ва маънавий шароитлар, қулайликлар яратмоғи катта аҳамиятга эга.

Миллий онг ва миллий ғояни сингиришдан бош мақсадимиз келажакимиз бўлган ёшларимизни ватанимиз ва халқимизга садоқат билан хизмат қилишга сафарбар этиш ҳамда иқтисодийтимизни ҳам ривожлантиришдир.

Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, «Бугунги халқаро жамоатчилик ва қузатувчилар, Халқаро валюта фонди, Жаҳон ва Осиё банклари каби дунёдаги энг нуфузли иқтисодий ва молиявий ташкилотлар Ўзбекистоннинг олдинги юриш ва тараққиёт йўлида эришган марра ва ютуқларини, ўзбек модели деб ном олган янгиликларни ва ислохотларни олиб бориш,²⁰ уларни амалга ошириш борасидаги мувоффақият ва натижаларни, мамлакатимизнинг дунё майдонида ўрни ва обрў-эътибори тобора ошиб бораётганини тан олмоқда»²⁰. Демак, бугунги ёшларимизнинг ўз манфаатлари йўлида

¹⁹ Қримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодийтимизни барқарор ривожлантириш йўлида. 16-жилд –Т.: «Ўзбекистон», 2008. 143-бет.

²⁰ Қримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодийтимизни барқарор ривожлантириш йўлида. 16-жилд –Т.: «Ўзбекистон», 2008. 79-бет.

килаётган ишлари, меҳнатлари маълум даражада жамият тараққиёти ва мамлакатимиз иктисодиётини моддий ва маънавий бойитиб бориш, юрт равнақи йўлида фидокорона олиб бормокчи бўлаётган фоллятларини пухта обдан ўйлаб қилиши учун яқиндан ёрдам бериш ҳар бир зиёли шахснинг улкан вазифасидир. Шунингдек, ёшларнинг ғоявий эркинлигини таъминлашда, тadbиркорлик ғояларини қўллаб-қувватлаш, бу борада уларга замин ҳозирлаб бориш технологиясини яратиш ва уни профессор-ўқитувчилар фаолиятида оммалаштириш ишларини янада такомиллаштириш ҳам миллий ғоя асосида таълим-тарбияни ривожлантириш механизмларининг амалий кўринишларидан биридир.

Наврўз ва мустақиллик байрами арафасида йилнинг энг яхши ижодкори, ўқитувчиси, муҳандиси, арбобларини танлаш, республика танлови ғолибларини аниқлаш ва тақдирлашга бағишланган тантанали байрам-кечаси ижодкорларимизнинг кадрини ошириш, илхомига-илхом қушиш, янги жамият равнақига хизмат қилишга жиддий замин бўлиши табиий.

Хуллас, миллий ғоя ва мафкурага таянган ўзбек маданияти ўз тарихий томирларидан куч олиб, гуллаб-яшнаб, ажодларимиз тажрибасига таяниб, жаҳон даражасига чиқиб, умуминсоният цивилизацияси тараққиётига яна хизмат қилади деган умиддамиз.

УМУМИЙ ТАВСИЯЛАР

«Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанини таълим муассасаларида ўқитиш бўйича услубий тавсиялар

«Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанининг узлуксиз таълим тизимига жорий этилиши мамлакатимиз маънавий ҳаётида муҳим воқеадир. Мазкур фanning замон талаблари даражасида ўқитилишини таъминлаш вазифаси таълим ходимлари зиммасига катта масъулият юклайди. Энг аввало, «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанидан дарс, сабоқ берувчи профессор-ўқитувчиларнинг ўзлари бу фanning ахамиятини чуқур идрок этишлари, унинг моҳият-мазмунини муфассал билиб олишлари зарур. **Иккинчидан** эса, бу фани ўқитишда ўқувчи ва талабаларнинг ёши, психологик хусусиятлари, идрок этиш имкониятлари, билим даражасини ҳисобга олган ҳолда машғулотларни ташкил этиш лозим. **Учинчидан**, мазкур фан бўйича дарс бераётган ўқитувчиларнинг методик жиҳатдан қуролланганлиги, уларнинг талаба ёшлар билан ҳамкор ва ҳамфикрлиги, таълимда маърифий йул билан иш олиб борилиши ниҳоятда муҳим.

Шунинг учун устоз-муаллимлар миллий ғояни ўқитиш жараёнида мустақилликни мустаҳкамлаш, мамлакатимизда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш бевосита ёшларга боғлиқ эканлигини

уларга укитишлари керак. Ёш авлодда ана шу йўлдаги максادلари тўғри тушуниш учун бу фанга қизиқиш тўғриси ва кўникмасини ҳосил қилишга эришиш даркор.

«Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанини ўқитиш давом этаётганлиги сабабли бу борада қуйидаги умумий жиҳатлар муҳим аҳамият касб этади:

1. Фанни ўқитишда унга ижодий ёндашиш зарур. Хусусан, мамлакатимиз тараққиётига хос далиллар, халқимизнинг тарихи, миллий маънавий қадриятлар ва умуминсоний қадриятларга асосланиш, оддий, ҳаётдан олинган мисолларни қўллаш ижобий натижа беради.

2. Бу фанни ўқитишда асосий манба сифатида Президент Ислам Каримов асарларига таяниш билан бирга мамлакатимиз халқларининг ёзма ва оғзаки ижоди намуналари (достон, ҳикоя ва эртаклар)га, Ватанимизнинг бой тарихий меросига мурожаат қилиш орқали миллий ғоянинг негизларини тушунтириш зарур. Талаба ва ўқувчиларда миллий қадриятларни ўрганиш, уларни асраб-авайлаш, миллий қахрамонларимиз, улуғ ўтмишдошларимиз ҳаётдан ўрناк олишга эҳтиёж уйғотиш лозим. Ўқувчи-ёшларда узоқ, ва яқин ўтмиш тўғрисида бир томонлама, ўта содда, нотўғри тасаввур ҳосил бўлишидан сақланиш жуда муҳимдир.

3. Мазкур фанни ўқитишга ўта илмий ёндашиш ёки меъёрдан ортик соддалаштиришга, «насихатгўйликка» берилиб кетишдан ҳам сақланиш керак. Бу эса ҳар бир марўзачи ва муаллимдан ҳаётни теран билишни, ютуқ, ва муаммоларни чуқур таҳлил қилишни тақозо этади. Ютуқлар ва муаммоларни чуқур таҳлил этиш, ёшларнинг ўзини уларга жавоб топишга қизиқтириш, муҳокамаларда эркин иштирок этишини таъминлаш керак. Талаба ва ўқувчилар машғулотлар чоғида шунчаки эшитувчи бўлиб қолмаслиги лозим. Айни пайтда, ўқитувчининг ибрат бўлиши, таълим билан тарбия бирлигига амал қилиши ҳам муҳим.

4. Миллий ғояга енгил-елпи ёндашмаслик, уни бир андозага солиб қуймаслик керак, токи бу қутилганига нисбатан акс натижа бериб қолмасин. Чунки бундай енгил ёндашиш онг ва тафаккурни ривожлантирмайди, балки ягона «изм»га мойилликни пайдо қилади, фаоллик ва ташаббускорликни сундиради. Бу эса жамият ривожланишини сустлаштиради, ёшларда фикрлар хилма-хиллиги, турли қарашлар бўлишига имкон бермайди. Баҳс, мунозаралар, турли мисоллар орқали ёшларни тўғри йўналишга солиш мумкин. Шу ўринда Президентимизнинг ёшларда эркин ва мустақил фикрлашни шакллантириш, уларни мутеликдан ҳоли авлод этиб тарбиялаш тўғрисидаги мулоҳазаларини доимо эсда тутиш лозим.

5. Миллий ғоя ва мафқурани моҳиятини, унинг тушунча ва тамойилларини ўргатишда фикрлар хилма-хиллиги демократик ҳаёт

тарзининг таркибий қисми эканини ўқувчилар онгига етказишга алоҳида эътибор бериш зарур. Бу соҳада эски ташвиқот ва тарғибот тамойилларини қўллаш, мавзуларни ниҳоятда жунлаштириш, саёз фикр ва сийқаси чиққан мисоллардан фойдаланиш йўлидан бормаслик керак.

6. Мафкуралар ўртасидаги кураш кескинлашган тарихнинг ҳозирги бурилиш палласида турли ғояларнинг моҳиятини тўғри англаш ниҳоятда муҳим. Ана шу сабабдан бунёдкор ғояларнинг инсонпарварлик, адолатпарварлик билан суғорилган тамойилларига таяниш зарурлигини ёшларга етказиш даркор. Шу билан бирга вайронкор ғоялар таъсири кучайиши барча даврларда ҳам ҳалокатли оқибатларга, бунёдкор ғояларнинг тантанаси эса жамиятни тараққиётга олиб келишини тарихий мисоллар билан исботлаб, миллий ғоянинг бунёдкорлик хусусиятларини, тараққиётнинг асосий омили эканлигини ўқувчилар онгига сингдириш зарур.

7. Мустақиллик буюк неъмат эканлигини ёшларнинг англаб етишига, уларда миллий ғояларга чуқур ишонч ҳосил бўлишига алоҳида аҳамият бериш лозим. Бу ғоя ёшларнинг эзгу эътиқодига айланишига эришиш учун унинг маъно ва моҳиятини ҳаётий лавҳалар, ҳар бир шахс тақдирини, мустақил тараққиётимизнинг 18 йили давомида эришилган ютуқлар мисолида кўрсатган маъжул.

Бунда мустақил тараққиётимиз даврида эришилган ютуқлар ва айни пайтда мавжуд муаммолар ҳам атрофлича ва ишонарли таҳлил этилиши лозим. Ҳар бир ўқувчи ва талаба бундай муаммоларнинг сабабини аниқ билиб олишига, жамиятимиз уларни қадам-бақадам ҳал этиши хусусида ўзи тўғри хулоса чиқариб, келажакка ишонч кўзи билан қарашига эришиш таълим тизими ходимлари олдидаги муҳим вазифадир. Талаба-ўқувчилар бугунги ўтиш даврига хос қўшинчиликларнинг илдишларини, эски тузумга хос боқимандалик кайфиятидан қутулишнинг осон кечмаётганлигини, бундан ҳалос бўлиш жиҳатдан одамлардаги онг ва тафаккур ўзгаришига, уларда ўз имкониятларига таяниш, ташаббускорлик, фидойилик туйғуси шаклланиши керак эканлигини чуқур идрок этишлари лозим.

8. Ёшларнинг миллий ғоя тушунча ва тамойилларини «қотиб қолган», «ўзгармас» ақида деб қабул қилмаслигига эришиш айниқса, муҳим. Янги мақсадлар ва ғояларни ҳаётнинг ўзи илгари суриши табиий. Шундай экан, бундай янгилашнига ёшларнинг ўзлари тайёр бўлиши, унинг фаол иштирокчисига айланишлари лозим. Зеро, энг эзгу ғоя ҳам ақидага айлантирилса салбий натижаларга олиб келиши тарихда кўп бор исботланган. Бунда талаба ва ўқувчиларнинг диққатини миллий ғоянинг ҳаёғбахш жиҳатларига қаратиш, унинг келажакка йўналтирилган, халқимизни пировард мақсадлар йўлида бирлаштирадиган тамомила янги ғоялар, мақсадлар билан суғорилган

назария эканлигини уларнинг онгига сингдириш лозим. Мақсад ёш авлоднинг кўзини очиш, бугунги таҳликали дунёда уларнинг оқ билан қоранинг фарқини ажратадиган кишилар бўлиб етишишига қаратилган бўлиши лозим. Бу борадаги ишларда узилиш бўлмаслиги, тасодифийликка, мавсумийликка йўл қўйилмаслиги, хўжакурсинга иш қилинмаслиги, бундай салбий ҳолатлар рўй берганда зудлик билан уларнинг олдини олиш зарур.

9. Дарс бериш жараёнида, ўқув машғулотларидан бошқа тадбирларда ҳаётдан, замондошларимизнинг кундалик фаолиятдан, турли соҳаларда қўлга киритилаётган ютуқлардан мисоллар келтириш билан ёшларнинг фанга қизиқишига эришиш мумкин. Бунда оммавий ахборот воситалари хабарлари, жойлардаги уруш ва меҳнат фахрийлари билан учрашувлар, ўқитишнинг янги технологияларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Ушбу жараён ёшларнинг миллий ғояни ҳаётга татбиқ этишда фаол катнашишларини, уни амалга оширишда омилкор бўлишларини тақозо этади. Бу эса, ўз навбатида, ушбу фандан дарс берадиган ўқитувчилар зиммасига янада кўпроқ, вазифалар юклайди, уларнинг жонқуяр ва фидойи бўлишларини талаб қилади.

Буларнинг барчаси «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанини ўқитишнинг самарадорлигини таъминлаш учун қуйидаги асосий талабларга амал қилиш шарт эканлигини кўрсатади:

- ўқитишда меъёрдан ортиқ соддалаштириш, эски услуб ва мафқуравий тамойилларни қўллаш натижасида фанни кадрсизлантириш ҳолларидан сақланиш;

- ўқувчи ва талабаларнинг эркинлигини чекламасдан, таълимда тазйик ўтказмасдан, уларда мустақил ва тўғри фикрлаш малакаларини шакллантириш;

- таълим жараёнида профессор-ўқитувчиларнинг ўқувчи ва талабалар билан ҳамкорлигини таъминлаш ва такомиллаштириш, ушбу фанни ўргатишда ҳаётий ва таъсирчан мисоллар асосида унга нисбатан қизиқиш ва интилишни ҳосил қилиш;

- ёшлар онгида ғоялар ҳақидаги тўлиқ тасаввурни шакллантириш, мақсад ва мазмунига кўра ғояларнинг бунёдкор ва вайронкор бўлиши тўғрисида чуқур тасаввур ҳосил қилиш;

- миллий ғоянинг инсонпарварлик моҳиятини кўрсатиш асосида мустақилликнинг муқаддас қадрият эканини ҳар бир фуқаронинг қалбан ҳис этишига эришиш, бу борада миллий ва умуминсоний қадриятлар уйғунлигини таъминлаш;

- дастур, дарслик ва дидактик қўлланмаларни тайёрлаш ҳамда ўқув машғулотларини олиб боришда ўқувчи ва талабаларнинг ёш, тил, тафаккур ва дунёқараши билан боғлиқ хусусиятларини ҳисобга олиш;

- барча таълим турлари учун тайёрланаётган дарслик, дастур ва методик тавсиялар юқоридаги талабларга мувофиқ бўлишини таъминлаш;

- мазкур фаннинг ўқитилиш жараёнини кузатиш, таҳлил қилиш асосида уни илғор шакл ва усуллар билан такомиллаштириб бориш.

I. Ҳуқуқчилар ва талабаларнинг билим, кўникма, малакаларини, уларнинг мустақил фикрлаш ва маънавий юксалишдаги ижобий ўзгаришларни ўрганиш ҳамда назорат олиб боришнинг шакл ва усуллари

1.1. Умумий ўрта таълим муассасаларида:

Умумий ўрта таълим муассасаларида «Одобнома», «Ватан туйғуси», «Миллий ғоя ва маънавият асослари» фанларида ўқувчиларга миллий ғоя бўйича билимлар берилади. Ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини аниқлаш ва назорат қилиш куйидаги тартибда амалга оширлади:

I–IV синфларда ўқитиладиган «Одобнома» фани юзасидан якуний суҳбат ўтказилади. Унда ўқувчиларнинг маънавий савияси аниқланади. Суҳбат бошланғич синфлар учун амалда қўлланилаётган услублар асосида билимларни аниқлаш ва рағбатлантиришга хизмат қилиши лозим. Ўқувчиларнинг ёшига мос равишда «саёхат», «эртаклар оламида», гуруҳлар ўртасида «мусобақа» каби методлар орқали ҳам уларнинг дунёкараши, билим савияларини ўрганиш мумкин. III–IV синфларда маълум мавзу бўйича баён ўтказиш ҳам мумкин.

V–VI синфларда ўқитиладиган «Ватан туйғуси» фани юзасидан ўқувчиларнинг билим савияларини ўрганиш мақсадида якуний суҳбат ўтказилади. Суҳбат ўқувчиларнинг ёши, психологик ҳолатларини ҳисобга олиб, яқка ёки кичик гуруҳларга бўлинган тарзда амалга оширилиши мумкин. Суҳбатлар аниқ мавзу юзасидан интерактив тарзда, фикр алмашувнинг устуңлигига эришган ҳолда ўтказилиши керак. Уларни хотира майдонлари, муқадас қадамжолар, зиёратгоҳларга ва мустақиллик даврида бунёд этилган, иншоатлар билан танишув вақтида, саёхатларда ҳам ўтказиш мумкин. Шу билан бирга маълум йўналишдаги мавзулар бўйича ёзма баён ўтказиш мумкин.

VII–IX синфларда ўқитиладиган «Миллий ғоя ва маънавият асослари» фанидан муайян мавзу бўйича ўртача ҳажмли (1-2 варақли) иншо ўтказилади. Унда ўқувчининг мазкур мавзуга ижодий ёндашуви, мустақил фикрининг даражаси ўрганилади. Иншо натижалари ўқувчилар иштирокида муҳокама қилинади, мавзуларни теран, кенг фикрли, мазмунли ёритиб берган, диққатга сазовор ўқувчиларни

рағбатлантирилади. IX синфда аниқ мавзу юзасидан ижодий иш, яни рефератлар тайёрланиб, ўқувчилар иштирокида муҳокама этилади.

1.2. Урта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида:

Академик лицей ва касб-хунар коллежларида фан бўйича ўқувчиларнинг ўзлаштириш натижалари синов асосида якунланади. Таълим стандартида таълим мазмунининг ўрнатилган минимумига эришиш барча ўқувчилар учун мажбурийдир. Ўқувчининг олган билимлари академик лицей ва касб-хунар коллежини тугатгандан сўнгги амалий фаолиятида, яъни жамият ҳаётида фаол иштирок этишида ишончли восита бўиб хизмат қилмоғи лозим.

Урта махсус, касб-хунар таълим муассасаларида ўқувчиларнинг билимини аниқлаш, баҳолаш ва мустақкамлашда куйидаги назорат амалларидан фойдаланилади:

- **Жорий назорат** – оғзаки сўров, уй вазифаларининг бажарилиши, ижодий ёндашувлар, яъни, ўқитувчи амалиётида қўллайдиган барча сўров турларини ўз ичига олади. Бунда асосий эътибор ўқувчиларнинг мунтазам машғулотларга тайёргарлигига қаратилади.

- **Оралиқ назорат** – фаннинг маълум бир қисми, бўлими якунлангандан сўнг амалга оширилади. Оралиқ назорат семинар шаклида ўтказилади. Семинар ҳар бир гуруҳ(синф)ларда ўтказилади. Ўқув дастурида амалий машғулотлар учун ажратилган соатлардан келиб чиқиб, тегишли мавзулар бўйича семинарлар ташкил этилади. Уни юқори савияда ўтказиш учун семинар мавзуси ўқувчиларга аввалдан маълум қилинади. Фойдаланиладиган адабиётлар билан таништирилади. Семинарда гуруҳ аъзоларининг барчасини фаол жалб этиш, баҳс-мунозарани ташкил этиш лозим. Семинар якунида маълум хулоса тайёрланади.

- **Яқуний назорат** – семестр тамом бўлганда ва ўқув дастурининг тегишли бўлими тугаллангандан кейин ўтказилади. Яқуний назорат ёзма иш шаклида олиб борилади. Ёзма иш мавзулари ва уларнинг режалари тайёрланиб, уни ёритишга қўйиладиган талаблар ишлаб чиқилади ва ўқувчилар бу талаблар билан олдиндан хабардор қилинади. Ишлаб чиқилган талаблар асосида ўқувчиларнинг тайёрлаган ёзма ишлари баҳоланади.

1.3. Олий таълим муассасаларида:

Олий таълим муассасаларида талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини, уларнинг мустақил фикрлаш ва маънавий юксалишдаги

ижобий ўзгаришларни ўрганиш ҳамда назорат олиб бориш бакалаврият ва магистратура босқичида алоҳида-алоҳида амалга оширилади.

Бакалаврият босқичида талабанинг семестр давомида мазкур фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичини назорат қилиш, рейтинг балларини аниқлаш учун ажратилган соатлар асос қилиб олинади. Талабаларнинг билимини аниқлаш ва баҳолашда назоратнинг жорий, оралик, якуний назорат шаклларидан фойдаланилади. Назорат шакллари ҳар бир талабанинг тайёргарлик даражаси, тавсия этилган адабиётлардан олган конспектлари, семинардаги чиқишлари, масалани муҳокама қилишдаги фаоллиги, савол-жавоблардаги иштироки, талабанинг мустақил ишлаши учун берилган уй вазифаларнинг бажарилиши, ёзма ишларнинг ёритилиш даражаси қабиларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади. Ҳар бир талаба фан ўқитувчилари раҳбарлигида реферат тайёрлайди. Реферат мавзулари, уни ёритишга қўйиладиган талаблар ва баҳолаш мезонлари кафедра ўқитувчилари томонидан ишлаб чиқилади ва муҳокама қилинади. Реферат мавзулари талабалар томонидан эркин танланади. Ўқув дастури асосида машғулотлар тугаллангандан сўнг рефератлар ҳар бир гуруҳда барча талабалар иштирокида муҳокама этилади. Муҳокамага қўйилган рефератларнинг ҳар бири камида учта талаба томонидан тақриз қилинади. Бу эса талабалари ўз устида ишлашга ва тадқиқот ишларига ҳамда миллий истиқлол гоялари бўйича билдирилган фикрларга муносабат билдириш кўникмаларининг шаклланишига олиб келади. Шу асосда талабаларнинг ўзлаштириш даражаси аниқланади ва баҳоланади.

Олий таълим муассасаларининг магистратура босқичларида фаннинг муайян мавзу юзасидан илмий-назарий конференция ўтказилди. Конференция икки босқичда ўтказилади. Конференция ва уни ўтказиш тартиблари кафедра томонидан ишлаб чиқилади ва муҳокама қилинади. Конференцияга тайёргарлик гуруҳларнинг дастлаб ўзида бўлиб ўтади ва конференцияга тақдим этиладиган илмий маърузалар аниқланади. Конференциянинг II босқичи факултет миқёсида ўтказилади. Магистрантлар томонидан тайёрланиб, гуруҳдан конференцияга тавсия этилган илмий маърузалар факултет талабалари ва магистрантларини жалб қилган ҳолда ташкил этилган конференцияда муҳокама этилади. Улар орасидан энг диққатга сазовор маърузалар жамланган ҳолда университет (институт) миқёсидаги ўтказиладиган II босқич конференцияда ўқилади ва муҳокама этилади.

II. Ўқувчилар ва талабаларнинг билим, кўникма, малакаларини, уларнинг мустақил фикрлаш қобилияти ва маънавий юксалиш даражасини ўрганиш ва назорат олиб боришнинг ташкил этиш тартиби

2.1. Ўқувчи ва талабаларнинг билимини аниқлаш ва назорат қилишда уларнинг билим даражалари ўрганилиб, таҳлил этилади ва миллий ғояни янада чуқур сингдириш юзасидан хулоса тайёрланади.

2.2. Хулоса таълим муассасалари методбирлашма ва кафедраларида муҳокама қилиниб, фанни ўқитишни такомиллаштириш юзасидан чора-тадбирлар белгиланади.

2.3. «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанини ўқитишнинг ёшларни маънавий юксалишига таъсирини ўрганиш тадбирлари асосан мазкур фанга ажратилган ўқув соатлари ҳажми доирасида амалга оширилади.

III. «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанини ўқитишнинг ёшларни маънавий юксалишига таъсирини ўрганишга қўйиладиган намунавий талаб ва мезонлар

- Дарс жараёнида эгаллаган назарий билимларини ҳаётий амалиётда қўллай билиши, ўзининг мустақил фикри асосида жамиятда фаол иштирок эта олиши.

- Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги тушунчаларини амалда қўллай билиши.

- Ғоялар ҳақида тулик тасаввурга эга бўлиши.

- Миллий ғоя шаклланиши ва ривожланиши тарихи ва унинг бутунги кундаги аҳамиятини тушунтира билиши.

- Миллий ғоянинг инсонпарварлик моҳиятини кўрсатиш асосида мустақиллик муқаддас кадрият эканлигини, уни асраб-авайлаш ҳар бир кишининг олий бурчи эканлигини ҳис эта олиши.

- Тарихий тараккиёт давомида аجدодларимиз яратган бой маънавий-маданий тарихий меросни чуқур билиши ва ундан Ватан равнақи йўлида фойдалана билиши.

- Халқимизнинг тафаккур маҳсули бўлган бунёдкорлик ғояларини билиш асосида миллий истиқлол ғояларига эътиқодли бўлиши.

- Ўзбек халқининг истиқболдаги асосий максадига етакловчи бош ғояларининг яратувчанлик моҳиятини англай билиши ва унинг ҳаётдаги рўёбида қатнашиш кўникмаларига эга бўлиши.

- Ёшлар ўзларидаги ақлий-ижодий салоҳиятини Ватан манфаати ва унинг равнақи йўлида сафарбар қилиш малакасига эга бўлиши.

• Ўқувчиларнинг ғайрат ва шижоат, мардлик ва жасурлик, миллий ғурур ва миллий виждонга, фидойилик ва бунёдкорлик фазилатларига эга бўлиши.

• Миллий ғоянинг ижтимоий ҳаётдаги ўрни, аждодларимизнинг миллий ва умумжаҳон цивилизацияси ривожига кўшган улкан ҳиссасини идрок эта олиши ва ғурурланиши.

• Миллий ғоянинг асосий тамойилларини билиши, шу тамойиллар асосида ўз ҳаётини қуриш кўникмасига эга бўлиши.

• «Мен Ватан равнақи учун нима қилдим?» тушунчасининг амалий моҳиятини чуқур англай билиши.

• Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элатлар вакилларининг маданий, маърифий, маънавий тараққиёт манфаатларини ҳурмат қила билиши.

• Зарарли, таҳдид солувчи ғояларга қарши кураш ва ҳимояланиш малакасига эга бўлиши ва юрт тинчлигига хизмат қила билиши.

• Мафкуравий тарбиянинг илғор, миллий, хорижий, оилавий урф-одат ва анъаналарини билиши.

• Маънавий янгилашиш жараёнида жамият хавфсизлигига таъсир этувчи ташқи ва ички таҳдидлар ҳамда ҳаразли ғояларга кескин кураш йўллари ҳақида тушунчага эга бўлиши ва уни турмушда қўллаши.

• Лоқайдликка, маънавий тубанликка, ахлокий бузуклик ва зўравонлик, шафқатсизлик ва жангариликни тарғиб этувчи ғояларга қарши кураша билиши ва ўзида мафкуравий иммунитетни шакллантириш кўникмаларига эга бўлиши.

• «Миллий истиқлол ғояси» фани бўйича адабиётларни таҳлил қила билиши, мустақил рефератлар, маърузалар тайёрлай билиши.

IV. Ўқув предметини ўқувчиларнинг маънавий юксалишига таъсирчанлигини аниқлаш ва назоратни олиб боришда педагогларга қўйиладиган талаблар

Таълим жараёнида ўқувчиларга ғоявий-мафкуравий илм ва тарбия бериш ва жамият манфаатларига зарарли ғояларга қарши мафкуравий иммунитетни ёшларда таркиб топтириш орқали Ўзбекистонни буюк давлатга айлантиришда фаол иштирок қиладиган комил инсонни вояга етказиш ўқитувчи фаолиятида асосий вазифа сифатида қаралмоғи керак.

Фан бўйича таълим ва тарбиянинг асосий моҳияти негизини улуғвор ғоялар ташкил қилади. Бу ғоялар ёшларда яратувчанлик, бунёдкорлик, тадбиркорлик фазилатларини шакллантирувчи ҳамда жамиятда ўз ўрнини топишга йўл кўрсатувчи мазмунни ўзида мужассам этмоғи лозим. Фан ўқитувчиси ўқувчиларни миллий истиқлол ғояси бўйича

назарий ва амалий билимлар билан қуроллантириш билан бирга, уларда мустақил дунёқараш ва эркин тафаккурни шакллантиришга алоҳида эътиборини қаратмоғи керак. Бунда ўқитувчидан шу мақсадга эришининг мавжуд ўқув-услубий имкониятлардан самарали фойдаланиши талаб этилади.

Ўқитувчи ўқув предметини ўқувчиларнинг маънавий юксалишига таъсирчанлигини аниқлаш ва назоратни олиб боришда педагогларга қўйиладиган талаблар:

– ўқувчи ва талабаларнинг билимини аниқлаш, баҳолаш ва ўзлаштиришини назорат қилиш дастури ва иш режасини ишлаб чиқиш;

– ҳар бир мавзу бўйича ўқувчиларнинг билимини мунтазам назоратни олиб боришга эришиш;

– ўқувчи ва талабаларнинг билимини аниқлаш бўйича турли педагогик ва психологик методлардан фойдаланиш;

– мавзуларга тайёргарлик кўришда фойдаланиладиган адабиётлар билан олдиндан таништириб бориш ва йўл-йўриқлар кўрсатиш;

– ўқиш жараёнида ҳар бир ўқувчи ва талабанинг мавзу бўйича мустақил фикр-мулоҳазалар билдиришига эътиборни қаратиш.

Мазкур фанни ўқитишнинг самарадорлигини янада ошириш учун қуйидаги асосий талабларга эътибор қаратиш лозим:

– ёшлар онгида ғоялар ҳақида тўлиқ тасаввурни шакллантириш, ўз маъно-моҳиятига кўра ғояларнинг бунёдкор ёки вайронкор бўлиши ҳақида тўғри билимлар ҳосил қилиш;

– миллий ғоянинг инсонпарварлик моҳиятини кўрсатиш асосида мустақилликнинг муқаддас қадриятлиги, уни асраб-авайлаш ҳар бир кишининг муқаддас бурчи эканини ўқувчиларнинг қалби ва онгига сингдириш;

– ёшлар орасида миллатчиликнинг ҳар қандай кўринишлари пайдо бўлишига йўл қўймаслик, таълим-тарбия жараёнида умуминсонийликнинг устуворлиги тамойилларига оғишмай амал қилишга алоҳида эътибор бериш;

– дарс режаларини тўзиш ва машғулотларни олиб боришда меъёрларига жиддий аҳамият бериш, бунда ўқувчиларнинг ёши, тафаккури, дунёқараш ва қизиқишларини ҳисобга олиш;

– айрим тушунчаларни соддалаштириш, таълимнинг эскича услубларини қўллаш натижасида фаннинг кадрсизланишига йўл қўймаслик;

– таълим-тарбиянинг илғор, таъсирчан воситаларидан, замонавий ўқитиш технологияси имкониятларидан кенг фойдаланиш;

– таълим жараёнида тазйиқ ўтказмасдан маърифий асосда иш тутиш, ёшларнинг мустақил ва эркин фикрлаш, баҳс-мунозара юритиш қўникмаларини оширишга эътибор қаратиш;

– ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасида ўзаро ишонч ва ҳамфикрлик муҳитини шакллантириш, мавзуларни шарҳлашда ҳаётий ва таъсирчан мисоллар, бугунги воқеалар таҳлили ва матбуот материалларидан кенг фойдаланиш.

Ушбу фанни ўқитиш жараёнини мутассил кўзатиш, таҳлил қилиш орқали уни илғор технологиялар, методологик тавсиялар ва усуллар асосида такомиллаштириб борилади.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳайъати қарорлари ва буйруқларида кўйилган топшириқлар, навбатдаги вазифалардан келиб чиқиб, баён этилган мавжуд камчилик ва қолдиқларни танқидий таҳлил қилиш, аниқ тадбирлар режасини ишлаб чиқиш, олиб борилаётган ишларнинг кўнгилдагидек эмаслиги, асосан бу масалага мутасадди раҳбарлар ва ходимларнинг етарли даражада эътибор бермаётганлиги, тизимли ёндашувнинг шаклланмаганлиги бўлиб, уларни бунга муносабатини ўзгартириш ва масхулиятини ошириш, талаба-ёшларни миллий ғоя ва мафкура руҳида тарбиялаш, маънавий-маърифий ишларни замон талаблари даражасида амалга оширилишини таъминлаш мақсадида кенгайтирилган йўналишлар ўтказиш, бу борадаги ишларни яхшилаш юзасидан зарур кескин чоралар кўриш зарур деб ўйлаймиз.

Фанни ўқитишни ва унинг ўқув-услубий мажмуасини орттирилган тажриба ва замон талаблари асосида такомиллаштириб бориш мақсадида:

– ўтилаётган дарс машғулотларининг мавзуларини бугунги куннинг долзарб муаммолари, жамиятда амалга оширилаётган ислохотларнинг туб мақсад ва моҳияти, эришилаётган ижобий натижалар билан боғлаш ва тажрибаларни оммалаштириб бориш;

– профессор-ўқитувчилар учун методик адабиётлар тайёрлаш кўламини янада ошириш;

– талабалар учун фан ўқув дастуридаги мавзулар бўйича кўргазмали воситалар, тарқатма материаллар тайёрлаш ва улар билан таълим муассасаларини таъминлаш;

– бакалавр ва магистрлар учун дарсликлар, услубий қўлланмаларни, малака ошириш тизимида эса қўлланма ва ғавсияларни яратиш, бу йўналишда илмий тадқиқот ишларини амалга ошириш.

Ўтказилган таҳлиллардан келиб чиқиб:

– «Миллий ғоя; асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича профессор-ўқитувчилар ва педагогларнинг билим даражаси ва малакаси етарли даражада эмаслигини эътиборга олиб, малака ошириш тизими ҳолатини ўрганиш, таклифларни умумлаштириш, таҳлил этиш ҳамда педагогик кадрлар малакасини оширишни янгича ёндашув асосида

ташқил этиш, малака оширишнинг ўқув режа ва дастурларини такомиллаштириш;

– «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» туркумига кирувчи фанлар ўқитилиши самарадорлигини ошириш мақсадида малака ошириш тизимини замонавий кўргазмали воситалар, мультимедиалар, плакатлар тўплами каби ёрдамчи воситалар билан таъминлаш;

– талаба-ёшларда янгича дунёқараш ва мустақил фикрлаш кўникмаларини шакллантириш;

– фаннинг замонавий педагогик технологиялар ва техник-технологик воситаларидан фойдаланиш;

– ушбу фан йўналиши бўйича тўпланган тажрибаларни тарғибот қилишга қаратилган чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

– табиий ва аниқ фан ўқитувчиларининг малака ошириш ўқув дастурларига ҳам «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанидан ўқув машғулотларини киритиш ва уларни таълим муассасаларида талабалар онгига миллий ғояни сингдириш жараёнига жалб қилишни кучайтириш;

– «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» туркумига кирувчи фанларнинг ўқитилишини ўзаро мазмунан мувофиқлаштириш ҳамда бошқа 1-блок фанлари орқали мавзулар такрорийлигини бартараф этиш чораларини кўриш

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ДАВЛАТ СТАНДАРТИ

I. Кириш.

Мазкур стандарт Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури», Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 6 октябридаги УП-1-69 сонли "Таълим тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида"ги ва 1998 йил 10 ноябридаги УП-2107-сонли «Ўзбекистон Республикаси соғлиғни сағлаш тизимини ислоҳ қилишнинг давлат дастури тўғрисида»ги Фармонлари; Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 5 январидagi 5-сонли "Ўзлуксиз таълим тизими учун давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўғрисида"ги, 1998 йил 11 мартдаги 109-сонли "Давлат тест маркази таркибида Кадрлар тайёрлаш сифатини назорат қилиш, педагог кадрлар ва таълим муассасалари аттестацияси бошқармасини ташқил этиш тўғрисида"ги қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар" фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида 1 январ

2001 йил Фармони ва олий таълим соҳаларини тартибга солувчи бошқа ҳукукий-меъёрий ҳужжатларга мувофиқ равишда яратилди.

1. Қўлланиш соҳалари

Олий таълимнинг давлат таълим стандарти. «Асосий қоидалар» (бундан кейин – ОТ ДТС) қуйидагиларни белгилайди:

– кадрлар тайёрлаш сифати, таълим мазмунига қўйилган умумий талаблар;

– таълим олувчилар тайёргарлигининг зарурий ва етарли билим даражаси ҳамда олий таълим муассасалари битирувчиларига қўйиладиган умумий малакавий талаблар;

– ўқув юкларасининг ҳажми;

– таълим муассасалари фаолияти ва кадрлар тайёрлаш сифатини баҳолаш тартиблари ҳамда йўриқлари.

ОТ ДТС ўқув жараёнини, таълим муассасалари фаолиятини, кадрлар, дарслик ва ўқув қўлланмалар тайёрлаш сифатини баҳолашни регламентга солувчи тегишли меъёрий ҳужжатлар (бакалаврият йўналишлари, магистратура мутахассисликлари учун давлат таълим стандартлари, ўқув режалари, ўқув фаълари дастурлари ва бошқалар) яратиш учун асос ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган, таълим муассасасининг мулкчилик шакли ва тасарруфидан ғатъи назар, барча таълим муассасаларининг олий маълумотли кадрлар тайёрлашида ОТ ДТС бажарилиши мажбурийдир.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури босқичларининг амалда бажарилишидан, шунингдек мамлакат тараққиётининг ижтимоий-иқтисодий истиғболлари, жамият эҳтиёжи, фан, техника, технология ва маданият ютуғлари, кадрлар тайёрлаш борасида дунё тенденцияларидан келиб чиққан ҳолда ОТ ДТС тўлдирилиши ва тузатишлар киритилиши мумкин.

2. Фойдаланилган меъёрий ҳужжатлар

О‘з DC 1.0:1998. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаш давлат тизими. Асосий қоидалар.

ЎРСТ 1.8-94. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаш давлат тизими. Қўлланма ҳужжатлар ва тавсияларни ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлаш ва давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби.

ЎРСТ 1.9-95. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаш давлат тизими. Тармоғлар стандартларини ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби.

3. Таърифлар

Мазкур стандартда куйидаги атамалар ишлатилган:

Олий таълим – юқори малакали мутахассислар тайёрловчи узлуксиз таълимнинг мустақил тури. Олий таълим муассасаларида амалга оширилади.

Олий таълим икки босқичга эга: бакалаврият ва магистратура.

Бакалаврият – ўрта махсус, касб-хунар таълими негизда олий таълим йўналишларидан бири бўйича фундаментал билимлар берадиган, ўқиш муддати камида тўрт йил давом этадиган таянч олий таълимдир.

Магистратура – аниқ мутахассислик бўйича бакалаврият негизда камида икки йил давом этадиган олий таълим.

Бакалавр, магистр – олий таълимнинг тегишли босқичига мувофиқ дастурларни муваффақиятли ўзлаштирган шахсларга бериладиган академик даража.

Олий маълумот даражаси – олий таълимнинг муайян таълим дастурини шахс томонидан ўзлаштирилгани ва бу маълумот ҳақида тегишли давлат ҳужжати берилиши натижаси.

Олий маълумот ҳақида давлат ҳужжати (диплом) – аккредитациядан ўтган олий таълим муассасалари битирувчиларига бериладиган ва унинг олий таълимнинг таълим дастурини бажарганлиги ҳақида гувоҳлик берувчи ҳужжат. Мазкур ҳужжат узлуксиз таълимнинг кейинги босқичларида ўқиш ёки академик даражага мувофиқ ишлаш ҳуқуқини беради.

Олий таълим йўналишлари ва мутахассисликлари классификатори – олий маълумотли кадрлар тайёрлаш учун бакалаврият йўналишлари ва магистратура мутахассисликларининг бир тизимга солинган рўйхати.

Олий таълимнинг Давлат таълим стандарти – бакалавриятнинг муайян йўналиши ёки магистратура мутахассислигига қўйиладиган малакавий талаблар, таълим мазмуни, бакалавр ёки магистр тайёргарлигининг зарурий ва етарли даражасини белгилайдиган, мутахассислар тайёрлаш сифатини баҳолайдиган таълим даражасининг эталони.

Малакавий талаблар – узлуксиз таълимнинг тегишли босқичи битирувчисига умумбилим савияси ва касбий тайёргарлик даражасига қўйилган талабдир.

Ўқитишнинг меъёрий муддати – таълим дастурини таълим олувчиларнинг ўзлаштириши учун мўлжалланган муддат.

Таълим дастури – бакалаврият йўналишлари ёки магистратура мутахассисликларига қўйилган малакавий талабларга мувофиқ

тайёргарликни зарурий ва етарли даражада таъминловчи, блокларга жамланган ўқув фанларининг рўйхати.

Ўқув фанлари блоки - маълум билим соҳасини ўзлаштириш ёки кадрлар тайёрлаш жараёнида аниқ мақсад ва вазифаларга қаратилган фаолиятни таъминлайдиган ўқув фанларини бирлаштирувчи таълим дастурининг таркибий қисми.

Ўқув режаси – ўқув фаолияти кўринишлари, ўқув фани ва курслари таркиби, уларни ўрганишдаги узвийлик ва соатлар ҳажмини белгилайдиган олий таълим муайян йўналиши ёки мутахассислигининг меъёрий ҳужжати.

Ўқув фани – таълим муассасасида ўрганиш учун фан, техника, санъат, ишлабчиқариш фаолиятининг муайян соҳасидан олинган билим, уддалаш ва кўникмалар тизими.

Ўқув йили – олий таълим муассасасида бир курсда ўқиш тугашига режалаштирилган таълимий фаолият даври. Ўқув йили икки календар йил билан белгиланади. Масалан 2008/2009 ўқув йили.

Ўқув семестри – олий таълим муассасасида ўзаро боғланган фанларнинг маълум тўпламини ўзлаштиришга мўлжалланган ва якуний назорат билан тугалланувчи ўқув йилининг ярим қисми.

Ўқув фани дастури – таълим мазмуни, ўзлаштиришнинг энг мағбул усуллари, ахборот манбаи кўрсатилган меъёрий ҳужжат.

Малакавий амалиёт – назарий билимларни мустақамлаш, амалий уддалаш ва кўникмаларга эга бўлиш, битирув иши мавзуси бўйича материаллар тўплаш учун ўтказиладиган ўқув жараёнининг қисми.

Якуний давлат аттестацияси – бакалавр ёки магистр даражасига қўйиладиган малакавий талабларга мувофиқ, маълум восита ва тартиблар ёрдамида (фанлар бўйича давлат аттестацияси, битирув иши ёки магистрлик диссертацияси ҳимояси) битирувчи томонидан олий таълим дастури бажарилганлиги сифатини баҳолаш.

Ўқитиш сифати назорати – талаба эгаллаган билим савияси ва таълим дастурини ўзлаштириш даражасини аниқлаш.

Таълим сифати назорати – ўқитиш натижаларининг олий таълим стандартлари талабларига мослигини аниқлаш.

Олий таълим муассасасининг аттестацияси – олий таълим муассасасида кадрлар тайёрлаш мазмуни, даражаси ва сифатини ОТ ДТС талабларига мослигини аниқловчи тадбир.

Олий таълим муассасаси аккредитацияси – олий таълим муассасаси фаолиятининг даражасини ОТ ДТС мезон ва талабларига жавоб беришини давлат томонидан тан олинishi.

4.Олий таълимни стандартлаш бўйича меъёрий ҳужжатлар тоифалари ва турлари.

4.1 Стандарт тоифалари

Олий таълим стандартлари қуйидаги тоифаларга бўлинади.

• Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган олий таълимнинг давлат таълим стандарти (ОТ ДТС):

• Асосий қоидалар;

• Олий таълим йўналишлари ва мутахассисликлари классификатори;

• **Олий таълимни бошқарувчи ваколатли давлат идораси томонидан тасдиқланадиган олий таълимнинг давлат таълим стандартлари:**

– бакалаврият йўналишлари давлат таълим стандартлари;

– магистратура мутахассисликлари давлат таълим стандартлари.

Муайян бакалаврият йўналиши ёки магистратура мутахассислиги давлат таълим стандарти қуйидагиларни ўз ичига олиши керак:

• зарварақ (титул);

• мундарижа;

• бакалаврият йўналиши ёки магистратура мутахассислигининг умумий таснифи;

• бакалавр ёки магистр тайёргарлик даражасига талаблар;

• таълим дастури мазмуни ва компонентлари;

• кадрлар тайёрлаш сифатини баҳолаш.

4.2 Меъёрий ҳужжатлар турлари

Олий таълим меъёрий ҳужжатлари:

• Олий таълимни бошқарувчи ваколатли давлат идораси томонидан тасдиқланадиган бакалаврият йўналиши ёки магистратура мутахассислигининг ўқув режалари ва ўқув фанлари дастурлари;

• Олий таълимни бошқарувчи ваколатли давлат идораси томонидан тасдиқланадиган олий таълим муассасаларининг муайян иш фаолиятини тартибга солувчи меъёрий ҳужжатлар.

4.3 Меъёрий ҳужжатларни яратин

Олий таълим бакалаврият йўналиши ёки магистратура мутахассислиги таълим стандартлари ва меъёрий ҳужжатлари ОТ ДТС «Асосий қоидалар» ва О'з ДСт 1.0:1998 ЎЗРСТ 1.8-94, ЎЗРСТ 1.9-95. стандартларига мувофиқ тайёрланади.

5. Олий таълим йўналишлари ва мутахассисликлари таълим дастурлари мазмунига умумий талаблар

5.1 Бакалавриат

Олий таълимнинг биринчи босқичида таълим дастурлари умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълими билан узлуксизлик ва узвийликни инobatга олган ҳолда ярагилиши зарур ва талаба ўзлаштирадиган қуйидаги мажбурий фанлар блокларини назарда тутиши керак:

- гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий;
- математик ва табиий-илмий;
- умумқасбий;
- ихтисосий;
- қўшимча.

Касбий фаолият кўникмаларига эга бўлиш учун малакавий амалиётлар ўтилиши кўзда тутилиши шарт.

Таълим дастурлари мажбурий ўқув фанлари билан бир қаторда талабалар танлови асосида ўқитиладиган фанларни ҳам ўз ичига олиши шарт.

Бакалавриат таълим дастурини ўзлаштиришда ўқув фанининг бир қатор масала ва муаммолари бўйича талабаларнинг мустақил таълим олиши кўзда тутилиши керак.

Ўқув дастурлари бакалавриат йўналишлари давлат таълим стандартларига мувофиқ равишда якуний давлат аттестацияси билан тугалланиши керак.

5.1.1 Ўқув фанлари блоклари мазмунига умумий талаблар

Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар блоки

• умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимида олинган билимларни тўлдириши ва ривожлантириши; миллий истиқлол ғояси ва демократия, миллий урф-одат ва умуминсоний қадриятлар негизида илмий ва гуманитар дунёқараш, юксак маънавият ва демократик маданият, иқтисодий, ҳуқуқий ва ижодий тафаккур, эътикод ва ижтимоий-сиёсий фаолликни шакллантириши;

• таълимнинг тарих, фалсафа, халқ анъаналари, урф-одатлари билан узвий бирлигини, Ўзбекистон халқлари маданиятини асраш ва бойитиш, бошқа халқлар тарихи ва маданиятини хурматлашга йўналтирилганлигини таъминлаши;

• инсонпарварлик, ватанпарварлик ва интернационализм руҳини ривожлантириши;

• таълим ва тарбия жараёнини ҳар томонлама ривожланган баркамол шахсни шакллантиришга йўналтириши керак.

«Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича стандарт

Асосий қоидалар

«Миллий ғоя: унинг асосий тушунча ва тамойиллари» фанини давлат таълим стандарти бакалаврият талабаларига ўқитишда ушбу фанга қўйиладиган асосий талабларни белгилаб беради.

Давлат таълим стандарти таълим мазмуни, шакллари, воситалари, усулларини, унинг сифатини баҳолаш тартибини белгилайди. Таълим мазмунининг ўзги ҳисобланган стандарт воситасида мамлакат ҳудудида фаолият кўрсатаётган турли олий ўқув юртларида (давлат ва нодавлат) таълимнинг барқарор даражасини таъминлаш шарт амалга оширилади.

Давлат таълим стандарти ўз моҳиятига кўра ўқув дастурлари, дарсликлар, қўлланмалар, низомлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Олий таълимнинг Давлат таълим стандарти ўзининг тузилиши ва мазмунига кўра олий ўқув муассасалари манфаатлари ва воситалари мувозанатини акс эттиради ҳамда асосан талабанинг шахси, унинг интилишлари, дунёқараши, қобилияти ва қизиқишлари устуворлигидан келиб чиқади. Давлат таълим стандартини бажариш Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатаётган мулкчилик ва идоравий бўйсинишлардан қатъий назар барча таълим муассасалари учун мажбурийдир.

Олий таълимнинг давлат таълим стандартини ишлаб чиқиш ва жорий этиш асослари.

Олий таълимни Давлат таълим стандартини ишлаб чиқишда қуйидаги меъёрий ҳужжатлар асос қилиб олинди.

"Таълим тўғрисида", Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини ислох қилиш билан боққлик фармонлари, фармойишлари ва асарлари;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Олий таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида"ги 2001 йил 16 август, 343 сонли қарори;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши; "Миллий истиқлол ғояси; асосий тушунча ва тамойиллар" фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида. 2001 йил 18 январ.

Oz DC 1.0; 1998 Ўзбекистон Республикасининг стандартлаш давлат тизими. Асосий қоидалар.

Ўз.РСТ 1.8-94. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаш давлат тизими. Қўлланма ҳужжатлар ва тавсияларни ишлаб чиқиш, келиши, тасдиқлаш ва давлат рўйхатдан ўтказиш тартиби.

Ўз. РСТ1.9-95. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаш давлат тизими. Тармоқлар стандартларини ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби.

Олий таълим давлат таълим стандартининг "Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар" фанини ўқув режаси мазмунига қўйиладиган асосий талаблар

Олий ўқув юртларида ўқув режаси ва фан дастурига минимал талаблар Олий таълим стандартининг таркибий қисми бўлиб, у таълим соҳаларини меёрлашга ҳамда профессор-ўқитувчиларни йиллик ўқув юкмасини белгилашга асос бўладиган давлат ҳужжатиدير. (1.2 жадваллар) ўқув фанининг режаси ва дастури талабага бериладиган таълим мазмунини етказиш учун ажратилган соатларини минимум ҳажмдаги миқдорини ифодалайди. У ҳар бир гуруҳда муайян ўқув фани буйича Давлат таълим стандартларига мувофиқ бериладиган таълим мазмунини аниқлашга асос бўлади.

Бакалавр босқичида

Президент асарларини билиш, уларда илгари сурилган ғоялар асосида мушоҳада юрита олиш;

– мамлакатимиз мустақиллиги ва байрамлари ҳақидаги она - Ватанга муҳаббат уйғотувчи адабий асарлар мазмунини англаган ҳолда сўзлаб бериш.

– миллий мустақиллик ва унинг дастлабки ютуқлари, мамлакатимиз байроқи, герби мадҳияси, давлат рамзлари, Президенти, ташқи алоқаларига доир тушунчаларга эга бўлиш;

– Президент асарларини билиш, уларда илгари сурилган ғоялар асосида мушоҳада юрита олиш;

– Ўзбекистоннинг мустақил, суверен, демократик давлат сифатида тарихий ривожланиши ҳақида маълумотга эга бўлиш;

– ўқув юрти, тумани, қишлоғи, шаҳрининг ўтмиши, бугуни тўғрисида маълумотга эга бўлиш;

– ўзбек миллий давлатчилиги ва унинг тараққиёти ҳақида тасавурга эга бўлиш;

– Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши, унинг тузилиши ва мазмунини тавсифлай олиш;

– Ўзбекистон Республикасининг миллий давлат ва маъмурий-худудий тузилишини ва уларнинг ҳуқуқий асосларини билиш;

– буюк алломаларимиз ва уларнинг дунёвий фанлари ривожига қўшган ҳиссалари ҳақида тасавурга эга бўлиш.

Магистратура босқичида

Бу фан миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва тамойиллари, тарихий негизлари, илмий, фалсафий, дунёвий илдишлари, ўзига хос намоён бўлиш қонунлари ва хусусиятлари тўғрисида билим беради. Ушбу фанни ўқитишни тўғри ташкил қилишда тарбиянинг анъанавий ва замонавий усулларидан фойдаланиш катта аҳамият касб этади.

«Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» ўқув фани ана шу йўналишдаги вазифаларни бажаришга хизмат қилади. Бу соҳадаги амалиётни ўрганиш мазкур фанни ўқитишнинг самарадорлигини янада ошириш учун куйидаги асосий талабларга амал қилиш шарт эканлигини кўрсатмоқда:

I. Ёшлар онгида ғоялар ҳақида тўлиқ тасаввурни шакллантириш, ўз маъно-моҳиятига кўра ғояларнинг бунёдкор ёки вайронкор бўлиши ҳақида тўғри билимлар ҳосил қилиш;

II. Миллий истиқлол ғоясининг инсонпарварлик моҳиятини кўрсатиш асосида мустақилликнинг муқаддас қадриятлиги, уни асраб-авайлаш ҳар бир кишининг муқаддас бурчи эканини ўқувчи ва талабаларнинг қалби ва онгига сингдириш;

III. Ёшлар орасида миллатчиликнинг ҳар қандай кўринишлари пайдо бўлишига йўл қўймаслик, таълим-тарбия жараёнида умуминсонийликнинг устиворлиги тамойилларига оғишмай амал қилишга алоҳида эътибор бериш;

IV. Дарс режаларини тузиш ва маънугултирларни олиб боришда меъёрларга жиддий аҳамият бериш, бунда талабаларнинг ёши, тафаккури, дунёқараши ва қизиқишларини ҳисобга олиш;

V. Айрим тушунчаларни ҳаддан зиёд соддалаштириш, таълимнинг эскича услубларини қўллаш натижасида фаннинг қадрсизланишига йўл қўймаслик;

VI. Таълим-тарбиянинг илғор, таъсирчан воситаларидан, замонавий ўқитиш технологияси имкониятларидан кенг фойдаланиш;

VII. Таълим жараёнида тазйик ўтказмасдан маърифий асосда иш тутиш, ёшларнинг мустақил ва эркин фикрлаш, баҳс-мунозара юритиш кўникмаларини оширишга эътибор қаратиш;

VIII. Ўқитувчи ва тингловчилар ўртасида ўзаро ишонч, ҳамфикрлик муҳитини шакллантириш, мавзуларни шарҳлашда ҳаётий ва таъсирчан мисоллар, бугунги воқеалар таҳлили ва маъбуот материалларидан кенг фойдаланиш;

IX. Мазкур фанни ўқитиш жараёнини муттасил кузатиш, таҳлил қилиш орқали уни илғор технологиялар, методологик тавсиялар ва усуллар асосида такомиллаштириб бориш. **Жамият ва инсоннинг ғоя ва мафқурасиз яшай олмаслиги.** ғоя ва мафқуралар тўғрисидаги билимларни ўрганиш – давр талаби. ғояшунослик (идеология) – ғоялар

ҳақидаги фан, улар ҳақидаги билимлар тизими ва таракқиётнинг мафкуравий тамойиллари тўғрисидаги қараш ва таълимотлар мажмуидир. Унинг қонун ва категориялари, ривожланиш босқичлари, инсоният тарихи ва таракқиётини тушуниш учун аҳамияти.

«Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» – мустақиллик йилларида шаклланган янги фан. Унинг асосий тушунчалари, ўқув фани сифатидаги ўзига хос хусусиятлари. Ушбу фаннинг асосий мавзулари ва тарбиявий функцияси, бошқа ижтимоий фанлар билан ўзаро алоқаси.

Миллий ғоя фанининг асосий вазифаси – юртимизда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишга хизмат қиладиган яхлит ва изчил таълимотнинг моҳият ва мазмунини ёшларимиз қалби ва онгига сингдириш. Ушбу таълимотнинг асосий тамойиллари, тарихий негизлари, илмий, фалсафий ва дунёвий илдилари, назария сифатида ўзига хос шаклланиш қонуниятлар ва хусусиятларга эга умуммиллий ҳодиса эканлиги тўғрисидаги билимларни эгаллаш зарур.

Ғоявий тарбия ва ёшлар камолоти ана шу фан билан боғлиқ. Миллий ғоя фанини ўрганишнинг ёшларда эзгу ғояларга садоқат, ёд ва зарарли мафкураларга қарши кураш туйғусини шакллантиришдаги аҳамияти каттадир. Бу фаннинг қомил инсонни вояга етказиш ва ёш авлодда мафкуравий иммунитетни тарбиялаш борасидаги долзарб вазифаларини дарс жараёнида сингдирилади.

И Л О В А Л А Р

Ўзбекистон Республикаси Президентининг

Ф А Р М О Й И Ш И

"Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар" фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида.

Олдимизга қўйган олижаноб ва буюк мақсад – миллий истиқлол ғояларини халқимиз, аввало, ёшларимиз онгига сингдиришга қаратилган ўқув илмий-услубий ва тарбиявий ишларнинг самарадорлигини таъминлаш ва янада такомиллаштириш мақсадида:

1. Миллий ғояни халқимиз, аввало, ёшларимиз онгига сингдириш жараёнини таҳлил қилувчи ва такомиллаштирувчи махсус методологик комиссия таркиби тасдиқлансин.

Комиссияга таълим турлари бўйича юқори малакали олим ва мутахассислардан иборат эксперт гуруҳларини ташкил этиш ҳуқуқи берилсин.

2. "Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар" фанини ўқитиш юзасидан Халқ таълими, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиқларининг таълим турлари ва босқичларида белгиланган соат ҳажмлари, профессор – ўқитувчиларни малака ошириш курсларидан ўтказганлиги, педогог

кадрлар учун тажрибавий дастурлар, маъруза матнлари ва ўқув қўлланмаларини тайёрлаганлиги, ўқувчи ва талабалар бўлимини назорат қилишнинг турли шакллари ишлаб чиққанлиги, Фан ва техника қўмитаси томонидан миллий истиқлол ғоясини илмий асосларини ишлаб яқишга бағишланган давлат илмий-техник дастури шакллантирилганлиги ҳисобга олиниб, уларнинг таълим жараёнига жорий қилиниши методологик комиссия томонидан ўрганиб борилсин.

3. Комиссия Халқ таълими вазирлиги, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази, Фан ва техника давлат қўмитаси ҳамда Фанлар академияси билан биргаликда:

– барча таълим турларида мазкур фанни ўқитишда, таълим жараёни илмий-услубий томонларини жорий ўқув йилининг якунигача ўрганиш мақсадида, бир hafta маддатда, етарли илмий салоҳиятга эга ва тажрибали педогог кадрлари мавжуд бўлган таълим муассасаларидан борат, мамлакат миқёсида, экспериментал майдончаларини белгиласинлар ва эксперт ишчи гуруҳларини ташкил қилсинлар;

– тайёрланаётган дарслик ва ўқув қўлланмаларини юқори малакали экспертлар муҳокамасидан ўтказиб, уларнинг мазмунини алоҳида назорат қилсинлар;

– жорий ўқув йилининг якунига қадар миллий истиқлол ғоясини ёшлар онгига сингдиришда, дарсларнинг ноанъанавий шакл ва услубларини ишлаб чиқиш, уларни экспериментал майдончаларда синовдан ўтказиш, ижобий натижаларни янги ўқув йилидан таълим жараёнига кенг жорий қилиш натижасинлар;

– 2001 йилининг 25 февралига қадар олий таълим муассасалари учун маъруза матнларини яратиш, Давлат матбуот қўмитаси билан ҳамкорликда чоп этиш ва жойларга етказишни ташкил қилсинлар;

– 2001 йилининг 15 августига қадар умумий ўрта таълим муассасалари учун "Одобнома", "Ватан туйғуси", "Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари" дарсликларини уларга қўйиладиган талаблар даражасида қайта ишлаш. Давлат матбуот қўмитаси билан ҳамкорликда чоп этиш ва жойларга етказишни таъминласинлар;

– жорий йилининг 1 сентябрига қадар ўрта махсус касб-хунар таълим муассасалари учун тажрибавий қўлланмани яратиш, Давлат матбуот қўмитаси билан ҳамкорликда чоп этиш ва жойларга етказишни ташкил этсинлар;

– ўқув йилида орттирилган тажриба ва синовдан ўтган методик ишланмалар асосида июн- август ойларида мазкур фандан дарс берувчи профессор ўқитувчиларнинг малакасини оширишни ташкил этсинлар;

– Махсус методологик комиссия "Миллий ғоя; асосий тушунча ва тамойиллар" фанини ўқув жараёнига жорий қилиш мониторингини олиб борсин. Унинг таҳлили асосида таълим дастурларини такомиллаш-

тиришга қаратилган кўрсатма ҳамда тавсияларни ишлаб чиқишни ташкил этсин ва амалга оширилишини таъминласин;

– Мазкур Фармойишнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг Давлат маслаҳатчиси Т.Рисқиев ва Бош вазир ўринбосари Ў. Кароматов зиммасига юклансин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти
И. Каримов.

Тошкент шаҳри
2001 йил 18 январь.

**Ўзлуксиз таълим жараёнида қўллаш учун саволлар мажмуаси
«Миллий ғоя ва мафкура тамойиллари» ўқув курсини
муस्ताҳкамлашга**

оид с а в о л л а р (малака ошириш жараёнида)

- 1.«Ғоя» деганда нимани тушунаси?
- 2.«Миллий ғоя ва мафкура» фанининг предмети.
- 3.Миллий кадриятлар ва мафкура.
- 4.Миллий истиқлол ғояси асосини ташкил этувчи умуминсоний тамойиллар.
- 5.«Миллий ғоя ва мафкура» ўқув курси методологик асослари.
- 6.Мафкуравий таъсир жараёнининг Ўзлуксизлиги.
- 7.Миллий кадриятларни қайта қуриш - жаҳон цивилизацияси талаби.
- 8.Миллийликни ифодаловчи энг асосий кўрсаткичлар.
- 9.Миллий истиқлол мафкурасининг ўзига хос хусусиятлари.
- 10.«Баркамол инсон» тушунчаси.
- 11.Миллий ғояси ва мафкурасининг асоси.
- 12.Кадриятлар ва уларнинг тарбиявий аҳамияти.
- 13.Миллий эктиёж ва миллий манфаат диалектикаси.
- 14.Мафкуравий фаолиятнинг давлат ташкилотлари томонидан мувофиқлаштирилиши.
- 15.Ғоя - уларнинг мазмуни, шакли ва характери.
- 16.Ақоли моддий ва маънавий эктиёжларини қондириш ва миллий ғоя ва мафкураси.
- 17.Ғоянинг назарияга айланиш қонуниятлари.
- 18.Инсонпарвар, демократик жамият, ҳуқуқий давлат қуриш-миллий ғоя ва мафкуранинг ядроси.

19. Маданият, маънавият ва мафкура.
20. Глобализация ва жаҳон мафкуравий манзарасининг ўзгариши.
21. Глобализация жараёнининг мафкуравий вазиятга таъсири.
22. Миллий ғоя ва мафқуранинг мақсади ва вазифалари.
23. «Мафкура» тушунчаси. Умуммиллий ғоя.
24. Ижтимоий тараққиёт ўзбек моделининг энг асосий хусусиятлари.
25. Инсонпарвар, демократик жамият маънавий-ахлоқий заминларини мустақкамлашнинг тўрт асосий негизи.
26. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги ва унинг ижтимоий-сиёсий аҳамияти.
27. Президент И.Каримов - миллий истиқлол мафқураси кашшофи.
28. Ижтимоий тарбия ва миллий ғоя ва мафкура.
29. Ўзбекистонда бунёд этилаётган фуқаролик жамиятининг ўзига хос хусусиятлари.
30. Мафкуравий тасаввур. Мафкуравий таъсир. Мафкуравий фаолият.
31. Мафкуравий таҳдид кўринишлари.
32. Ҳозирги замон цивилизациясининг инсон ижтимоий қиёфасига таъсири.
33. Миллий ғоя ва мафқурасни шакллантиришда ижтимоий-гуманитар фанларнинг роли.
34. Ижтимоий тарбия системаси ва мафкура.
35. Миллий ғоя ва мафқуранинг устувор йўналишлари ва соҳалари.
36. Шахс ва унинг таркиби.
37. Миллий ғоя ва мафқурани шакллантиришда тарихий хотиранинг аҳамияти.
38. Миллий ғоя ва мафқурани омма онгига сингдириш услублари ва усуллари.
39. Маънавият ва маърифат. Маънавият ва тарихий хотира.
40. Миллий ва умуминсоний кадрятлар диалектикаси.
41. Жамият ижтимоий институтларининг тарбиявий имкониятларини мувофиқлаштириш - инсонпарвар, демократик жамият талаби.
42. Миллий ўзликни тиклаш жараёни.
43. Миллий маданиятнинг ўзига хослигини тиклаш йўллари.
44. Миллий ғоя ва мафқуранинг илмий ҳарактери.
45. Миллий ғоя ва мафқурани шакллантириш - тарихий зарурият.
46. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигига эришиши - жаҳон миллий-озодлик ҳаракати тажрибасида ноёб ижтимоий воқеа.
47. XXI асрда геополитик мақсадлар ва геосиёсатнинг ўзгариши.
48. Зарарли, ёт, ғайринсоний ғояларнинг тарқатилишига барҳам бериш йўллари.

49. Миллий ғоя ва мафқуранинг янгича фикрлаш, ишлаш ва яшаш маданиятини шакллантиришдаги аҳамияти.
60. Мафқуравий таъсир самарадорлигини таъминловчи омиллар ва воситалар.
51. Меҳнаткашлар интеллектуал фаоллигини ошириш - жамият маънавий-ахлоқий заминларини мустақкамлаш омили.
52. Марказий Осиёда вужудга келган ёш мустақил мамлакатлар фуқаролари онгига сингдиришга уринилаётган гайриинсоний ғоялар.
53. Миллий мафқуранинг моҳияти ва унинг таркибий тўзилиши.
54. Миллий манфаатлар ва давлат манфаатларини мувофиқлаштиришда мафқуранинг аҳамияти.
55. Мустақиллик ва миллий ғоя тушунчалари.
56. Бунёдкор ва вайронкор ғоялар.
57. Миллий онг ва миллий ғурур тушунчалари.
58. Мафқуравий полигонлар билан ядро полигонларининг фарқи.
59. Президент И.А. Каримовнинг «ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш» ғоясининг мазмуни.
60. Мафқуравий бўшлиқни тўлдиришда миллий мафқуранинг роли.
61. Шахс камолотида тарбиявий-мафқуравий омиллар ролининг усиб бориши.
62. «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг мамлакат ёшларини ягона ғоя атрофида бирлаштиришдаги роли.
63. Миллий истиқлол мафқурасида халқнинг, миллатнинг энг муқаддас туйғулари, орзу-умидларининг мужассамланиши.
64. Мафқуравий таъсирнинг асосий йўналишлари орасидаги алоқадорлик.
65. Миллий ғоя ва мафқурани фуқаролар онгига сингдиришда миллий-маданий мероснинг роли.
66. Мустамлакачилик даврида миллий-маданий меросга бўлган муносабатнинг заифлиги.
67. Мустақиллик шароитида миллий-маданий меросга муносабатнинг узғариши.
68. Миллий-маданий мерос ва миллий истиқлол мафқураси.
69. Миллий ўзликни англаш ва миллий ғурур.
70. Мустамлакачилик йилларида миллий-маданий меросга муносабат.
71. Мустақиллик шароитида халқимиз миллий ғурурини шакллантиришнинг асосий омиллари.
72. Миллий ғоя ва мафқурасининг шаклланишида ўзбек тилининг ўрни ва аҳамияти.
73. Мустақиллик шароитида миллий кадрларнинг тикланиши.

74.Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши – ўзбек тилининг миллий жозибасини тиклаш омили.

75.Президент И.А.Каримов асарларида миллий-маданий мерос тўғрисидаги қарашлар.

76.Президент И.А.Каримов асарларида умуминсоний қадриятлар талқини.

77.Президент И.Каримовнинг «Ўзбекистонда демократик ўзгаришларнинг янада чуқурлаштириш ва фуқаровий жамият асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари» мавзусидаги марузасида илгари сурилган концептуал ғоялар.

78. Президент И.Каримовнинг «Биз танлаган йўл–демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли» мавзусидаги марузасида илгари сурилган концептуал ғоялар.

79.Президент И.Каримовнинг «Бизнинг бош мақсадимиз–жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоқ этишдир» мавзусидаги марузасида илгари сурилган концептуал ғоялар.

80.Президент И.Каримовнинг «Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар, деб ҳисоблашар эди» мавзусида «Независимая газета» мухбирининг саволларига берган жавобида илгари сурилган концептуал ғоялар.

81.Ғоялар ва уларнинг турлари.

82.Ижтимоий-сиёсий ғоялар.

83.Давлатлар ва миллатларнинг тақдирида мафқуранинг роли ва аҳамияти.

84.Ижтимоий тараққиётда ғояларнинг аҳамияти.

85.Мафқуравий барқарорлик.

86.Мафқуравий иммунитет.

87.Мафқуравий профилактика.

88.Мафқуравий сиёсатнинг мазмуни ва моҳияти.

89.Биз Ўзбекистонда қандай жамият барпо этмоқдамиз?

90.Миллий ғоя ва мафқуранинг тарихий илдизлари.

91.Миллий ғоянинг фалсафий асослари.

92.Миллий ғоя ва мафқуранинг умумбашарий тамойиллари.

93.Миллий ғоя ва мафқуранинг миллий хусусияти.

94.Мафқуравий тарбия субъектлари.

95.ХХІ аср мафқуравий беҳарорлик ва мафқуравий бефарқлик вужудга келишининг асосий сабаблари.

96.«Кучли давлатдан–кучли жамият сари» концепциясининг моҳияти.

97.Ўзбекистон Республикасининг мадҳияси: моҳияти, матни ва аҳамияти.

98.Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғи: моҳияти ва аҳамияти.

99. Ғоявий тарбиянинг моҳияти.

100. Президент И.А.Каримов асарларида миллий ғоянинг моҳияти ҳақидаги мулоҳазалар.

101. «Миллий ғоя ва мафкура» ўқув предметининг ўзига хос хусусиятлари.

102. «Миллий ғоя ва мафкура» фанининг мақсад ва вазифалари.

103. «Миллий ғоя» тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.

104. Фикр ва ғоя, уларнинг ўзаро алоқадорлиги ва фарқи.

105. «Мафкура» тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.

106. Ғоя ва мафкураларнинг инсон ва жамият ҳаётидаги аҳамияти.

107. Инсоният тарихида мафкурадан қўзланган мақсадлар.

108. Мафкураларнинг намоён бўлиш хусусиятлари.

109. «Авесто» да эзгулик ғоялари ҳамда уларнинг аҳамияти.

110. «Фикрга қарши – фикр, ғояга қарши – ғоя, жаҳолатга қарши – маърифат» тамойилининг моҳияти.

111. Ғоя ва мафкураларнинг мутлақлаштирилиши ва унинг оқибатлари.

112. Ақида. Ақидапарастлик мафкураси.

113. Геосиёсий мақсадлар ва мафкуравий сиёсат.

114. Жаҳонни мафкуравий бўлиб олишга уринишлар.

115. Ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантириш зарурияти.

116. Марказий Осиёдаги мафкуравий жараёнларнинг асосий хусусиятлари.

117. «Кучли давлатдан – кучли жамият сари» концепциясининг моҳияти ва аҳамияти.

118. Ўзбекистон ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари.

119. Ўзбекистонда янги жамият барпо этишнинг асосий тамойиллари.

120. Ғоявий бўшлиқ, унинг моҳияти ва намоён бўлиш шалклари.

121. Мафкуравий таҳдид ва унинг асосий кўринишлари.

122. Миллий истиқлол ғоясини шакллантириш – тарихий зарурият.

123. «Миллий истиқлол ғояси» тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.

124. Миллий ғоя – миллий ўзликни англатувчи куч.

125. Миллий ғоя ва мафкурасининг тарихий илдишлари.

126. Миллий мафкуранинг фалсафий илдишлари.

127. Миллий ғоя ва мафкура, умумбашарий қадриятлар.

128. Ўзбекистон давлат рамзларига ҳурмат – ватанпарварлик ифодаси.

129. Ватан равнақи ғояси ва уни фуқаролар онгига сингдириш вазифалари.

130. Юрт тинчлиги ғоясининг мазмуни, моҳияти.

131. Минтақада тинчлик ва барқарорликни таъминлашда Ўзбекистоннинг роли.
132. Халқ фаровонлиги ғояси, унинг моҳияти ва ахамияти.
133. Комил инсон ғояси, унинг моҳияти ва мазмуни.
134. Ижтимоий ҳамкорликни мустақкамлаш – давр талаби.
135. Миллатлараро тотувлик – Ўзбекистон тараққиётини жадаллаштириш омили.
136. Диний бағрикенглик ғояси, унинг намоён бўлиш хусусиятлари.
137. Миллий ғоя ва мафқурани шакллантиришда фан ва илмий муассасаларнинг тўтган ўрни.
138. Миллий истиқлол мафқурасини шакллантиришда маданий-маърифий муассасаларнинг тўтган ўрни.
139. Миллий ғоя ва мафқурани шакллантиришда адабиёт ва санъатнинг тўтган ўрни.
140. Миллий ғоя ва мафқурани шакллантиришда меҳнат жамоаларининг тўтган ўрни.
141. Мафқуравий жараёнларда сиёсий партияларнинг ўрни.
142. Мафқуравий тарбия самарасини аниқлаш мезонлари.
143. XXI аср бошларида Ўзбекистон хавфсизлигига таҳдид солаётган омиллар.
144. Ўзбекистон Конституцияси – миллий истиқлол ғоясининг ҳуқуқий асоси.
145. Миллий манфаатлар ва миллий ғоя ва мафқура тушунчаси.
146. Ижтимоий тараққиёт ўзбек моделининг беш тамойили.
147. Бунёдкор ва вайронкор ғояларнинг фарқи.
148. Диний бағрикенглик ва диний экстремизм.
149. «Инсон ҳалби ва онги учун кураш» иборасининг мазмуни.

**«Миллий ғоя ва маънавият асослари» ўқув предметида
намунавий тест саволлари**
(умумий ўрта таълим мактабларининг VIII–XI синфлари учун)

1. «Ғоя» нима, луғавий маъносичи?
 - a) Инсон тафаккурининг маҳсули.
 - b) Бир кишининг фикри.
 - c) Мақсадга эришиш йўлида манфаатлардан воз кечиш
 - d) Назариялар мажмуи.
 - e) Жамоанинг танқидий фикри.
2. Японияда кенг ёйилган зарарли диний-мистик оқим.
 - a). Ваҳҳобизм.
 - b). Хизбут таҳрир.

с). Аум Синрикё.

д). Суфизм.

е). Барча жавоблар тўғри.

3. «Мафқуравий полигон» тушунчаси мохиятини ифода этувчи жавобни аниқланг.

а). Муайян мафқура ғояларидан ҳаразли мақсадларда фойдаланиш.

б). Кишилар онгига ҳукмронлик қилиш, уларни кўркувда ушлаб туриш.

с). Ёшларни маънавий жиҳатдан тарбиялашга кўмаклашиш.

д). Шовинистик ғоялар тарғиботи.

е). А ва В жавоблар тўғри.

4. Диний никоб остида конституцион тузумни ўзгартиришга интилувчи тажовузкор оқим.

а). Шовинизм.

б). Диний экстремизм.

с). Иркчилик.

д). Коммунизм.

е). Фашизм.

5. Мафқура полигонларининг ядро полигонларидан кучлилигини ифодаловчи сабаблар.

а). Ахборот тармоқлари орқали тенг ёйилиш имкониятининг мавжудлиги.

б). Уларнинг инсон онгига исталган вазият ва шароитда таъсир эта олиш имкониятига эгаллиги.

с). Муайян ҳудудни вайрон қилишга интилиш.

д). Адолатли жамиятни барпо этишга йўналтирилганлиги.

е). А ва В жавоблар тўғри.

6. Миллий мафқура тамойилларини аниқланг.

а). Миллий гурур, миллий ифтихор туйғуси.

б). Она тилига ҳурмат, ота-онага, маҳаллага эҳтиром.

с). Сабр-бардош, меҳнатсеварлик.

д). Ҳалоллик ва меҳр-оқибат.

е). Барча жавоблар тўғри.

7. Ядро полигонларидан ҳам кучли полигонлар.

а). Ракета полигонлари.

б). Мафқура полигонлари.

с). Ҳарбий полигонлар.

д). Ўқув-машқ полигонлари.

е). Юқоридагиларнинг барчаси.

8. Ривожланган мамлакатларда жамият мафқураси нимага асосланади.

а). Умуминсоний қадриятлар ва демократик тамойилларга.

- b). Фақат миллий қадриятларга.
- c). Иркчилик ва диний экстремизмга.
- d). Илмий-техникавий кашфиёт ва иқтисодий имкониятларга.
- e). Ўтиши тажрибаларига.

9. Дунёни бўлиб олишга уринаётган мафқуралар.

- a). Буюк давлатчилик гегемонизми.
- b). Диний мансублик.
- c). Этник бирлик.
- d). Собик ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий бирлик асосида.
- e). Юқоридагиларнинг барчаси.

10. Жаҳондаги мафқуравий манзаранинг ўзгаришига сабаб бўлган омиллар.

- a). Йигирма аср охирида юз берган ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар.
- b). Социализм ва капитализм ўртасидаги нисбий мувозанатнинг

бузилиши.

- c). Компьютер технологиясининг тезкор ривож.
- d). Фазони тадқиқ этиш йўлидаги ҳамкорлик.
- e). А ва в жавоблар.

11. Геополитика – бу.. ..

- a). Ўзга, мамлакат ҳудудида ўз маданиятини намойиш қилишдир.
- b). Муайян давлат манфаатларини ўзга минтақа ва ҳудудларда

кучайтиришга қаратилган сиёсат.

- c). Муайян минтақага кўрсатилаётган ижтимоий-сиёсий ёрдам.
- d). Хорижий ҳамкорлар билан иқтисодий муносабатни ўрнатишдир.
- e). Ўзаро ҳамкорликка йўналтирилган муайян давлат сиёсати.

12. Марказий Осиё минтақасида мафқуравий жараёнларнинг мураккаблашуви сабаблари.

- a). Марказий Осиё минтақаси сиёсий ҳаритасида рўй берган туб ўзгаришлар.
- b). Минтақанинг географик ўрни.
- c). Афғонистонда 20 йилдан буён давом этаётган «биродаркушлик»

уруши.

- d). Чеченистонда рўй берган можаролар.
- e). Диний қарашлар ўртасидаги тафовутлар.

13. Ўзбекистоннинг бош стратегик мақсади нимадан иборат.

- a). Коммунистик жамиятни барпо этиш.
- b). Бозор иқтисодиётига асосланган эркин, демократик жамиятни барпо этиш.

c). Жаҳон мамлакатлари билан ўзаро тенг ҳамкорликка эришиш,

- d). Терроризмга қарши кураш.
- e). Нейтрал давлат сифатида фаолият юритиш.

14. Жамият тараққийетининг ўзбек модели қайси жавобда тўғри кўрсатилган.

- a). «Туркистон – умумий уйимиз» ғояси.
- b). Жамият ҳаётини ислоқ қилишнинг ўзига хос беш тамойили.
- c). Ҳарбий можароларни сиёсий йўл билан ҳал қилишга қаратилган «б-2» гуруҳи фаолияти.
- d). «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури».
- e). Ёшлар ижтимоий ҳаракатининг юзага келиши.

15. Ғоявий бўшлиқнинг пайдо бўлишига олиб келувчи сабаблар нималар.

a). Давлат ва нодавлат ташкилотлар, сиёсий партияларнинг мафкуравий соҳадаги қониқарсиз фаолияти.

b). Айрим ижтимоий соҳа раҳбарларининг давр талабларидан орқада қолганлиги.

c). Жамият ҳаётида рўй бераётган мураккаб ўзгаришларнинг ўз вақтида илмий ечимга эга бўлмаганлиги.

d). Ижтимоий муаммоларнинг ўз вақтида ижобий ечим топмаганлиги.

e). Барча жавоблар тўғри.

16. Миллий ғоя ва мафкура моҳияти қайси жавобда ўз ифодасини топган.

a). Муайян халқ ёки миллатнинг ғоявий қарашлари.

b). Жамият ва халқнинг эзгу мақсадларини ифодалайдиган, асрий орзу-истакларини амалга оширишга хизмат қиладиган ғоялар тизими.

c). Муайян партия ҳаракат дастурини белгилувчи ғоялар тизими.

d). Турли сиёсий партия ва ижтимоий гуруҳлар томонидан илгари сурилган ғоялар.

e). Тенг шерикчилик асосига эга бўлган шартномада эътироф этилган шартлар.

17. Миллий истиқлол мафкураси қандай мақсадга хизмат қилади.

a). Республиканинг ижтимоий-сиёсий тараққийетини таъминлашга.

b). Республиканинг иқтисодий ўсишига.

c). Республика маданиятини юксалтиришга.

d). Республика илмий-техникавий ривожига.

e). Республика Халқ таълимини ислоқ қилишга.

18. Миллий ғоя ва мафкуранинг мазмунини ифодаловчи манбаларни белгиланг.

a). Халқнинг бой тарихи, халқ оғзаки ижоди.

b). Мутафаккирларнинг ижтимоий-ахлоқий, комил инсон ҳақидаги фалсафий қарашлари.

с). Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримовнинг миллий давлатчилиги ва жамият тараққиёти мазмунини назарий ва амалий жиҳатдан асослашга хизмат қилувчи асарлари.

д). Ғарб мутафаккирларининг Марказий Осиё тўғрисидаги тасаввурлари.

е). а, в, с жавоблар.

19. Миллий мафқуранинг асосий ғоялари қайси жавобда кўрсатилган.

а). Юрт тинчлиги, ватан равнақи, халқ фаровонлиги, комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик.

б). Муайян партиянинг илғор ғояси.

с). Диний идора ва ташкилотлар ўртасидаги ҳамкорликни қарор топтириш ғояси.

д). Миллий валютани муомалага киритиш тўғрисидаги ғоялар.

е). Юқоридагиларнинг барчаси.

20. Маънавий кадриятлар қайд этилган жавобни кўрсатинг.

а). Асрлар давомида тўпланган маданий мерос.

б). Миллий урф-одат, анъаналар.

с). Мутафаккирларнинг карашларини ифода этувчи адабиётлар.

д). Илмий рисолалар, техникавий кашфиётлар.

е). А, в, с жавоблар.

21. Ростгўйлик, тўғри сўзлик ғоясини илғари сурувчи халқ мақолини кўрсатинг.

а). Мехнат қилсанг, роҳат кўрасан.

б). Сабрнинг таги олтин.

с). Устоз отангдан улуг.

д). Тўғри ўзар-эгри тўзар.

е). Зар кадрина заргар билар.

22. Воқеа-ҳодисалар моҳиятини тез ва тўғри идрок этувчи, оқибатни олдиндан кўра олувчи инсон қандай номланади.

а). Зийрак инсон.

б). Тўғри сўз инсон.

с). Фаҳм-фаросатли инсон.

д). Ҳалол инсон.

е). А, С жавоблар тўғри.

23. Инсон диди ва умумий маданиятининг муҳим белгиси нимада кўринади?

а). Кийинишга муносабатида.

б). Табиатга муносабатида.

с). Ўқишга муносабатида.

д). Ота-онага муносабатида.

е). Ижтимоий борлиққа муносабатида.

24. Қандай киши нафс балосига қул бўлади?

- a). Ёлгон киши.
- b). Билагон киши.
- c). Жоҳил киши.
- d). Чақимчи киши.
- e). Сахий киши.

25. Кишилар ҳаёти, соғлиги ва турмуш тарзига жиддий зарар етказувчи омиллар қайсилари?

- a). Ичқиликбозлик, кашандалик.
- b). Гийёқвандлик, нашандалик.
- c). Хурфикрлилик, умргузаронлик.
- d). a, b жавоблар.
- e). a, b, c жавоблар.

26. Авлоддан-авлодга утиб келаётган ижтимоий-ахлокий муносабатларининг умумлашган талаблари нима?

- a). Обод.
- b). Анъана.
- c). Китоб.
- d). Бойлик.
- e). Ахлоқ.

27. Қуйидагиларнинг қайси бири ўзбек халқининг қадимдан таркиб топган анъаналари саналади?

- a). Бир-бирига кумаклашиш, меҳр-оқибат курсатиш.
- b). Йигитларни уйлантириш, кизларни узатиш.
- c). Ота-онага ҳурмат.
- d). Кўчат экиш, уй қуриш.
- e). A, B, C, D жавоблар.

28. Ўрга Осиё халқлари тарихи билан боғлиқ миллий байрамларни аниқланг.

- a). Хотира куни, оналар байрами.
- b). Наврўз байрами.
- c). Рамазон ва Қурбон ҳайитлари.
- d). Янги йил байрами.
- e). Конституция куни.

29. Аждодларни хотирлаш, ҳурмат ва эҳтиром рамзи сифатида белгиланган тадбир.

- a). Мустақиллик байрами.
- b). Наврўз байрами.
- c). Хотира ва қадрлаш куни.
- d). Конституция куни.
- e). Меҳржон байрами.

30. Наврӯз байрамида пишириладиган шифобахш ва тансиқ таом.
- Сумалак.
 - Қуқ сомса.
 - Гӯжа.
 - Ҳалим.
 - Норин.
31. Биров уғирлай олмайдиган, ўз эгаси учун туганмас давлат нима.
- Олтин, зар, бойлик.
 - Меҳнат-машаққат.
 - Касб-ҳунар, билим.
 - Уй-жой, машина.
 - Мансаб, лавозим.
32. Оилавий тадбирлар ичидаги энг яхши анъана, маънавий камолот асоси.
- Рақс.
 - Китобхонлик.
 - Мусиқа.
 - Спорт.
 - Тўй-марака.
33. Инсоннинг оз ва кўп, борлик ва йўқликка қуникиши, сабр қилиши, нафсини тия олиши қандай фазилатда намоён бўлади?
- Қаноат.
 - Саҳоват.
 - Қироат.
 - Дўстлик.
 - Мурувват.
34. Нафс, ҳирс, мол-дунё ва бойликка ўқлик ҳислати қандай одамларга хос?
- Ёвуз.
 - Очкўз.
 - Хасис.
 - Таъмагир.
 - В, С жавоблар.
35. Қайси сана «Ўқитувчи ва мураббийлар куни» сифатида нишонланади?
- 1 сентябрь.
 - 31 август.
 - 1 октябрь.
 - 1 январь.
 - 21 октябрь.
36. «Хотира ва кадрлаш куни» деб белгиланган санани аниқланг.
- 1 сентябрь.

- b). 9 сентябрь.
 - c). 9 октябрь.
 - d). 9 май.
 - e). 9 декабрь.
37. Гигиена нима?
- a). Тиббиётнинг муҳим соҳаси, тансихатлик, соғлиқ ҳақидаги фан.
 - b). Тўғри овқатланиш ҳақидаги фаннинг бўлими.
 - c). Ҳарбий касб ҳақида билим берувчи соҳа.
 - d). Ҳаво, тупроқ, иқлим ҳақидаги фан.
 - e). Бола тарбияси тўғрисидаги фан.
38. Кишининг аклий, ахлокий даражаси ҳамда эстетик дидини кўрсатувчи жиҳатни белгиланг.
- a). Овқатланиш маданияти.
 - b). Кийиниш маданияти.
 - c). Китоб ўқиш қобилияти.
 - d). Қадди-қомаги, юриш туриши.
 - e). Мунозара юритиш одоби.
39. Сизнингча қандай кийиниш лозим?
- a). Қимматбаҳо, кийимларни кийиш.
 - b). Фақат хориж либосларини кийиш.
 - c). Дид билан бошқаларнинг ғашини келтирмайдиган даражада кийиниш.
 - d). Уйда ҳам, кўчада ҳам бир хил кийиниш.
 - e). Барча жавоблар тўғри.
40. Ичкиликка ружу кўйган кишида куйидаги иллатларнинг қайсиларини учратиш мумкин?
- a). Васваса, хотиранинг бўзилиши.
 - b). Бепарволик, зеҳннинг ўтмаслашуви.
 - c). Сезгирлик, тез фаҳмлик.
 - d). Синчковлик, қизиқувчанлик.
 - e). А ва В жавоблар.
41. Кашандалиқ қандай касалликларни келтириб чиқаради?
- a). Ошқозон, гастрит, асаб касалликлари, ўпка раки.
 - b). Ўн икки бармоқ ичак яраси, қон бўзилиши.
 - c). Грипп, гепатит, оёқ оғриғи.
 - d). Қон босимининг ошиши.
 - e). А, В жавоблар.
42. Марказий Осиё худудига Ислоом орқали кириб келган диний байрамларни кўрсатинг.
- a). Меҳржон, Наврўз.
 - b). Рамазон ва Қурбон ҳайитлари.
 - c). Қовун сайли, гул байрами.

- d). Хиром тўйи, Пахта байрами.
- e). Лола сайли, янги йил байрами.

43. «Хотира ва кадрлаш» куни қайси санада нишонланади?

- a). 9 май.
- b). 8 март.
- c). 8 декабрда.
- d). 2 июлда.
- e). 31 август.

44. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ватан ва халқ озодлиги йўлида қурбон бўлган фидойилар хотирасини абадийлаштириш тўғрисида»ги Қарори қандай мақсадда эълон қилинди?

- a). Шаҳид кетган, эл-юрт учун жонини фидо қилган аجدодларнинг ёрқин хотирасини тиклаш.
- b). Меҳнат фахрийларини рағбатлантириш.
- c). Спорт ишларини ривожлантириш.
- d). Қабристонларни ободонлаштириш, кўкламзорлаштириш.
- e). Ҳарбий асирларга товон тўлаш.

45. Мустақиллик даври қурбонлари хотирасига бунёд этилган мажмуа қаерда жойлашган?

- a). Самарқанд вилояти, Челақ тумани, Зарафшон дарёси бўйида.
- b). Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани, Бўзсув бўйида.
- c). Тошкент шаҳри, Собир Раҳимов тумани, Бўзсув дарёси бўйида.
- d). Тошкент шаҳри, Чилонзор тумани, «Миллий бoғда».
- e). Хоразм вилояти, Урганч шаҳрида.

46. Инсонпарварлик ва тараққиёт ғояларини илгари сурмайдиган ғоялар устуңлиги, ғоявий заифлик ҳамда мафкуравий бўшлиқ қандай оқибатга олиб келади?

- a). Миллатлараро бирдамликка, давлатнинг қудратига зиён еткази, жамият тараққиётини орқали суради.
- b). Илмилар сони қаддан ташқари қупаяди.
- c). Ишсизлар сони қупаяди.
- d). Иқтисодий танқислик бошланади.
- e). Анархия вужудга келади.

47. Шахс маънавиятини шакллантиришга хизмат қилувчи асосий манбаларни аниқланг.

- a). Адабиёт, санъат, кутубхона, мактаб.
- b). Математика, фалсафа, спорт.
- c). Шахмат, шашка, футбол, теннис.
- d). Табиат, ҳайвонот олами, коинот.
- e). Дин, табиат, фан.

48. Инсоний фазилат дастлабки қарор топувчи маскани қурсатинг.

- a). Мактаб.
- b). Оиша.
- c). Кутубхона.
- d). Жамият.
- e). Табиат.

49. Инсон маънавиятини шакллантиришга ёрдам берувчи манбаларни кўрсатинг.

- a). Миллий ва умуминсоний кадриятлар.
- b). Бадиий адабиёт.
- c). Санъат.
- d). Иқтисодий фанлар тизими.
- e). А, В, С жавоблар тўғри.

50. Ватан нима?

a). Кишиларнинг яшаб турган уйи, уларнинг авлод ва аجدодлари туғилиб ўсган жойи, ҳудуди, ижтимоий муҳити, мамлакати.

- b). Яшаб турган жойи.
- c). Киндик қони тўқилган жойи.
- d). Мактаб, маҳалла, ижод қилаётган жойи.
- e). Барча жавоблар тўғри.

51. Миллий истиклол ғояси деганда нимани тушунасиш?

a). Мустақиллик йилларида олиб борилган ишлар натижасида юзага келган асосий фикрлар мажмуисини.

- b). Мустақиллик тизимидаги тушунчалар.
- c). Тамойиллар ва унинг асосий тушунчалар.
- d). Ғоянинг асосий турлари ва бош ғоя.
- e). Ватан равнақи, эл-юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги.

52. Қайси қаторда ғоя ифодаланган?

a). Мен бошпанасиз дўстимга уйимни совға қилмоқчиман.

b). Ўз боғимиздан чиққан меваларни болалар уйига топширмоқчиман.

- c). Маҳаллага мактаб куриб бермоқчимиз.
- d). Биз озод ва обод ватан қурмоқчимиз.
- e). А ва В жавоблар тўғри.

53. Ғоя қандай асосий хусусиятларга эга?

- a). Мақсад ва манфаатларни ақс эттиради.
- b). Ўзига хос тизим ҳосил қилади.
- c). Уюштиради, сафарбар қилади.
- d). Олға бошловчи, ҳаракат манбаи бўлади.
- e). Барча жавоб тўғри.

54. Миллий ғоя деганда нима тушунилади?

- a). Фақат бир миллатга хос тушунча.
- b). Шарқий халқларга хос тушунча.

- с). Ғарбий ва Шарқ халқларга тегишли.
- д). Муайян мамлакатдаги миллат ва элатларга хос ягона ғоя.
- е). А, В жавоблар тўғри.

55. Башарият тарихида тараккиёт учун хизмат қиладиган ғоялар қаторини кўрсатинг.

- а). Бозор иқтисодиёти, толерантлик, ҳамфикрлилик, ҳамдўстлик.
- б). Тинчлик, дўстлик, тотувлик, ҳамкорлик, ўзаро маданий мулоқот.
- с). Буюк ипак йўли, халқаро савдо-сотик ишлари, байналмилалчилик.
- д). Ватанпарварлик, ҳарбий тактикалар, дўстона алоқа.
- е). А, С тўғри.

56. Давлат мустақиллигини ифодаловчи рамзлар қаторини кўрсатинг.

- а). Миллий қўшиқлар, эркин ҳаёт, миллий қўшиқ, миллий урф-одатлар, байрамлар, санъаткорлар.
- б). Конституция, давлат герби, байроғи, мадҳия, миллий валюта.
- с). Миллий мафкура, байроқ мадҳия, тушунча ва тамойиллар, ғоя ва атамалар.
- д). Мудофаа кучлари ва армия, оғзаки ижод намуналари, валюта.
- е). А, С жавоблар тўғри.

«Миллий ғоя ва мафкура, маънавият асослари» ўқув фанидан намунавий тест саволлари

(Ўрта махсус, касб -хунар таълим муассасалари учун)

1. Мафкура нима?

- а) Муайян ижтимоий гуруҳ, миллат, халқнинг мақсад ва муддаоларини ифода этиш, уларни уюштириш, сафарбар қилиш.
- б) Муайян мақсад сари сафарбарлик.
- с) Одамларнинг ҳақиқатга бўлган ишончини суистеъмол қилиб, уларнинг мақсад ва манфаатларига мос ғоялар билан ниқобланиш.
- д) Оламнинг яхлитлигини тушуниш.
- е) Ҳамма жавоб тўғри.

2. Мафкуранинг тарихий кўринишлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- а) Мифологик.
- б) Диний.
- с) Мифологик, диний, дунёвий.
- д) Дунёвий.
- е) Фалсафий.

3. Мафкуранинг илдизлари ҳақидаги фикр жавобда тўғри кўрсатилган?

- а) Фалсафий.
- б) Дунёвий.
- с) Диний.

- d) Фалсафий, дунёвий, диний.
 e) Афсонавий.
4. Мафкура қандай асосий мақсадларни қўзда тутади?
 a) Муайян ғояга ишонтириш, уюштириш.
 b) Сафарбар этиш.
 c) Ғоявий тарбиялаш, маънавий-руҳий рағбатлантириш.
 d) Ҳаракат дастури бўлиш.
 e) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси тўғри.
5. «Туркистон–умумий уйимиз» ғоясини Марказий Осиё давлатларидан Қайси бири олға сўрган?
 a) Қозоғистон.
 b) Ўзбекистон.
 c) Қирғизистон.
 d) Туркманистон.
 e) Тожикистон.
6. Бугунги кунда мафкуравий курашнинг глобал кучайишига асосий сабаблар?
 a) Бошқа халқларнинг маънавий дунёқарашига ўзининг мафкурасини сингдириш асосида ҳукмронлик ўрнатиш.
 b) Ўзининг сиёсий мақсадига эришиш учун бошқа мамлакатларни мафкуравий жиҳатдан буйсундириш.
 c) Мамлакатларни мафкуравий жиҳатдан буйсундириш орқали уларнинг табиий бойликларидан фойдаланиш.
 d) Мамлакатларни мафкуравий жиҳатдан қарам қилиб, ўз маҳсулотларини сотиш учун уларнинг бозорларини эгаллаб олиш.
 e) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси тўғри.
7. Қайси сиёсий ва мафкуравий омиллар асосида жаҳон майдонлари-ни мафкуравий жиҳатдан бўлиб олишга уринишлар мавжуд?
 a) Буюк давлатчилик гегемонизми асосида.
 b) Диний мансублик асосида.
 c) Этник бирлик асосида.
 d) Собик ижтимоий-иктисодий ва сиёсий бирлик асосида.
 e) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси тўғри.
8. Ҳозирги вақтда Марказий Осиё минтақасида мафкуравий жараёнларнинг кескинлашув сабаблари нимада?
 a) Марказий Осиё давлатлари ўз ривожланиш йўлини белгилаб олиб боришлари айрим жаҳон сиёсий кучларига ёқмагани натижасида.
 b) Марказий Осиё давлатларининг минтақавий жойлашуви катта стратегик аҳамиятга эга бўлгани натижасида.
 c) Марказий Осиё давлатлари табиий бойликлар зақирасига эга бўлганлиги натижасида.

d) Марказий Осиё минтақасида халкларнинг бошқа давлатларда яшовчи халклар билан этник ва диний яқинликлари борлиги натижасида

e) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси тўғри.

9. Биз қандай давлат барпо этмоқдамиз?

a) Дунёвий, демократик, ҳуқуқий.

b) Мустақил, дунёвий, демократик.

c) Миллий, мустақил, демократик.

d) Мустақил, ҳуқуқий, демократик.

e) Миллий, дунёвий, ҳуқуқий.

10. Бизнинг бош стратегик мақсадимиз қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

a) Бозор иқтисодиётига ўтиш.

b) Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш.

c) Ҳуқуқий демократик давлат қуриш.

d) Бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик жамият барпо этиш.

e) Қонуннинг устуворлигини таъминлаш.

11. Тараққиётнинг ўзбек модели бўйича юртбошимиз томонидан жамиятни ислоҳ этишнинг нечта машҳур тамойили асослаб берилган?

a) 5 та.

b) 4 та.

c) 6 та.

d) 7 та.

e) 8 та.

12. Миллий мафқуранинг бош ғояси қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

a) Ватан равнақи, ёшларни иш билан таъминлаш.

b) Юрт тинчлиги, миллий ривожланиш.

c) Халқ фаровонлиги, иқтисодий ривожланиш.

d) Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш.

e) Комил инсон тарбияси.

13. Миллий ғоя мафқурани халқимиз қалби ва онгига сингдириш қайси соҳаларда амалга оширилади?

a) Таълим ва тарбия.

b) Фан ва илмий муассасалар.

c) Маданият ва маданий-маърифий муассасалар.

d) Жисмоний-тарбия ва спорт.

e) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси.

14. Миллий ғоя мафқурани халқимиз қалби ва онгига сингдиришнинг йўналишлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

a) Урф-одат, маросим ва байрамлар.

b) Оила, маҳалла.

- с) Меҳнат жамоалари, сиёсий партиялар.
- д) Нодавлат ташкилотлари, оммавий-ахборот воситалари.
- е) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси.

15. Миллий ғояни таълим мазмунига жорий этиш воситалари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- а) ДТС.
- б) Ўқув режа.
- с) Дастулар.
- д) Дарсликлар, ўқув қўлланмалари.
- е) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси.

16. Миллий ғоя узлуксиз таълимнинг нечта таркибий қисмига жорий этилади?

- а) 8 та.
- б) 7 та.
- с) 9 та.
- д) 10 та.
- е) 6 та.

17. Миллий ғоя ва мафкура бўйича ўзлаштирилган билимларни чуқурлаштириш узлуксиз таълимнинг қайси турида амалга оширилади?

- а) Мактабгача таълим.
- б) Бошланғич таълим.
- с) Умумий ўрта таълим.
- д) Олий таълим.
- е) Малака ошириш ва қайта тайёрлаш.

18. Илк тарбияга қайси даврдан бошлаб эълан-фтор бериш керак?

- а) Она алласидан.
- б) Ҳомиладорликдан.
- с) Боғчадан.
- д) Мактабдан.
- е) Фақат оиладан.

19. «Миллий ғоя ва мафкура тамойиллари» рисоласининг назарий-амалий йўналишлари ким томонидан асослаб берилди?

- а) И.А.Каримов.
- б) Халқимиз.
- с) Миллатимиз.
- д) Жамиятимиз.
- е) Сиёсий партиялар.

20. Қандай бўзғунчи ғоялар дунёдаги тинчлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда ва қандай кучларга қарши курашга тайёр туриш, яъни доимо хушёр ва огоҳ бўлиб яшамок зарур?

- а) Ақидапарастлик.
- б) Терроризм.

- с) Неофашизм.
- д) Диний экстремизм.
- е) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси.

21. Маънавиятнинг асосий тушунчаларига нималар киради?

- а) Шахснинг ўз-ўзини англаши; билимдонлик, диёнатлилик.
- б) Қалби тозалик, сахийлик, самимийлик, оилага садоқат.
- с) Хайрихоҳлик, имонлилик, ҳалоллик, эътиқодлилик, поклик.
- д) А ва В жавоблар тўғри.
- е) Барча жавоблар тўғри.

22. Демократия сўзининг маъноси қандай?

- а) Халқ.
- б) Ҳокимият.
- с) Халқ ҳокимияти.
- д) А ва В.
- е) Барчаси тўғри.

23. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» Олий Мажлиснинг қайси сессиясида қабул қилинди?

- а) IX сессия, 1997 йил 29 август
- б) X сессия, 1996 йил 29 март
- с) XV сессия, 1998 йил 29 август
- д) XI сессия, 1999 йил 29 август
- е) XII сессия, 1995 йил 29 август

24. Марказий Осиё халқлари маънавий меросининг бизгача етиб келган энг қадимги ёзма ёдгорлиги қайси?

- а) «Қуръон»
- б) «Инжил»
- с) «Авесто»
- д) «Таврот»
- е) «Талмуд».

25. «Ватан—саждагоҳ каби муқаддасдир» ибораси муаллифи ким?

- а) Авлоний.
- б) Бехбудий.
- с) Чўлпон.
- д) Фитрат.
- е) И.А. Каримов.

26. «Монизм» сўзи нимани билдиради?

- а) Оламнинг чегарасизлиги ҳақидаги назария.
- б) Оламнинг чегараланганлиги ҳақидаги назария.
- с) Оламнинг асоси битта деб таълим берувчи назария.
- д) Оламнинг асосида кўп нарсалар ётиши ҳақидаги ғояларни илгари сурувчи назария.
- е) Оламнинг чегарасизлиги ҳақидаги назария.

27. Ислом дини қачон вужудга келган?

- a) VI–VII аср.
- b) VII–VIII аср.
- c) V –VI аср.
- d) IV–V аср.
- e) VIII–IX аср.

28. Мовароуннаҳрга ислом дини қачон кириб келган?

- a) V асрда.
- b) VI асрда.
- c) VII асрда
- d) VIII асрда.
- e) IX асрда.

29. Қуръони Карим кимнинг ҳукмронлик даврида тулиқ китоб ҳолига келтирилиб, тўрт нусхада кўчирилди?

- a) Халифа Абу Бакр даврида.
- b) Халифа Умар даврида.
- c) Халифа Усмон даврида.
- d) Халифа Али даврида.
- e) Тўғри жавоб йўқ.

30. Зардуштийлик – бошқа динлардан нимаси билан фарқ қилади?

a) Кўшхудоилилик ва табиат ҳодисаларига сиғинишни инкор этиб, ягона худо Ахурамаздага содиқликни тарғиб қилиши билан.

b) Кўчманчиликка асосланган турмуш тарзидан воз кечиб, ўтроқ ҳаётни улуғлаши билан.

c) Эзуликнинг ёвузлик устидан ғалаба қозониши кишиларнинг имон-этикодига, яъни Ахурамазда юборган қонунлар тартиблар, ўғитларга амал қилишларига боғлиқлигини кўрсатиб бериши билан.

d) Жонликлар сўйиб, қурбонликлар қилиб эмас, ерга экин экиб ҳосил ундиришни ибодатнинг олий нуқтаси деб эълон қилиши билан.

e) «В», «С», «Д» каторлардаги жавоблар тўғри.

31. «Жадидчилик» сўзининг маъноси қандай?

- a) Янгилавиш.
- b) Янги усул.
- c) Янги, замонавий мактаб.
- d) А ва С.
- e) А, В ва С.

32. Маҳалладаги шарқона руҳият деганда нимани тушунаси?

- a) Қўни-қўшничилик қоидаларига изчил амал қилинишини.
- b) Оқсоқоллар фикрига бўйсунуш одати ҳукмронлигини.
- c) Маҳалла кўмитаси раисига итоаткорликни.
- d) Ҳамма бир-бирига таъсир кўрсата олишнинг имкониятини.
- e) «В» ва «Д» каторлардаги жавоблар тўғри.

33. Оиланинг ҳуқуқий асосларини белгилаб берувчи манба қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- a) Шариат коидаларида.
- b) Мамлакатимиз Конституциясида.
- c) «Қуръон» ва ҳадисларда.
- d) «Оила кодекси» да.
- e) Фақат «Д» қатордаги жавоб тўғри.

34. Хушмуомалалик тушунчасининг маъносини қайси қатордаги жавобда тўғри кўрсатилган?

a) Саломлашиш тартибига риоя этиш, ширин муомала қилиш, кўпол сўзни тилга олмаслик.

b) Ёқимли муомала қилиш, яхши таассурот қолдиришга интилиш, ёлғонни ҳам чиндай кўрсата билиш.

c) Кўпол сўзни ҳам чиройлисига алмаштира билиш, муомаладошни ёғдай эритишга интилиш, ваъдаларни қуюқ қилиш.

d) «А» ва «С» қаторлардаги жавоблар тўғри.

e) Фақат «А» қатордаги жавоб тўғри.

35. Мустақиллигимизнинг маънавий аҳамияти қайси қатордаги жавобда аниқ кўрсатилган.

a) Ўз тақдиримизни ўзимиз белгилашимиз мамлакатдаги барча моддий бойликларга эга бўлишимиз.

b) Миллий давлатчилигимизнинг тикланиши, турмушни миллий хусусиятларимизга кўра ташкил этиш имконига эришганимиз.

c) Ўзлигимизни англашимиз ва инсоният тарихида тўтган ўрнимизни билиб олишимиз.

d) Ҳар учта қатордаги жавоблар тўғри.

e) Фақат «В» қатордаги жавоб тўғри.

36. «Бидъат» деганда нималарни тушунаси?

a) Ислom дини таъқиқлайдиган расм-русумларни.

b) Хурофот келтириб чиқарган барча амалларни.

c) Дафн маросимларига кейинчалик ёки бошқа динлардан кириб келган расм-русумларни.

d) «А» ва «В» қаторлардаги ҳолатларни.

e) Фақат «В» қаторидаги ҳолатлар.

37. Ўзбекистон Президенти Фармонлари ва қарорларининг ижросини таъминловчи органни аниқланг.

a) Ўзбекистон Республикаси Олий суди.

b) Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди.

c) Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди.

d) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси.

e) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси.

38. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қачон қабул қилинган?

- a). 1991 йил 1 декабрь.
- b). 1991 йил 8 декабрь.
- c). 1992 йил 1 декабрь.
- d). 1992 йил 8 декабрь.
- e). 1992 йил 9 октябрь.

39. Ўзбекистонда Давлат ва ижро этувчи ҳокимият бошлиғи ким?

- a). Президент.
- b). Вазирлар Маҳкамасининг раиси.
- c). Президент, бир вақтда Вазирлар Маҳкамасининг раиси.
- d). Олий Мажлис раиси.
- e). Президент ва Олий Мажлис раиси.

40. Нодавлат таълим муассасалари фаолияти билан боғлиқ масалалар «Таълим тўғрисида»ги қонуннинг қайси моддаларида ўзининг аксини топган?

- a). 6,9 ва 29-моддалар.
- b). 7,13 ва 34-моддалар.
- c). 5,8 ва 16-моддалар.
- d). 11,12 ва 27-моддалар.
- e). 10,15 ва 31-моддалар.

41. Нодавлат таълим муассасалари қайси пайтдан бошлаб юридик шахс ва таълим фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлади?

- a). Ҳокимият рўйхатига олингандан сўнг.
- b). Барча солиқларни тўлагандан сўнг.
- c). Давлат идоралари томонидан аккредитациядан ўтказилгандан сўнг.
- d). 1 ва 2 жавоб тўғри.
- e). Лизенция олганларидан сўнг.

42. Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги қачон эълон қилинган?

- a). 1990 йил 10 сентябрь.
- b). 1991 йил 1 сентябрь.
- c). 1990 йил 31 август.
- d). 1991 йил 31 август.
- e). 1990 йил 30 август.

43. Ўзбекистон Республикаси «Давлат тили ҳақида»ги Қонун қачон қабул қилинган?

- a). 1990 йил 21 мартда.
- b). 1989 йил 21 октябрда.
- c). 1991 йил 8 декабрда.
- d). 1989 йил 16 апрелда.

е). 1990 йил 7 июнда.

44. Ўзбекистон Бирлашган Миллатлар Ташкилотга қачон аъзо бўлди?

а). 1991 йилда.

б). 1992 йилда.

с). 1993 йилда.

д). 1994 йилда.

е). 1995 йилда.

45. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси нечта боб ва нечта моддадан иборат?

а). 20 боб 125 модда.

б). 22 боб 128 модда.

с). 23 боб 126 модда.

д). 24 боб 126 модда.

е). 26 боб 128 модда.

46. Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтишда бош ислохатчи бу ..

а) Президент.

б) Давлат.

с) Олий Мажлис.

д) Вазирлар Маҳкамаси комплекси.

е) Молия вазирлиги.

47. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримовнинг беш тамойили деб аталувчи дастури нимани ўзида акс эттиради?

а) Республика бозор иктисодиётига ўтиш йўлини.

б) Республика ташқи сиёсати асосий йўналишини.

с) Етакчи халқаро ташкилотлар билан муносабатларининг асосий тамойилларини.

д) Янгича яшаш йўналишларини.

е) Мустабид тузумдан озод бўлишни.

48. Президент И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Олий Мажлиси IX сессиясида таълимни ислоҳ қилиш ҳақидаги нутқи қандай номланади?

а) Баркамол авлод–буюк келажагимиз кафолати.

б) Ҳақиқий истеъдодларни тарбиялайлик.

с) Баркамол авлод–Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.

д) Ватан – саждагоқ каби муқаддасдир.

е) Мақсадимиз–эркин шахсни тарбиялаш.

49. И.А. Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асари қачон ёзилган?

а) 1998 йил.

б) 1997 йил.

с) 1996 йил.

d) 1994 йил.

e) 1993 йил.

50. «Мақсадимиз–эркин шахсни тарбиялаш» фикрини И.А. Каримов қайси асарида баён қилган?

a) Баркамол авлод–Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.

b) Жамиятимиз мафқураси халқни-халқ, миллатини-миллат қилишга хизмат этсин.

c) Ватан – саждагоқ каби муқаддасдир.

d) Мақсадимиз – фуқоралик жамияти қуриш.

e) Ҳақиқий истеъдодларни тарбиялайлик.

51. Бизга битирувчилар эмас, мактаб таълим ва тарбиясини қурган шахслар керак?–фикрини И.А. Каримов қайси асарида қўллаган?

a) Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётини пойдевори.

b) Бунёдкорлик йўлидан.

c) Янгича фикрлаш, миллат, давр талаби.

d) Ватан – саждагоқ каби муқаддасдир.

e) Мамлакатга хизмат қилайлик.

52. Жамият тараққиётининг асоси, уни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қоладиган ягона куч...

a) Маънавият-маърифат.

b) Миллат тарихи.

c) Маърифат.

d) Мафқура.

e) Миллий истиқлол ғояси.

53. Ғояларнинг қандай турларини биласиз?

a) Шахсий.

b) Жамоа.

c) Умумбашарий, миллий.

d) Бунёдкор ва вайронкор.

e) «В» ва «Г» жавоблар тўғри.

54. Халқ маънавиятининг асоси –бу...

a) Миллий кадриятлар, маънавий мерослар.

b) Маънавият-маърифат тарихи.

c) Ягона мафқура тарихи.

d) Миллат тарихи.

e) Миллий ғоя.

55. Миллий ғоя нималарни ўзида мужассамлаштиради?

a) Ёш авлодни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялашни.

b) Ёшлар қалбига инсонпарварлик ва ватанпарварликни сингдиришни.

c) Ватан ўтмиши ва буюк келажагини узвий боғлаб туришни.

d) Ватан тараққиёти, эл-юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини.

e) Ҳамма жавоб тўғри.

56. Ҳар қандай тараққиётнинг гарови бу...

a) Фаннинг ривожланиши.

b) Кучли мафкура.

c) Миллий даромад.

d) Миллатнинг, халқнинг ҳамжиҳатлиги.

e) Ишлаб чиқаришнинг ривожланиши.

57. Жамият тараққиётининг олға силжитувчи куч ва восита нима?

a) Халқ.

b) Давлат.

c) Фан.

d) Ишлаб чиқариш.

e) Мафкура.

58. Бунёдкор ғоя деб нимага айтилади?

a) Турли таъсирчан воситалардан фойдаланиб, одамларни сохта ва пуч мақсадларга эргаштиришга айтилади.

b) Уларнинг куч-қудратини бўзгунчилик ва жиноятга йўналтиришга айтилади.

c) Инсонни улуғлайдиган, унинг куч-қудрати ва салоҳиятини ошириб халқ, Ватан, бутун инсоният учун фойдали ишлар қилишга сафарбар этиладиган ғояга айтилади.

d) Ўзида меҳнатсеварлик, тинчлик, адолат, ҳалоллик ва тараққиёт каби эзгу мақсадларни мужассам этадиган ғояга айтилади.

e) В ва Г жавоблар тўғри.

59. Озод ва обод жамиятни барпо этиш учун нима қилиш керак?

a) Онгни, тафаккурни ўзгартириш керак.

b) Таълим-тарбия тизимини ўзгартириш керак.

c) Фан-техникани ривожлантириш керак.

d) Қонун устувор бўлишига эришиш керак.

e) Ҳамма жавоб тўғри.

60. Миллатни бирлаштирувчи, халқ ва давлатнинг дахлсизлигини асровчи, эл-юртнинг энг буюк мақсадлар сари чорловчи куч нима?

a) Адолатли давлат раҳбарининг бўлиши.

b) Ягона ғоя, мафкурага эга бўлиш.

c) Қонун устуворлигига эришиш.

d) Хилма-хил фикрлар, эркин қарашлар, ғояларни вужудга келтириш.

e) Тўғри жавоб йўқ.

61. Халқни-халқ, миллатни-миллат қилиб бирлаштириш учун нимани қарор топтириш лозим?

a) Ғояга қарши фақат ғояни.

b) Жамиятимиз мафкурасини.

- с) Фикрга қарши фикрни.
- д) Жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсга киришишни.
- е) Тўғри жавоб йўқ.

**«Миллий ғоя ва маънавият асослари, ғоя ва мафкура» ўқув
фанидан намунавий тест саволлари
(Олий таълим муассасалари учун)**

1. Миллий ғоя ва мафкура узлуксиз таълимнинг нечта таркибий қисмига жорий этилади?
 - а) 8 та.
 - б) 7 та.
 - с) 9 та.
 - д) 10 та.
 - е) 6 та.
2. Мафкуранинг илдиэлари ҳақидаги фикр жавобда тўғри қўрсатилган?
 - а) Фалсафий.
 - б) Дунёвий
 - с) Диний
 - д) Фалсафий, дунёвий, диний.
 - е) Афсонавий.
3. Мафкура қандай асосий мақсадларни қўзда тутуди?
 - а) Муайян ғояга ишонтириш, уюштириш
 - б) Сафарбар этиш,
 - с) Ғоявий тарбиялаш, маънавий-руҳий рағбатлантириш
 - д) Ҳаракат дастури бўлиш
 - е) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси тўғри
4. «Туркистон–умумий уйимиз» ғоясини Марказий Осиё давлатларидан қайси бири олға сўрган?
 - а) Қозоғистон.
 - б) Ўзбекистон.
 - с) Қирғизистон.
 - д) Туркманистон
 - е) Тожикистон.
5. Бугунги кунда мафкуравий курашнинг глобал қучайишига асосий сабаблар?
 - а) Бошқа халқларнинг маънавий дунёқарашига ўзининг мафкурасини сингдириш асосида ҳукмронлик ўрнатиш.
 - б) Ўзининг сиёсий мақсадига эришиш учун бошқа мамлакатларни мафкуравий жиҳатдан буйсундириш.
 - с) Мамлакатларни мафкуравий жиҳатдан буйсундириш орқали уларнинг табиий бойликларидан фойдаланиш.

d) Мамлакатларни мафкуравий жихатдан қарам қилиб, ўз махсулотларини сотиш учун уларнинг бозорларини эгаллаб олиш.

e) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси тўғри.

6. Қайси сиёсий ва мафкуравий омиллар асосида жаҳон майдонларини мафкуравий жихатдан бўлиб олишга уринишлар мавжуд?

a) Буюк давлатчилик гегемонизми асосида.

b) Диний мансублик асосида.

c) Этник бирлик асосида.

d) Собик ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий бирлик асосида.

e) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси тўғри.

7. Ҳозирги вақтда Марказий Осиё минтақасида мафкуравий жараёнларнинг кескинлашув сабаблари нимада?

a) Марказий Осиё давлатлари ўз ривожланиш йўлини белгилаб олиб боришлари айрим жаҳон сиёсий кучларига ёқмагани натижасида.

b) Марказий Осиё давлатларининг минтақавий жойлашуви катта стратегик аҳамиятга эга бўлгани натижасида.

c) Марказий Осиё давлатлари табиий бойликлар зақирасига эга бўлганлиги натижасида.

d) Марказий Осиё минтақасида халқларнинг бошқа давлатларда яшовчи халқлар билан этник ва диний яқинликлари борлиги натижасида

e) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси тўғри.

8. Биз қандай давлат барпо этмоқдамиз?

a) Дунёвий, демократик, ҳуқуқий.

b) Мустақил, дунёвий, демократик.

c) Миллий, мустақил, демократик.

d) Мустақил, ҳуқуқий, демократик.

e) Миллий, дунёвий, ҳуқуқий.

9. Бизнинг бош стратегик мақсадимиз қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

a) Бозор иқтисодиётига ўтиш.

b) Бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш.

c) Ҳуқуқий демократик давлат қуриш.

d) Бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик жамият барпо этиш.

e) Қонуннинг устуворлигини таъминлаш.

10. Тараққиётнинг ўзбек модели бўйича юртбошимиз томонидан жамиятни ислоҳ этишнинг нечта машҳур тамойили асослаб берилган?

a) 5 та.

b) 4 та.

c) 6 та.

d) 7 та.

е) 8 та.

11. Миллий мафқуранинг бош ғояси қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- а) Ватан равнақи, ёшларни иш билан таъминлаш.
- б) Юрт тинчлиги, миллий ривожланиш.
- в) Халқ фаровонлиги, иқтисодий ривожланиш.
- д) Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш.
- е) Комил инсон тарбияси.

12. Миллий истиклол мафқурасини халқимиз қалби ва онгига синғдириш қайси соҳаларда амалга оширилади?

- а) Таълим ва тарбия.
- б) Фан ва илмий муассасалар.
- в) Маданият ва маданий-маърифий муассасалар.
- д) Жисмоний-тарбия ва спорт.
- е) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси.

13. Миллий ғоя ва мафқурани халқимиз қалби ва онгига синғдиришнинг йўналишлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- а) Урф-одат, маросим ва байрамлар.
- б) Оила, маҳалла.
- в) Меҳнат жамоалари, сиёсий партиялар.
- д) Нодавлат ташкилотлари, оммавий-ахборот воситалари.
- е) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси.

14. Миллий ғояни таълим мазмунига жорий этиш воситалари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- а) ДТС.
- б) Ўқув режа.
- в) Дастурлар.
- д) Дарсликлар, ўқув қўлланмалари.
- е) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси.

15. Мафқуранинг тарихий кўринишлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- а) Мифологик.
- б) Диний.
- в) Мифологик, диний, дунёвий.
- д) Дунёвий.
- е) Фалсафий.

16. Миллий истиклол ғояси буйича ўзлаштирилган билимларни чуқурлаштириш узлуксиз таълимнинг қайси турида амалга оширилади?

- а) Мактабгача таълим.
- б) Бошланғич таълим.
- в) Умумий ўрта таълим.
- д) Олий таълим.

е) Малака ошириш ва қайта тайёрлаш.

17. «Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласининг назарий-амалий йўналишлари ким томонидан асослаб берилди?

- а) И.А.Каримов.
- б) Халкимиз.
- с) Миллатимиз.
- д) Жамиятимиз.
- е) Снѐсий партиялар.

18. Қандай бузғунчи ғоялар дунёдаги тинчлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда ва қандай кучларга қарши курашга тайёр туриш, яъни доимо ҳушёр ва огоҳ бўлиб яшамок зарур?

- а) Ақидапарастлик.
- б) Терроризм.
- с) Неофашизм.
- д) Диний экстремизм.
- е) Юқоридаги жавобларнинг ҳаммаси.

19. Маънавиятнинг асосий тушунчаларига нималар киради?

- а) Шахсининг ўз-ўзини англаши; билимдонлик; диѐватлилик.
- б) Қалби тозаллик, сахийлик, самимийлик, оилага садоқат.
- с) Ҳайрихоҳлик, имонлилик, ҳалоллик, эътиқодлилик, поклик.
- д) А ва В жавоблар тўғри.
- е) Барча жавоблар тўғри.

20. Демократия сўзининг маъноси қандай?

- а) Халқ.
- б) Ҳокимият.
- с) Халқ ҳокимияти.
- д) А ва В.
- е) Барчаси тўғри.

21. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» Олий Мажлиснинг қайси сессиясида қабул қилинди?

- а) IX сессия, 1997 йил 29 август.
- б) X сессия, 1996 йил 29 март.
- с) XV сессия, 1998 йил 29 август.
- д) XI сессия, 1999 йил 29 август.
- е) XII сессия, 1995 йил 29 август.

22. Марказий Осиѐ халқлари маънавий меросининг бизгача етиб келган энг қадимги ѐзма ёдгорлиги қайси?

- а) «Қуръон».
- б) «Йнжил».
- с) «Авесто».
- д) «Таврот».

- е) «Талмуд».
23. «Монизм» сўзи нимани билдиради?
- Оламнинг чегарасизлиги ҳақидаги назария.
 - Оламнинг чегараланганлиги ҳақидаги назария.
 - Оламнинг асоси битта деб таълим берувчи назария.
 - Оламнинг асосида кўп нарсалар ётиши ҳақидаги ғояларни илгари сурувчи назария.
- е) Оламнинг чегарасизлиги ҳақидаги назария.
24. Ислом дини қачон вужудга келган?
- VI–VII аср.
 - VII–VIII аср.
 - V–VI аср.
 - IV–V аср.
 - VIII–IX аср.
25. Мовароуннахрга ислом дини қачон кириб келган?
- V асрда.
 - VI асрда.
 - VII асрда.
 - VIII асрда.
 - IX асрда.
26. Қуръони Карим кимнинг ҳукмронлик даврида тулик китоб ҳолига келтирилиб, тўрт нусхада кўчирилди?
- Халифа Абу Бакр даврида.
 - Халифа Умар даврида.
 - Халифа Усмон даврида.
 - Халифа Али даврида.
 - Тўғри жавоб йўқ.
27. Зардуштийлик – бошқа динлардан нимаси билан фарк қилади?
- Кўпхудолилиқ ва табиат ҳодисаларига сиғинишни инкор этиб, ягона худо Ахурамаздага содиқликни тарғиб қилиши билан.
 - Кўчманчиликка асосланган турмуш тарзидан воз кечиб, ўтроқ ҳаётни улуғлаши билан.
 - Эзгуликнинг ёвузлик устидан ғалаба қозониши кишиларнинг имён-эътиқодига, яъни Ахурамазда юборган қонулар тартиботлар, ўғитларга амал қилишларига боғлиқлигини кўрсатиб бериши билан.
 - Жонлиқлар сўйиб, қурбонлиқлар қилиб эмас, ерга экин экиб ҳосил ундиришни ибодатнинг олий нуқтаси деб эълон қилиши билан.
- е) «В», «С», «Д» қаторлардаги жавоблар тўғри.
30. «Жадидчилик» сўзининг маъноси қандай?
- Янгиланиш.
 - Янги усул.
 - Янги, замонавий мактаб.

- d) A va C.
- e) A, B va C.

31. Махалладаги шарқона руҳият деганда нимани тушунасиз?

- a) Қўни-қўшничилик қоидаларига изчил амал қилинишини.
- b) Оксоқоллар фикрига бўйсунини одати ҳукмронлигини.
- c) Маҳалла қўмитаси раисига итоаткорлиқни.
- d) Ҳамма бир-бирига таъсир кўрсата олишнинг имкониятини.
- e) «В» ва «Д» қаторлардаги жавоблар тўғри.

32. Оиланинг ҳуқуқий асосларини белгилаб берувчи манба қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

- a) Шариат қоидаларида.
- b) Мамлакатимиз Конституциясида.
- c) «Қуръон» ва ҳадисларда.
- d) «Оила кодекси» да.
- e) Фақат «Д» қатордаги жавоб тўғри.

33. Мустақиллигимизнинг маънавий аҳамияти қайси қатордаги жавобда аниқ кўрсатилган.

- a) Ўз тақдиримизни ўзимиз белгилашимиз мамлакатдаги барча моддий бойликларга эга бўлишимиз.
- b) Миллий давлатчилигимизнинг тикланиши, турмушни миллий хусусиятларимизга кўра ташкил этиш имконига эришганимиз.
- c) Ўзлигимизни англашимиз ва инсоният тарихида тўтган ўрнимизни билиб олишимиз.
- d) Ҳар учта қатордаги жавоблар тўғри.
- e) Фақат «В» қатордаги жавоб тўғри.

34. «Бидъат» деганда нималарни тушунасиз?

- a) Ислом дини таъқиқлайдиган расм-русумларни.
- b) Хурофот келтириб чиқарган барча амалларни.
- c) Дафн маросимларига кейинчалик ёки бошқа динлардан кириб келган расм-русумларни.
- d) «А» ва «В» қаторлардаги ҳолатларни.
- e) Фақат «В» қаторидаги ҳолатлар.

35. Ўзбекистон Президенти Фармонлари ва қарорларининг ижросини таъминловчи органи аниқланг.

- a). Ўзбекистон Республикаси Олий суди.
- b). Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди.
- c). Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди.
- d). Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси.
- e). Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси.

36. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қачон қабул қилинган?

- a). 1991 йил 1 декабрь.

- b). 1991 йил 8 декабрь.
- c). 1992 йил 1 декабрь.
- d). 1992 йил 8 декабрь.
- e). 1992 йил 8 октябрь.

37. Ўзбекистонда Давлат ва ижро этувчи қокимият бошлиғи ким?

- a). Президент.
- b). Вазирлар Мақкамасининг раиси.
- c). Президент, бир вақтда Вазирлар Мақкамасининг раиси.
- d). Олий Мажлис раиси.
- e). Президент ва Олий Мажлис раиси.

38. Нодавлат таълим муассасалари фаолияти билан боғлиқ масалалар «Таълим тўғрисида»ги қонуннинг қайси моддаларида ўзининг аксини топган?

- a). 6,9 ва 29-моддалар.
- b). 7,13 ва 34-моддалар.
- c). 5,8 ва 16-моддалар.
- d). 11,12 ва 27-моддалар.
- e). 10,15 ва 31-моддалар.

39. Нодавлат таълим муассасалари қайси пайтдан бошлаб юридик шахс ва таълим фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлади?

- a). Ҳокимият рўйхатига олингандан сўнг.
- b). Барча солиқларни тўлагандан сўнг.
- c). Давлат идоралари томонидан аккредитациядан ўтказилгандан сўнг.
- d). 1 ва 2 жавоб тўғри.
- e). Лицензия олганларидан сўнг.

40. Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги қачон эълон қилинган?

- a). 1990 йил 10 сентябрь.
- b). 1991 йил 1 сентябрь.
- c). 1990 йил 31 август.
- d). 1991 йил 31 август.
- e). 1990 йил 30 август.

41. Ўзбекистон Республикаси «Давлат тили ҳақида»ги Қонун қачон қабул қилинган?

- a). 1990 йил 21 мартда.
- b). 1989 йил 21 октябрда.
- c). 1991 йил 8 декабрда.
- d). 1989 йил 16 апрелда.
- e). 1990 йил 7 июнда.

42. Ўзбекистон Бирлашган Миллатлар Ташкилотга қачон аъзо бўлди?

- a). 1991 йилда.
- b). 1992 йилда.
- c). 1993 йилда.
- d). 1994 йилда.
- e). 1995 йилда.

43. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси нечта боб ва нечта моддадан иборат?

- a). 20 боб 125 модда.
- b). 22 боб 128 модда.
- c). 23 боб 126 модда.
- d). 24 боб 126 модда.
- e). 26 боб 128 модда.

44. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримовнинг беш тамойили деб аталувчи дастури нимани ўзида акс эттиради?

- a) Республика бозор иқтисодиётига ўтиш йўлини.
- b) Республика ташқи сиёсати асосий йўналишларини.
- c) Етакчи халқаро ташкилотлар билан муносабатларининг асосий тамойилларини.

- d) Янгича яшаш йўналишларини.
- e) Мустабид тузумдан озод бўлишни.

45. Президент И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Олий Мажлиси IX сессиясида таълимни ислох қилиш ҳақидаги нутқи қандай номланади?

- a) Баркамол авлод–буёқ келажагимиз қафолати.
- b) Ҳақиқий истеъодларни тарбиялайлик.
- c) Баркамол авлод–Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.
- d) Ватан – саждагоҳ каби муқаддасдир.
- e) Мақсадимиз–эркин шахсни тарбиялаш.

46. И.А. Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бугасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт қафолотлари» асари қачон ёзилган?

- a) 1998 йил.
- b) 1997 йил.
- c) 1996 йил.
- d) 1994 йил.
- e) 1993 йил.

47. «Мақсадимиз–эркин шахсни тарбиялаш» фикрини И.А. Каримов қайси асарида баён қилган?

- a) Баркамол авлод–Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.
- b) Жамиятимиз мафқураси халқни-халқ, миллатини-миллат қилишга хизмат этсин.
- c) Ватан – саждагоҳ каби муқаддасдир.
- d) Мақсадимиз – фуқоралик жамияти қуриш.

- е) Ҳақиқий истеъдодларни тарбиялайлик.
48. Бизга битирувчилар эмас, мактаб таълим ва тарбиясини кўрган шахслар керак?-фикрини И.А. Каримов қайси асариди қўллаган?
- Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётини пойдевори.
 - Бунёдкорлик йўлидан.
 - Янгича фикрлаш -- миллат, давр талаби.
 - Ватан – саждагок каби муқаддасдир.
 - Мамлақатга хизмат қилайлик.
49. Ғоя нима?
- Инсон тафаккурининг маҳсули.
 - Бир кишининг фикри.
 - Мақсадга эришиш йўлида манфаатлардан воз кечиш.
 - Назариялар мажмуи.
 - Жамоанинг танқидий фикри.
50. Жамият тараққиётининг асоси, уни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қоладиган ягона куч...
- Маънавият-маърифат.
 - Миллат тарихи.
 - Маърифат.
 - Мафкура.
 - Миллий истиқлол ғояси.
51. Ғояларнинг қандай турларини биласиз?
- Шахсий.
 - Жамоа.
 - Умумбашарий, миллий.
 - Бунёдкор ва вайронкор.
 - «В» ва «Г» жавоблар тўғри.
52. Халқ маънавиятининг асоси –бу...
- Миллий кадриятлар, маънавий мерослар.
 - Маънавият-маърифат тарихи.
 - Ягона мафкура тарихи.
 - Миллат тарихи.
 - Миллий ғоя.
53. Миллий ғоя нималарни ўзида мужассамлаштиради?
- Ёш авлодни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялашни.
 - Ёшлар калбига инсонпарварлик ва ватанпарварликни сингдиришни.
 - Ватан ўтмиши ва буюк келажagini узвий боғлаб туришни.
 - Ватан тараққиёти, эл-юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини.
 - Ҳамма жавоб тўғри.
54. Ҳар қандай тараққиётнинг гарови бу...

- a) Фаннинг ривожланиши.
- b) Кучли мафкура.
- c) Миллий даромад.
- d) Миллатнинг, халкнинг ҳамжихатлиги.
- e) Ишлаб чиқаришнинг ривожланиши.

55. Жамият тараккиётининг олға силжитувчи куч ва восита нима?

- a) Халқ.
- b) Давлат.
- c) Фан.
- d) Ишлаб чиқариш.
- e) Мафкура.

56. Бунёдкор ғоя деб нимага айтилади?

a) Турли таъсирчан воситалардан фойдаланиб, одамларни сохта ва пуч мақсадларга эргаштиришга айтилади.

b) Уларнинг куч –қудратини бузгунчилик ва жиноятга йўналтиришга айтилади.

c) Инсонни улуғлайдиган, унинг куч-қудрати ва салоҳиятини ошириб халқ, Ватан, бутун инсоният учун фойдали ишлар қилишга сафарбар этиладиган ғояга айтилади.

d) Ўзида меҳнатсеварлик, тинчлик, адолат, ҳалоллик ва тараккиёт каби эзгу мақсадларни мужассам этадиган ғояга айтилади.

e) В ва Г жавоблар тўғри.

57. Озод ва обод жамиятни барпо этиш учун нима қилиш керак?

- a) Онгни, тафаккурни ўзгартириш керак.
- b) Таълим-тарбия тизимини ўзгартириш керак.
- c) Фан-техникани ривожлантириш керак.
- d) Қонун устивор бўлишига эришиш керак.
- e) Ҳамма жавоб тўғри.

58. Миллатни бирлаштирувчи, халқ ва давлатнинг дахлсизлигини асровчи эл-юртни энг буюк мақсадлар сари чорловчи куч нима?

- a) Адолатли давлат раҳбарининг бўлиши.
- b) Ягона ғоя, мафкура эга бўлиш.
- c) Қонун устуворлигига эришиш.
- d) Хилма-хил фикрлар, эркин қарафшлар, ғояларни вужудга келтириш.
- e) Тўғри жавоб йўқ.

59. Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтишда бош ислохотчи бу...

- a) Президент.
- b) Давлат.
- c) Олий Мажлис.
- d) Вазирлар Маҳкамаси комплекси.
- e) Молия вазирлиги.

60. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримовнинг беш тамойили деб аталувчи дастури нимани ўзида акс эттиради?

а) Республика бозор иқтисодиётига ўтиш йўлини.

б) Республика ташқи сиёсати асосий йўналишини.

с) Ўтақчи халқаро ташкилотлар билан муносабатларининг асосий тамойилларини.

д) Янги яшаш йўналишларини.

е) Мустабид тузумдан озод бўлишни.

61. Халқни-халқ, миллатни-миллат қилиб бирлаштириш учун нимани қарор топтириш лозим?

а) Ғояга қарши фақат ғояни.

б) Жамиятимиз мафқурасини.

с) Фикрга қарши фикрни.

д) Жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсга киришишни.

е) Тўғри жавоб йўқ.

62. Маънавий-маданий тарихий қадриятларимизни ўзида акс эттирган энг қадимий ёзма манба...

а) «Алпомиш».

б) «Қутадғу билиг».

с) «Авесто».

д) «Қуръони Карим».

е) Танкидий фикр.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иктисодиётимизни барқарор ривожлантириш йўлида. 16-жилд –Т.: «Ўзбекистон», 2008. 79, 137, 143-бетлар.
2. И.А.Каримов. «Умидим – ёшлар». –Т., – 1999 йил. 25-бет.
3. И.Каримов.Хушёрликка даъват. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги мухбирининг саволларига жавоблар., –Т., «Ўзбекистон», 1999, 24–25-бетлар.
4. Каримов И.А. Юксак малакали мутахассислар тараққиёт омили. –Т.: «Ўзбекистон», 1995. 23-б.
5. Каримов И.А.Ўзбекистоннинг сиёсий-иқтимоий ва иктисодий истикболининг асосий тамойиллари. –Т., «Ўзбекистон», 1999, 12–13-бетлар.
6. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида. – Т., 1997, 215-бет.
7. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт - пировард мақсадимиз. 8-жилд. –Т.: «Ўзбекистон», 2000. 464–465-бетлар; 500–501-бетлар.
8. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2001. 222-бет,223–224-бетлар.
9. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва катъий иродамизга боғлиқ. Асарлар, 12-жилд. – Т.: «Ўзбекистон»,2004. 283–284-бетлар.
10. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. 13-жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2005. 125-бет.
11. Каримов И.А. Жамятимизни эркинлаштириш, ислоҳотларни чуқурлаштири, маънавиятимизни юксалтириш ва хулқимизнинг ҳаёт

даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва максадидир. 15 жилд. – Т.: «Ўзбекистон», 2007. 239-бет.

12. Абдулла Авлоний. Танланган асарлар. 2-жилд. –Т.: «Маънавият», 1998, 52–53-бетлар.

13. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. («Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга ошириш борасида публицистик мулоҳазалар). – Т.: «Шарқ» нашрёт-матбаа концернинг бош таҳририяти. 1997. 42-бет.

14. Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. – Т.: «Akademiya», 2007. 220-бет, 335-бет.

15. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойиллар ва атамалар(қиска изохли тажрибавий луғат) Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, –Т., «Янги аср авлоди», 2002. 99-бет.

16. Ш.Қурбонов ва бошқалар. Баркамол авлод орзуси. Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. («Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга ошириш борасида публицистик мулоҳазалар). – Т.: «Шарқ» нашрёт-матбаа концерни. 1999. 9-бет, 31-бет.

17. Ш.Қурбонов. Мустақиллик пойдевори. «Халқ таълими» журнали. 2003, № 5. 4–13 бетлар.

18. М.Шарифхўжаев.Ўзбекистон: янги ғоялар, янги ютуқлар. – Т., «Шарқ» нашрёти, 2004, 259-бет.

19. Э. Воҳидов «Ҳикматнома». 1–Т., 1990. 3-бет.

20. Баркамол авлод орзуси. –Т.: «Шарқ». 1998. 144-б.

21. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш: (Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар концепцияси) – Т.: «Шарқ», 2000. 327-б.

22. Куронов М. Ўзбекистон умумий ўрта таълим мактабларида миллий тарбиянинг илмий-педагогик асослари: Пед. фан. док. дис...-Т., 1998. 316-б.
23. Ҳасанбоева О. Тарбиявий ишларни ташкил қилиш методикаси. –Т., 1996. 91-б.
24. Ҳошимов К., Нишоновна С., Иномова М., ҳасанов Р. Педагогика тарихи. –Т.: «Ўқитувчи», 1996. 448-б.
25. Куранов М. Ёшларни миллий мафкуравий тарбиялаш – технологик масала. // «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга ошириш шароитида ёш авлодни маънавий тарбиялаш шакл ва усуллари» мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Т., 2001.
26. «Педагогика» дарслиги, проф. А.Мунавваровнинг таҳрири остида, ўқув қўлланма. –Т.: «Ўқитувчи», 1996.
27. Ўзбек педагогикаси антологияси. 2 жилдли. Тузувчи-муаллифлар Комилжон Ҳошимов, Сафо Очил –Т.: «Ўқитувчи», 1999. 480-б.
28. Давлетшин М.Г. ва бошқалар. қобилият ва унинг диагностикаси. –Т.: «Ўқитувчи», 1997. 134-б.
29. Измайлов А.Э. Народная педагогика: педагогические возрения народов Средней Азии и Казахстана. –М.: Педагогика, 1991. - 256 с.
30. Маҳкамов У.И. Ўқувчиларнинг ахлоқий маданиятини шакллантириш муаммолари. –Т.: «ФАН», 1995. 200-б.
31. Юсупов Э.Инсон камолотининг маънавий асослари. –Т.: «Университет», 1998, 184-б.
32. Бўри Зиёмухаммадов. Илм ҳикмати, –Т., «Тиббиёт», 1999.

33. Ибрагимова Г.Х. Касб таълимида талаба ёшлар маънавия-
тини миллий истиқлол ғояси асосида шакллантириш. 13.00.01. пед.ф.д.
ил.дар.олиш учун ёз.дисс. 231-б, ТошДПУ, 2005.

34. Мирзалимов Б.Ш. Миллий истиқлол ғоясини шакллан-
тиришнинг педагогик асослари (Камолот ёшларнинг ижтимоий
ҳаракати фаолияти мисолида) 13.00.01. пед.ф.н. ил.дар.олиш учун
ёз.дисс. 159б, –Т., ЎзПФТИ, 2005.

35. Исмаилова З.Қ. Маънавий-ахлоқий тарбиянинг назарий ва
экспериментал методик асослари (миллий истиқлол ғояси: асосий
тушунча ва тамойиллар асосида)13.00.06. пед.ф.д. ил.дар.олиш учун
ёз.дисс.Тош., 2006.

36. Гуманитаризация образования в изучении иностранных
языков в техническом вузе // инновационные методы преподавания
иностранных языков: межвузовский сборник научно методических
трудов –Тюмень: Вектор Бук, -1998.-ВЫП.1. –С.8–9.

37. Ценностный потенциал базового образования в духовно-
нравственном воспитании учащихся: Монография // Т.И.Петракова.
Институт общего образования МО России. – М. ОИМ.RU. -40 эл.с.-11,5
авт.л. 2000.

38. Российская педагогическая энциклопедия: в 2-х Т. –М.: 1993
с. Т.1. –С. 239.

39. Иванова Т.А. Гуманитаризация общего метематического
образования Н.Новгород,1998, 206 с.

40. Гуманизация и гуманитаризация содержания образования
направлены именно на «Распредмечивание» знаний. МО России.-
А.Н.Леонтьева, 1997, С.6.

41. Гуманистические идей отражены в психологической теории
личности. МО России. - А.Н.Леонтьева и С.Л Рубинштейна, 1981.

42. Концептуальных идеях «Человекознания» МО России.-
Б.Г.Ананьева, 1977.

43. Ш.Курбонов, Э.Сейтхалилов. Баркамол авлод: тарбия
тизимининг масъулияти. «Халқ сўзи» газетасининг 2005 йил 6
сентябрдаги илмий мақоласидан.

Қўшимча адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. «Ижтимоий ҳимоя йили» Давлат дастури тўғрисида. Халқ сўзи. 2007 йил 24 январь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг 16 йиллик байрамига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида. Халқ сўзи, 1 июнь 2007 йил.
3. Каримов И.А. Мамлакатимиз таракқиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш — барча демократик янгиланиш ва иқтисодий ислохотларимизнинг пировард мақсадидир. —Т.: «Ўзбекистон», 2007. 200-б.
4. Халқаро илмий-амалий анжуман иштирокчиларига. Ўзбекистон Республикаси И.А.Каримовнинг «Ўзбекистон ислом цивилизацияси ривожига кўшган ҳиссаси» мавзусидаги халқаро илмий амалий анжумани иштирокчиларига табриги. «Халқ сўзи» газетаси, 14 август 2007 йил.
5. Каримов И.А. Инсон манфаатларини таъминлаш, ижтимоий ҳимоя тизимини такомиллаштириш —устувор вазифамиз. —Т.: «Ўзбекистон», 2007 й, 36–37-б.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлиси тўғрисида ахборот // «Халқ сўзи» газетаси, 2007 йил 19 июль, №140 (4293), 1-бет.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Ёш оилаларни маънавий куллаб-қувватлашга доир қўшимча чора тадбирлар» туғрида И.А.Каримов 18 май, 2007, Тошкент шаҳри. «Халқ сўзи» газетаси, 19 май 2007 йил.
8. Лафасов М.Ф.Миллий ғоя ва мафкура.(услубий тавсиялар) —Т., «Ижод дунёси» нашрети, 2001.
9. Лафасов М.Ф. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. (Мақтаблар учун ўқув қўлланма) —Т., «Ижод дунёси» нашрети, 2004.
10. Лафасов М.Ф.ва бошқ.Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар (коллежлар учун дарслик) —Т., «Турон иқбол», 2006.
11. Лафасов М.Ф.ва бошқ.Всемирная история (учебное пособие) —Т., «Турон иқбол», 2006.
12. Лафасов М.Ф.ва бошқ.Жаҳон тарихи. (9-синфлар учун дарслик) —Т., «Чўлпон» нашрети, 2006.
13. Лафасов М.Ф.ва бошқалар.Основа духовности. —Т., «Турон иқбол», 2007.
14. Ҳамдамова М.З. «Маънавият асослари» (Баркамол авлодни тарбиялашда узлуксиз таълимни инсонпарварлаштириш технологияси), —Т., «Фан ва технология», 2008, 223-бет.
15. Ҳамдамова М.З. «Узлуксиз таълим тизимида баркамол шахсни тарбиялаш технологияси», Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашрети, 2008, 160-бет.

МАНЗУРА ҲАМДАМОВА

МИЛЛИЙ ҒОЯ АСОСИДА УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Тошкент – «Fan va texnologiya» – 2009

Мухаррир: М.Миркомиллов
Тех.муҳаррир: А.Мойдинов
Мусахҳиҳа: М.Ҳайитова
Компьютерда
саҳифаловчи: Н.Ҳасанова

а руҳсат этилди 30.11.2009 йил. Бичими 60x84¹/₁₆.
«Times Uz» гарнитураси. Офсет усулида босилди.
Шартли босма табағи 10,5. Нар босма табағи 10,0.
Тиражи 500. Буюртма №133.

**«Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi» da chop etildi.
100003, Toshkent shahri, Olmazor kuchi, 171-uy.**